

ĐAKOVAČKI VEZOVI

PRIGODNA REVIJA 1985

TVORNICA DUHANA ZAGREB

GRI SETTIMO & FIGLI SNC Import-Export

VALVASONE, ITALIA

KUPUJE:

kukuruz, ječam, zob, rezance šećerne repe, poslije i ostale poljoprivredne proizvode i prerađevine

PRODAJE:

sve vrste proizvoda a prvenstveno soju, sojinu sačmu, riblje brašno, vitamine i ostale komponente stočne hrane.

NUDI:

organizaciju nabavke rezervnih dijelova svih svjetskih proizvođača strojeva i postrojenja za svaku vrstu djelatnosti.

KUPNJA I PRODAJA OBAVLJA SE U MALOGRANIČNOM, REDOVNOM I KOMPENZACIONOM PROMETU ZA DRUŠTVENI I ZA PRIVATNI SEKTOR

Sve informacije možete dobiti na adresu:

GRI SETTIMO & FIGLI SNC Import – Export
33098 VALVASONE (pn), Via Trieste 2, Italia
Telefon: (0434) 8905, 89018
Telex: 450243 GRIVAL I

FILIJALA:

34132 TRIESTE, Via G. Rossini 16, Italia
Telefon: (040) 62940, 61339
Telex: 461106 AGEGRI I

Sadržaj:

Đakovački

vezovi

Prigodna revija

Đakovo, 6. srpnja 1985.

IZDAJE:
ODBOR ZA PUBLICITET PUTEM VLASTITIH IZDANJA

Redakcijski kolegij:
MR MIROSLAV BAUER, MR ZVONKO BENAŠIĆ, IVICA DITRIH, EUGEN NJIRJAK, STJEPAN RECHNER, PROF. KREŠIMIR PAVIĆ, PROF. STJEPAN SOKOLOVIĆ, VERA SOKOLOVIĆ

Glavni i odgovorni urednik:
STJEPAN RECHNER

Autor fotografije na naslovnoj strani
ZVONKO BENAŠIĆ

CIJENA 100 DINARA

Tisak:
GRO »Tipografija« Đakovo

Đakovački vezovi '85

RASPORED

SUBOTA, 6. srpnja

10,00 sati: **OTVARANJE IZLOŽBI:**

suvenira, filatelistička, ptica pjevica, peradi i kunića, likovna, goblena, vina Slavonije i Baranje s degustacijom i »Vino - svjetsko piće«;

16,00 sati: **HIPODROM PIK-a ĐAKOVO:**

Međunarodno konjičko natjecanje — skakanje prepona. Sudjeluju konjički klubovi iz: Kiškunhalaša i Pečuha iz Mađarske, Koprivnice, Osijeka, Zobnatice, Sinja, Zagreba, Lipika, Karađorđeva, Karlovca, Novog Sada i Đakova;

17,00 sati: **STROSSMAYEROVA KATEDRALA — BAZILIKA:**

Vokalno-instrumentalni koncert. Sudjeluju: Akademski zbor Studentskog kulturno-umjetničkog društva »I. G. Kovačić« iz Zagreba

— orgulje: Željko Marasović

— dirigent: Vladimir Kranjčević;

19,00 sati: **LJETNA POZORNICA »ĐAKOVAČKIH VEZOVA U STROSSMAYEROVU PARKU:**

Svečanost otvaranja »Đakovačkih vezova '85«

— riječ predsjednika Skupštine općine Đakovo Ivana Tarnaja

— Scenska slika »Đakovo je srce Slavonije«

— na tekst Pavla Blažeka i glazbu Julija Njikoša — izvode STD »Pajo Kolarić« Osijek, dirigent Dragutin Stivaničević - Zbor učenika Osnovne škole »Vladimir Nazor« Đakovo, zborovođa Ivanka Milošević — Recitatorska grupa Osnovne škole I. G. Kovačić Đakovo, voditelj Vera Sokolović;

19,30 sati: **VEČER REVOLUCIONARNE PJESME I POEZIJE:**

sudjeluju: Književnici Pero Zubac, Đorđe Radišić i Slavonsko tamburaško društvo »Pajo Kolarić« iz Osijeka;

20,00 sati: **NASTUPI GOSTUJUĆIH FOLKLORNIH SKUPINA:**

KUD »Hajdenjaki« Donja Pulja — Austrija, KUD »Foecepoct« Heerlin — Nizozemska, KUD »Bistra« Zaprešić, KUD »Jakov Andrić« Garevac — SR BiH, KUD »Ljubica« Šibenik, Foklorna skupina sela Kaludre — Općina Rekovac SR Srbija.

NEDJELJA, 7. srpnja

8,30 sati: **ULICE ĐAKOVA OD MALOG DO STROSSMAYEROVOG PARKA:**

Velika svečana povorka svih sudionika smotre — sudjeluje 50 izvornih folklornih skupina i 20 svatovskih zaprega;

10,30 sati: **LJETNA POZORNICA »ĐAKOVAČKIH VEZOVA U STROSSMAYEROVOM PARKU:**

Smotra narodnih plesova, običaja i pjesama Slavonije i Baranje — nastupi 50 folklornih skupina;

POKROVITELJ: »METEOR« — tvornica kemijskih proizvoda, Đakovo

15,00 sati: **HIPODROM PIK-a ĐAKOVO:**

Međunarodno konjičko natjecanje (skakanje prepona), smotra svatovskih zaprega — Memorijal »Dr Luka Stipić«, nastup voltižera KK Đakovo;

POKROVITELJ: OPZ »Jozo Lozovina — Mosor«, Semeljci

20,00 sati: **LJETNA POZORNICA »ĐAKOVAČKIH VEZOVA U STROSSMAYEROVOM PARKU:**

Izbor najljepše djevojke i snaše u slavonskoj ili baranjskoj narodnoj nošnji popraćen ekskluzivnim zabavnim programom STD »Pajo Kolarić« iz Osijeka;

POKROVITELJ: IPK Osijek, RO »Pivovara i vinogorje« Osijek

21,00 sat: Koncert Ive Pattiere uz pratnju Orkestra »Combo 5«;

POKROVITELJ: »Slavonska šuma« — Šumarija Đakovo

22,00 sata: Zatvaranje »Đakovačkih vezova '85« — riječ predsjednika Skupštine općine Đakovo.

VODITELJI:

Ljubo Jelčić, spiker RTV Zagreb, Nada Varšava i Zdravka Dean

ĐAKOVAČKI VEZOVI '85 ODRŽAVAJU SE U POVODU 40. OBLJETNICE OSLOBOĐENJA NAŠE ZEMLJE

POKROVITELJ ĐAKOVAČKIH VEZOVA '85 SLAVONSKA BANKA OSIJEK

40 godina u slobodi

PIŠE: DIPL. ING. RUDIKA LACKOVIĆ

Ovogodišnji »Đakovački vezovi« održavaju se u godini kada obilježavamo četiri desetljeća od pobjede nad fašizmom i isto toliko godina života u slobodi, nezavisnosti i razvoja naše socijalističke samoupravne zajednice.

Ponosni smo na to što smo, predvođeni Komunističkom partijom Jugoslavije, s Titom na čelu, u srcu porobljene Evrope, podigli svenarodni oružani ustanak i kroz narodnooslobodilački rat protiv fašističke najezde dali veliki doprinos uspjesima i konačnoj pobjedi snaga antihitlerovske koalicije.

Narodima Jugoslavije Tito tada poručuje:

»... Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci, Muslimani!

Osvanuo je dugo željeni dan koji ste vi s tako velikom čežnjom očekivali. Došao je praznik i na naše ulice. Konačno je pobjeđena najveća fašistička sila u Evropi, Njemačka, koja je zadala mnogo jada i nanijela mnogo žrtava našim narodima. Pobjeđena je ona sila koja nas je htjela porobiti. Vas su njemački i talijanski fašisti zavađali da biste se međusobno istrebljivali. Ali vaši najbolji sinovi i kćeri, nadahnuti ljubavlju prema svojoj domovini i prema vama, njenim narodima, spriječili su ovaj pakleni plan neprijatelja. Umjesto međusobnih razdora i neprijateljstava, vi ste danas ujedinjeni u jednu novu i sretniju Jugoslaviju. Umjesto stare, od korupcije i bespravlja trule Jugoslavije, mi danas imamo Demokratsku Federativnu Jugoslaviju ravnopravnih naroda. To je rezultat pobjede naše slavne Jugoslavenske armije, to je rezultat vaše upornosti, vašeg požrtvovanja i vjere u svoju pravednu stvar...«

U drugom svjetskom ratu naša zemlja je izgubila više od desetine svoga stanovništva i pretrpjela ogromna materijalna razaranja. Svoju slobodu, nezavisnost i pravo da samostalno gradimo svoj život i svoju budućnost platili smo najvećim žrtvama i stradanjima.

Ratno i revolucionarno iskustvo što smo stekli predvođeni Titom i Komunističkom partijom Jugoslavije i odlučnost da, bez obzira na teškoće, zaštitimo tekovine oslobodilačke i revolucionarne borbe — slobodu, nezavisnost i suverenost, bratstvo i jedinstvo — omogućili su nam najduže razdoblje mira u našoj inače burnoj povijesti.

Prije pet godina rastali smo se od Tita, predvodnika naše Partije, revolucije i države. Otvoreno kažemo: nije nam lako bez Tita. Bez Tita, ali sa iskustvima koja smo zajedno s njim stjecali, sada se moramo suočavati s novim izazovima jer revoluciju treba voditi dalje, a svako zaostajanje porušilo bi njene temelje i tekovine, izmijenilo njen karakter i suštinu. Moramo tražiti i nalaziti odgovore na pitanja koja pred nas neizbježno postavlja sadašnja etapa u razvoju naše revolucije.

Ključ je u našim rukama: moramo svim snagama doprinositi izvlačenju zemlje iz ekonomskih teškoća i osigurati jačanje socijalističkog samoupravljanja; moramo učiniti stabilnijom i jedinstvenijom jugoslavensku federativnu zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti; moramo dati nove impulse i revolucionarnu sadržinu jedinstvu i akcionoj sposobnosti Saveza komunista Jugoslavije.

Đakovački vezovi '84

PIŠE: IVAN DITRIH

Osamnaesta smotra izvornog folklora naroda i narodnosti Slavonije i Baranje Đakovački vezovi održana je 7. i 8. srpnja 1984. godine. Posvećena je 40. obljetnici ZAVNOH-a i 40. obljetnici desanta na Drvar.

Pokrovitelj Đakovačkih vezova '84. je Poljoprivredno industrijski kombinat Đakovo, a pokrovitelji pojedinih priredbi su: Slavonska banka - Đakovo, »Zanatopskrba - Đakovo, »Opeka« OOUR »Trudbenik« - Đakovo, »Meteor« - tvrnica kemijskih proizvoda - Đakovo, OPZ »Jozo Lozovina-Mosor« - Semeljci, »Slavonska šuma« - Šumarija - Đakovo i »Večernji list« - Zagreb.

U subotu 7. srpnja posjetitelji su mogli prisustvovati otvaranju Etnografske i Filatelističke izložbe, izložbe slika »Slavonija, zemlja i ljudi« — akademskih slikara s područja Slavonije i Baranje te izložbe ptica pjevica, peradi i kunića. Veoma zanimljiva bila je Izložba vina Slavonije i Baranje na kojoj se mogla vršiti degustacija. Uz ovu održana je i izložba vina pod nazivom: »Vino — svjetsko piće«.

Istog dana u 17 sati održan je koncert u đakovačkoj katedrali — Bazilici. Veoma toplim i dugim auplauzom pozdravljeni su odlični izvođači na orguljama — Angela Tomanić iz Ljubljane, Svjetlana Paljušević iz Đakova i operni pjevač iz Osijeka Ferdinand Zovko.

Na hipodromu PIK-a Đakovo u subotu i nedjelju održana su konjička natjecanja. U preskakanju prepona najbolji je bio Zlatko Kavur iz KK »Koprivnica-Križevci« koji je osvojio veliki pehar Konjičkog saveza Hrvatske. Drugo mjesto pripalo je Josipu Kurcinaku iz istog kluba, a treći je naš Šandor Kovač. U ovom programu sudjelovali su i članovi konjičkih klubova iz Sinja, Osijeka i Zagreba. Na međunarodnom turniru sudjelovali su predstavnici iz Pečuha i Kiškunhalaša (Mađarska), Zobnatice, Karađorđeva i Bačke Topole. U nedjeljnom programu održan je i nastup svatovskih zaprega. Veliki pehar Večernjeg lista pripao je zaprezi Stipe Karajka iz Semeljaca. U okviru programa na hipodromu nastupili su i voltižeri iz Đakova. Sve priredbe na hipodromu promatralo je preko dvadeset tisuća gledatelja.

Službeno otvaranje Đakovačkih vezova održano je na ljetnoj pozornici u Strossmayerovom parku uz pozdravnu riječ predsjednika Skupštine općine Đakovo inženjera Vladimira Pološkog. U programu otvaranja sudjelovali su: Tamburaški orkestar »Pajo Kolarić« iz Osijeka, zbor Osnovne škole »Vl. Nazor« i recitatori OŠ »Ivan Goran Kovačić« iz Đakova.

U nastavku programa nastupili su pripadnici JNA, pjevački zbor »Sklad« iz Đakova, pjevači iz Gorjana i recitatori Centra usmjerenog obrazovanja »Braća Ribar« Đakovo. Bila je to večer revolucionarne pjesme i poezije. Program su izvodile i gostujuće skupine iz SAD, Mađarske, Austrije te KUD »Jare« (Jara-Lištica).

Svoj dio programa imali su pučki pisci, pjesnici i pjevači amateri. Da ih se prisjetimo: Marko Dretvić iz Gajića, Ljilja Cvitković iz Cerne, Ilija Dretvić iz Gradišta, Mile Krajina iz Osijeka, Ivica Magdić iz Cerne, Janja Peičić iz Cerne, Šima Petričević-Šokac iz Divoševaca, Antun Benček iz Slavonskog Šamca, Ivan Suton iz okolice Sl. Požege i Mato Ribičić iz Malog Bilća kod Pleternice. Neki od njih su prvi puta na Đakovačkim vezovima, a neki i više od deset puta. Želimo se još dugo družiti s njima.

Na kraju subotnjeg programa Slavonsko tamburaško društvo »Pajo Kolarić« izvelo je svoj koncert. Uz dirigenta tamburaškog orkestra Dragutina Stivaničevića sudjelovali su: ženska vokalna grupa »Šokadija« i solisti.

Nedjeljni program počeo je svečanim mimohodom ulicama grada. U njemu je sudjelovalo više od dvije tisuće izvođača koje je srdačno pozdravljala publika skupljena uz rubove ceste. Zujale su kamere, škljocali su fotoaparati... Među prvima u povorci bili su gosti Đakovačkih vezova, a došli su iz slijedećih mjesta: Bistra (SRH), Cokeburg (SAD), Dolnja Pulja (Austrija), Hrvatska Tišina (SR BiH), Jare (SR BiH) i Zengövarkonyi (Mađarska).

Slavoniju i Baranju na Đakovačkim vezovima zastupala su slijedeća mjesta: Babina Greda (Županja), Batinjani (Daruvar), Batrina (N. Gradiška), Beketinci (Osijek), Budrovci (Đakovo), Cerna (Županja), Čađavica (P. Slatina), Donji Andrijevci (Sl. Brod), Draž (B. Manastir), Drenje (Đakovo), Duboševica (B. Manastir), Gaj (Pakrac), Garčin (Sl. Brod), Godinjak (N. Gradiška), Gorjani (Đakovo), Gundinci (Sl. Brod), Josipovac (Đakovo), Kešinci (Đakovo), Koritna (Đakovo), Koška (Našice), Laslovo (Osijek), Nard (Valpovo), Novi Jankovci (Vinkovci), Pleternica (Sl. Požega), Prekopakra (Pakrac), Rakitovica (D. Miholjac), Sapci (Sl. Brod), Semeljci (Đakovo), Sopje (P. Slatina), Sredanci (Sl. Brod), Stari Grabovac (Novska), Stari Jankovci (Vinkovci), Strizivojna (Đakovo), Svinjarevci (Vukovar) ,Široko Polje (Đakovo), Špišić-Bukovica (Virovitica), Štitar (Županja), Trnava (Đakovo), Vinkovci, Vranovci-Bukovlje (Sl. Brod), Vrpolje (Sl. Brod) i Zadubravlje (Sl. Brod).

Predstavnike pojedinih općina koje su delegirali SIZ-ovi za kulturu ocjenjivao je stručni žiri i najboljima dodijelio pohvalnice. Na ovaj način želi se još više podsticati rad izvornih folklornih skupina Slavonije i Baranje, a ujedno i odati zahvalnost za dosadašnji rad.

U Strossmayerovom parku na ljetnoj pozornici nastavljen je program nastupom izvornih folklornih skupina.

Izborom najljepše djevojke i snaše u slavonskoj ili baranjskoj narodnoj nošnji proteklo je nedjeljno veče. Program je pratio tamburaški sastav i pjevači KUD-a »Gorjanac« iz Gorjana. Ljetnom pozornicom prodefiliralo je šesnaest djevojaka i devet snaša. Žiri je, kao i obično, imao težak zadatak. Ovaj puta više sreće od ostalih imala je snaša Mara Matović iz Duboševice. Njezina prva pratilja je Marija Smoljo iz sela Sapci, a druga pratilja je Marija Zdravčević iz Beketinaca. Nagrade su dodijelili: Osječka pivovara, poslovnica Đakovo, Večernji list i Ugostiteljska radnja »Rođeni« iz Đakova. Ružica Terzić iz Svilaja pohvaljena je u ovo konkurenciji. Za najljepšu djevojku u narodnoj nošnji proglašena je Jelica Kulaš iz Vrpolja. Prva pratilja je bila Janja Crepić iz Retkovaca, a druga pratilja Jasna Alatrović. I one su dobile vrijedne nagrade radnih organizacija grada Đakova. Prvu nagradu dodijelila je Šumarija, drugu Slavonska banka a treću »Meteor«. Pohvale za lijepu nošnju dobile su Ružica Kadić iz Gundinaca i Kata Damjanov iz Duboševice.

Koncertom Vere Svobode uz pratnju Tamburaškog orkestra »Zlatni dukati« bližio se i kraj osamnaestih »Đakovačkih vezova«. Mnogobrojna publika toplo je pozdravila ovaj uspješan nastup.

Ovogodišnji program s ljetne pozornice vodili su Ljubo Jelčić, spiker RTV Zagreb, Nada Varšava i Zdravka Dean, spikerice Radio Đakova. Komentator i voditelj direktnog programa za slušatelje Radio-stanice Đakovo ponovo je bio Mirko Kladarić.

Velika nam je želja da se ponovo nađemo uz pjesmu, igru i svirku na Đakovačkim vezovima '85. Hvala svima!

PAVLE BLAŽEK

Moja zemlja

U prostranstvima beskrajnim, šumama vječnoga mira
Traje moja zemlja stoljećima kao stvarna priča,
U njenim poljima skladno skriveni svirač svira:
Zaljubljen u suštinu zemlje i njenoga bića.

U divnoj melodiji jednostavnosti, običnoga sklada
Zrcali se praiskon u prosjekama drevnih šuma,
I biće se ne gubi dok prava istina vlada:
U prostranstvima širokim bistroga ljudskoga uma.

Moja je zemlja čistoća i ljepota koja se ne gubi,
Busenje povezano u veličanstvenu toplu pogaču.
Ljudi su obični u njoj, isti, ali svaki trajno ljubi:
Najljepšu zemlju koja miriše ponosom na djevojačku bjelaču.

U mojoj zemlji još uvijek traje priča čovjeka,
Govor grubi, trnje i glog, čežnja i svitanje,
Moja će zemlja biti takva i kao srebrna rijeka
Ona je moja ljubav i moje vječno skitanje.

Krugovi

U traženju svakodnevnom vraćamo se izvoru,
U pronalaženju krajolika zaplačemo u tišini,
U uzburkanom snoviđenju, vlastitom samogovoru
Praiskon slutimo u davno izgubljenoj bjelini.

Svijet, tugo moja, nije nekadašnja livada zelena,
Isto je samo cvijeće, drugačiji su naši pogledi,
Zemlja je, ipak, promjena, u biće njenog korijena
Ušle su mnoge tajne, pa i bitak izblijedi.

Na zemlji je mnogo crnila, opake, surove ludosti,
Gube se mnoge istine, pucaju dani nemili,
A u prikrajku svake izgubljene mladosti
Neki su nepoznati čini ljepotu svu izgubili.

U tmurnoj boji vremena i na cestama života,
Tragamo kao neki ljudi sa početka,
Surovost nam se vraća i mrtva je već ljepota,
A mi tražimo dalje i ne bojimo se svršetka.

Strnjak

U mome zavičaju završena je žetva kruha
Uz molitvu protiv vjetra i kiše,
U kraju starom nekog uznositog duha
Strnjak opaljen svojom samoćom diše.

U ambarima miruju zlatna zrnca nade,
Znoj ljudski i ljubav moga djeda,
Žetva je gotova i to je kraj balade,
Leprša na vjetru djedova kosa sijeda.

Na strnjaku neko daleko, bivše vrijeme...
Kao da čujem zamah djedove kose,
Snoplje šušti i njegovo zlatno breme
Snaše u čvrste krstove kruha snose.

Bekrija i ovaj dan u zagrljaju ljeta,
Toči se stara rakija iz pivnica,
A po guvnu zbunjena baka šeta
Na njoj oplećak i zategnuta tkanica.

Rastanak

U mome kraju rane jesenske magle zagrlile šumu,
U jutarnjoj plaveti bjelasaju strnjaci i kukuruzišta,
Usamljen čovjek tjera puna kola po drumu,
A na dim i vatru tajnama mirišu pusta strništa.

Svinjar i govedar na suncu dugo, dugo šute,
Miruju kao rode u barama pred daleki, teški let,
Rane magle najbolnije se na utvajima oćute
Kad konjogrizina puteljcima razbaca svoj plavi cvijet.

Ne čuješ glasa. Negdje u daljini samo pseto laje,
Zaškripi stari đeram kao jadni starac na umoru,
Slavonija polako ispija rane rakijske gutljaje,
A vjetar prohladni zbija umornu marvu u toru.

Kruni se vrijeme po zrelom cvijetu suncokreta,
Laste prelijeću voćnjacima i štalama pustim,
Uskoro će i one krenuti u daleke krajeve svijeta,
A zemlja ostati u tuzi i u maglama gustim.

Umire ljeto. Ne čuješ pjesmu, pustolina vlada,
Raskršće ukrašeno samoćom i rastancima.
Ponekad, samo ponekad, tijano, iznenada
Kao da čujem starinske dvojnice na proplancima.

Stanovite osobitosti đakovštinskog imenarstva u popisu stanovništva 1702.

PIŠE: DR MATE ŠIMUNDIĆ

II. dio

U lanjskome broju Revije Đakovačkih vezova objavljen je I. dio naslovljena članka, a sada slijedi njegov nastavak. Podsjećam čitatelje da sam podatke uzeo iz knjige »Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine« koju je objavio Historijski arhiv u Osijeku 1966. i uredio Ive Mažuran. U Đakovštini je popisao pučanstvo i imutak Emerik Szadezky. Učinio je to na latinskome jeziku što znači da je polatinio hrvatska osobna imena, prezimena i sve ostale nazive (nazive naselja, njiva, livada, vinograda, šuma, brda, bara, potoka i dr). Svoj je pravopis prilagodio mađarskomu. U klasičnoj latinici ne opstoje slova za glasove č, ć, dž, đ, lj, nj, š, ž, stoga se popisivač domišljao kojekako da bi nadoknadio taj nedostatak. Na žalost, nije se držao ustaljenih pravila, barem svojih, jer drugih i nije bilo pa zbog toga postoje ozbiljne teškoće u čitanju tih podataka.

Imenski i drugi podaci zabilježeni prilikom popisa pučanstva imaju veliku vrijednost. Jedna od njih je i preko osamdeset nepoznatih osobnih imena u većini sačuvanih u prezimenima. Naravno, time je donekle obogaćena imenska zaklada hrvatskoga jezika. Šteta je što popisom nijesu obuhvaćeni svi stanovnici nego samo kućne glave i to samo muške! Ako popis nije pružio ni približno cjelovitu imensku sliku, prezimenska je potpuna: zapisana su sva prezimena. S obzirom na popisno vrijeme, to ipak nije malo!

U popisu su sva sela ondašnje Đakovštine. Nekoliko njih više ne postoji. Suvišno je i spomenuti da bijahu mnogo manja negoli su sada. Najveće je bilo Đakovo. U njemu obitavahu točno 93 domaćinstva!

Radi boljega snalaženja evo popisa kratica đakovštinskih naselja: Andrijevci (An), Beketinci (Be), Bižanija (Bi), Bračevci (Br), Breznica (Bre), Budrovci (Bu), Čajkovci (Ča), Čenkovo (Če), Drenje (Dr), Dubovik (Du), Đakovo (Đa), Đurđanci (Đu), Forkuševci (Fo), Gašinci (Ga), Gorjani (Go), Hrkanovci (Hr), Ivanovci (Iv), Junakovci (Ju), Kešinci (Ke), Koritna (Ko), Kućanci (Ku), Lapovci (La), Lazanci (Laz), Lopušinci (Lo), Levanjska Varoš (Lv), Majar (Ma), Mikanovci (Mi), Musić (Mu), Nabrđe (Na), Paučje (Pa), Perkovci (Pe), Piškorevci (Pi), Podgorje (Po), Popovci (Pop), (Potnjani (Pot), Presnotinci (Pr), Pridvorje (Pri), Radinovci (Ra), Ratkov Dol (Rd), Satnica (Sa), Selci (Se), Semeljci (Sm), Silonci (Si), Slatinik (Sl), Slobodna Vlast (Sv), Strizivojna (St), Svetoblažje (Sv), Tomašanci (To), Topolje (Top), Trnava (Tr), Užarevci (Už), Viškovci (Vi), Vrbica (Vr), Vrpolje (Vrp), Vučevci (Vu).

Voćka jabuka raste po cijelome Balkanu. Po izgledu je lijepa, ukusna za jelo, a s obzirom na to i dosta imenotvorna. Od nje je izvedeno nekoliko ojkonima (Jabučje — tri sela u Srbiji, Jabuka — desetak sela na prostoru hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jabukovac i Jabukovo po dva-tri naziva sela). U naše su doba prezimena Jabuka, Jabučanin i Jabučar u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Njihovi su nositelji malobrojni. Davnašnji Čajkovčanin Ivan Jabuković neosporno je prvi i jedini posvjedočeni nositelj ovoga prezimena, a prezime je poteklo od muškoga osobnog imena Jabuka ili Jabuko. Bit će da je nastalo od Jabuko s obzirom na suf. morfem-ov koji se dodaje muškim imenima na -e i -o. Uzgredice rečeno, jabuko je najstariji oblik dotične imenice. U nekim čakavskim govorima do sada je takva.

Jan i Jana jedva da opstoje u Đakovštini našega vremena; rijetki bijahu i ranije. Tako je Blaž Janić (Už) i Matan Jančikić (Bu). Janić je mogao doći od Jan i Jana. Jan je novogrčki Jannis, isto što i Ivan. Od njega je izvedenica Jančika, od nje prezime Jančikić.

Jan je rijetko ime, ali je nerijetka njegova izvedenica Janko.

U popisnici je samo ime Jakub. Tu su Jakub Baličević, Jakub Lovrić (To), Jakub Cvrković (Mi), Jakub Matejović (Na) i Mijat Jakubović (Lv). Može se još naći u naše vrijeme u zapadnoj Podravini i Hrv. zagorju, općenit je Jakob i Jakov. Biva od lat. Jacobus < heb. Ja'aqobh — koji slijedi Jahvinu (= Božju) petu (trag). Bit će da je ovdje promjena o>u poduprta istim muslimanskim imenom što se u Đakovštini počesto moglo čuti u doba turske vlasti.

Zanimljivo je da je nepoznato ime i prezime u pravilu tek jedanput potvrđeno njegovim nositeljem jedna osoba. Takav je Jemra Ivanovac (Mi). To ime nije nigdje drugdje zabilježeno. A da je bilo raširenije, dokazuje prezi. Jemrić koje je veoma rašireno po istočnoj Slavoniji. U Zagrebu je Jemrović. Jemra je skrać. od Jemrih koje dođe od njem. Emmerich, ovo pak od starijega Amalrich — koji je radin vladar.

Nađe li se ime Jerko u Slavoniji naših dana, znano je kako je njegovim nositeljem doseljenik iz južnih krajeva (iz Hercegovine, Dalmacije). Međutim, na početku XVIII. st. nadijevaše se jednako i u Slavoniji. Žiteljima su Jerko Štefović (Dub) te Mato Jerković (Vr) Ivan i Antal Jerković (Mi). Izvorno je grč. ime Hieronymos — koji je sveta imena. U nas je Jeronim i Jerolim, koji se krate od Jera (Jere) Jero, od njega duljenjem Jerko.

Iz podataka Janko Jovitić (Pop) zaključuje se da je opstojala izvedenica Jovita, što će biti od Jova/Jovo, skraćenim od Jovan. Jovan i Ivan potekoše od istoga heb. izvornika (v. ispred).

Jedan Kešinčanin nas je podario nepoznatim imenom. Upisan je Kablar Stojanović. Jasno je da im. kablar označuje onoga tko izrađuje kable; ovdje je pak u službi osobnog imena. Oko njega nema nikakve pometnje. Netko bi mogao pomisliti kako namjesto imena stoji naziv zanimanja pred prezimenom. Zbog toga evo početka popisnice:

»Nomina incolarum: Matto Vuianouich, Kablar Sztoianovich, Marin Diakovich. . .« (str. 133).

Držim kako je ime Kablar bilo motivirano izgledom njegova nositelja, tj. sličnošću njegova tijela ili tek glave kablu. U isto doba je Grgo Kablar (Mi). Mogu dodati kako je 1414. u Hrvatskoj bilo potvrđeno prez. Kablović. Ono je moglo nastati samo od imena Kabao, a to je prez. živo i danas. Uza nj i Kablar, Kablarević, Kablarić, Kablina, Kablinović, Kabljanac.

U popisnici su Petar Karalić (Pot) i Živko Karalić (Go). Isto je i sada rašireno u Slavoniji. Dato prez. došlo je od starijega osobnog imena Karal kojim se već dugo imenovao Karlo od tal. Carlo. Naime, Karal dolazi od imena Karla Velikoga, franačkoga cara. Usput kazano, od njegova je imena i naša im. kralj. Ime Karlo, njem. Karl, biva od starovisokonjemačkoga kar(a)l — čovjek, muž, suprug.

U Forkuševcima je živio Petar Kelić. Ovo prez. u naše vrijeme nosi veći broj ljudi u Slavoniji i izvan

nje. U Hrv. zagorju je Kelin i Kelinčić, u Slavoniji Keliš. Kelić i navedeni izvedeni su od im. kel ili imena Kela/Kele/Kelo. Im. kel postala je od kelj — klija, tutkalo. Glas lj prešao je u l. Riječ je ušla iz kajk. narječja, u štok. je glasila kalj. Od nje je im. kelava — vrsta drobljena sira. Po njemu onda i prez. Kelava, od njega Kelavić.

Krajiša Ivanović (Hr) i Krajša Simeonović (Svb) nose izvedena imena od prvoga člana složenica Krajimir ili Krajislav. Njihov je prvi član stari lok. kraji — kraju, kraj, drugi je mir odnosno slav-a. Odmilici Kraja/Kraje/Krajo dodat je sufiks -iša. i -ša. Tu je i staro ime Krajčin te od njega prez. Krajčinović, zatim prez. Krajač, Krajačić, Krajan, Krajaničić, Krajašić, Krajina, Krajinović i dr.

Neobična je imena i Drenjanac Krnjadac Ivaković (»Krnyadacz Ivakovich«). U istome je selu i Nikola Krnjadac (»Nicola Kernyadecz«). Dakle: Krnjadac osobno ime i prezime. Ali i Marijan Krnjaković (Ča), Blaž Krnjaković (Pe) te Marijan Krnić (Đa). U osnovi je prid. krn/krnj. Označavao je osobu koja je izgubila ili joj nedostaje koje udo, zapravo kljast, sakat. Pored imena Krnjadac usporedno je opstojalo i Krnjak te Krna/Krne/Krno od kojih je prez. Krnjaković i Krnić. Napominjem da je ime Krna/Krne/Krnja/Krnje potvrđeno u Splitu već 1075, godinu kasnije Krnac u Biogradu na moru. Tako Đakovština prinosi u zakladu starijih hrvatskih imena Krnjadac i Krnjak.

Budrovčanin Mato Kurtešović nosio je prez. koje drugdje ne bijaše zabilježeno. Izvedeno je od imena Kurteš. Ono je od tur. Kurt — vuk. Od njega su suvremena prez. u Hrvatskoj: Kurt, Kurtak, Kurtalj, Kurtanjek, Kurtek, Kurteš, Kurtić, Kurtović i dr.

Na čelu svojih zadruga u Vrbici stajahu Andrija i Lovak Kuzanović (»Kuzanovich«). Stvoreno je od osobnog imena ili nadimka Kuzan. Čini mi se najvjerojatnijim kako je postao od tur. kuz — udarac, ćuška, nesreća.

Prezime Loketić (Bi) ne opstoji među suvremenim prez. u Hrvatskoj niti je gdje ranije zapisano u kakvu spomeniku. Bižanijski je podatak jedini. Nastao je od imena Loketa, ovo od Loka/Loko. Odmilja Loka/Loko stvorena je od Lovra/Lovre/Lovro kojega je temeljnim oblikom Lovrenac. On pak od lat. Laurentius koji je nastao po nazivu rimskoga grada Laurentum-a — lovorov gaj. Od laurus — lovor; vijenac.

Dalje biva Lovo Baličević (Go), također odmilja od Lovra/Lovre/Lovro. Zatim slijede Lovak Lukačević (Už), Lovak Kuzanović (Vr), Lovak Brzak, Lovak Žokatić i Lovak Dunković (Mi) i na koncu Pavo Lovaković (Sem), Miko Lovaković (Tr).

Dakle, u đakovštinskom imenarstvu su bile česte izvedenice imena Lovrenac. Lovo i Lovak odavna se ne čuju u Slavoniji; u južnim se krajevima nađe još pokoji Loko, ali Lokete nema nigdje. U Slavoniji su danas prez. Lovak, Lovaković, Lović, Lovin, Lovinčić i dr.

Jedna izvedenica imena Luka bijaše osobito plodna kako se vidi iz podataka Lukač Markovac (An), Lukač Klabić (Pe), Lukač Čajkovac (Đa), Lukač Loketić (Bi), potom Ivan Lukačević (Sa), Lovak Lukačević (Už), Petar Lukačević (Sl), Grgo Lukačević (Pot), Ivan Lukačević (Pri) i Andrija Lukačević (Tr). Davnašnja česta izvedenica u sadašnjosti je veoma rijetka. Luka biva od lat. Lucas stegnuta od Lucanus — lukanijski po nazivu grada Lucania-e. Od lucus — gaj, šuma, lug.

Gledajući u ukupnosti, u popisnici je najviše osobnih imena i prezimena što počinju glasom **m.** Kao da je to nadoknadbom za glas **lj** kojim ne počinje niti jedno ime. Među prvima je Martin Mačukatić (Se). U naše doba postoji na otoku Vrgadi, Mačukat također u južnim predjelima. Mačukat bijaše imenom izvedenim od Mačuka, ovo od Mača/Mače/Mačo. Data je odmilja mogla biti od temeljnica Matijan, Marko i Matej/Matij.

Prezime Malešić (Bu) biva od imena Maleša u koga je u osnovi prid. ma(i). Moglo je doći izravno od njega ili kraćenjem od Malimir.

Po imenu je zanimljiv Maroš Ivković (Đa), po prez. Miho Maruševac koje je od imena Maruš. To su prezimena od milja Mara/Mare/Maro kojoj je dodat sufiks -oš i -uš; ona od Marijan i Marko. Marijan, lat. Marianus, stoji prema Marija, lat. Maria od hetitskoga Marya — koja je kao strijela. Marko je od lat. Marcus — mlat, kladivo, malj. Ni Maroš ni Maruš nijesu poznati među starim hrvatskim imenima. Maroš je u XV st. prezime, Maroševac je selo blizu Kragujevca. U Hrvatskoj su prez. Maroš, Marošan, Marošek, Maroševac, Marošević, Marošić, Marošinac te Maruš, Maruša, Marušak, Marušec, Maruševac, Maruševec, Marušević, Marušić, Marušin i dr.

U Slavoniji bi se teško našlo ime Matan, a ranije je bilo posve obično. Evo primjera: Matin Mađarević (Sa), Matan Đurašanović (An), Matan Živka (Go), Franjo Matanov sin (Sl), onda Pero Matanović (Go) i Grga Matanić (Top). Isto vrijedi i za ime Matić. Tako je: Matić Vidaković (Rd) i Jura Matićev sin (Sa). Neobični su i Matijan Klaja (Pe) i Matkijaš Kedatić (Bu), manje Matoš Franković (Vr). Prez. Matokić (Pi) sadrži u sebi ime Matok. Sva su stvorena od odmilja od Mata/Mate/Mato koja je nastala kraćenjem od Matej/Matij. Ovo od lat. Matthias, grč. Mathíās odnosno Matthaios < heb. Mattiyyah — Božji dar.

Imenica med je imenotvorna i u Đakovštini. Nalazi se u popisu: Stipan Medanac (Go), Jakob Medarović (Be), Mihalj Medunović (Vrp). Idući redom, u njima su osobna imena: Medan, Medar i Medun. Među starim osobnim imenima poznata su Medana, Medilo, Medko, Medna i Medulin. Kako stoji, sva tri su đakovštinska dodatkom postojećoj zakladi.

Ime Mihael, točnije njegove izvedenice bile su plodnima u đakovštinskom imenarstvu. U Vrpolju je Mahalić Čaklović. Prije tri stoljeća među najbrojnijim se nalazio Miho; danas mu ni spomena. Tu je: Miho Pavić i Miho Ivanović (Iv), Miho Pavić (To), Miho Šušić, Miho Todorić i Miho Tustanić (Đa), Miho Pavić i Miho Satničanin (Sl), Miho Ivić (St), Miho Budrovac, Miho Damjanović i Miho Karapandžić (Bu), Miho Ratković i Miho Lovaković (Tr), Miho Desetnik i Miho Kovačić (Dr), Miho Jelić (Đu), Miho Kržanović (Sem), Miho Maruševac (An). Od njega potječu prezimena: Josip Mihić (Sem), Miladin Mihić (Sv) i Mirosav Mihić (Svb). Imena Mihoč i Mihol jesu u prez. Mihočić (Pi), Miholić (St) i Miholčić (Pi). K tomu Miholčić dolazi od imena Miholča. Mihotić (Mi) od Mihota.

U obliku Mija/Mijo našao se glas **j** nakon što je zamuklo **h.** U satničkome prez. Mijakić prepoznatljivo je ime Mijak. Češće je pak s pomoću sufiksa -at. Slijedi: Mijat Bešlija i Mijat Perčević (Ča), Mijat Mustafić (Đa), Mijat Đurđević (Pe), Mijat Mijakić (Sa), Mijat Jakubović (Lv), Mijat Božnjak (To).

Osnovnim je imenom Mihael, odnosno češća njegova inačica Mihovil koja je nastala zbog glasovnih promjena. Posredstvom latinskoga i grčkoga došao je od heb. Mikhah — To je kao Bog (Jahveh).

Već dugo se u Slavoniji nadijeva samo Nikola; za Mikolu ili Mikulu nema potvrde. U popisnici je Mikola Srahija i Mikola Babin sin (Mi), Mikola Vrtarić (Đu) te Mikola Andrin sin (Vi). Od njega i prezime: Andra i Martin Mikolić (Laz), Stipan Mikolić (Iv) i Antal Mikolić (Ku). 1702. u cijeloj Đakovštini ne bijaše ni jednog imena Nikola, ni prez. Nikolić. Zamjena m > n veoma je stara. Nalazi se već na Baščanskoj ploči (1101), a proširena je i na zapadnoslavenske jezike. Potječe od grč. Nikólaos — koji je narodni pobjednik.

Premda se u Đakovštini ne nadijeva ime Mikola, živa je njegova odmilja Mika što se izvodi od — Nikola. Od nje je prez. Mikić (Tr) i Mikešić (Už). U drugome je Mikeš, dobiveno od Mika. Ipak je jedna prošlost toliko jaka da se i ne osjeća kako je promijenjena osnova na kojoj počiva.

U hrvatskome, kao uostalom i slavenskome imenarstvu čest je prid. mil (mio). Ovdje se nalaze Radonja Milaković (Ma). Prez. od imena Milak, zatim Milić Bošnjak i Milić Tatarin (Hr), Milić Bošnjak (Si), Milić Dabić (Po). Od njega je prez. Milićević (Sv), u Bračevcima Mileta Milićević.

Među Perkovčanima je Marko Misurić (»Miszurich«). Skup »sz« ne dopušta pročitati ga Mišurić. Držim kako je izvedeno od imena Misur, on od odmilja Misa/Miso < grč. Misaél. Potječe od heb. Miša'el — Tko je to što je Bog?

Izvedenice Miša/Miše/Mišo izvode se od gotovo svih osnovnih imena što počinju slogom Mi- (Mihael, Mihovil, Mikola, Milan, Milenko, Milivoj, Mirko i dr). Budući da su stara i raširena od njih postoji više prezimena. Popisani su u Đakovštini: Starac Mišarović (Vrp), Marijan Miškivić (Ča). Stvorena su od imena Mišar, Miškir. Ni jedno nije zabilježeno među starim hrvatskim imenima. Prvu potvrdu nađoše u Đakovštini.

U Ratkovu dolu je Mišljen Milisavljević, Jovan Mišljenović u Paučju. Mišljen je iščeznuo postupno na ovome tlu. Biva od glagola misliti.

U Budrovcima je zapisan: Đuro, Mrkov sin (»Gyuro Merkov szin«), Božo Mrkaljušić (»Boso Markalusich«) u Mikanovcima. Mrkaljušić dođe od imena Mrkaljuš ili Mrkaljuša, ova od Mrkalj, odnosno Mrkalja. Sva od pridjeva mrk/mrka. Među starim prezimenima nalaze se Mrka, Mrkaja, Mrkajić, Mrkajilo, Mrkajlović, Mrkelja, Mrkica, Mrkić i dr.

Prezime Nemanjić (»Nemanjich«) bijaše u Paučju. Potječe od imena Nemanja. Ovo staro ime potvrđeno je u drugoj polovici XII st. na otoku Krku, a u isto doba je i srpski veliki župan Nemanja. Složeno je ime od niječnice ne i manja < man-ja, korijena glag. man-iti — povećavati. Označuje onoga koji ne povećava.

Ivanovačko prezime Ognjanović svjedoči kako je došlo od imena Ognjan. Postaje od kor. ognj- (uspor. oganj, ognjevit, ognjište).

Popisani su: Ostoja Stojanović (Br), Ostoja Milenović (Svb), Ostoja Lončarević (Pa) te Stanoj i Stanko Ostojić. U naše ih je vrijeme većina u Đakovu. Bosanski kralj Ostoja (1398—1418) prvi je poznati nositelj ovoga imena. Prezime Ostojić veoma je rašireno. Ostoja dođe od kor. ost-ati i suf. -oj/-oja (tako da je -oja mlađa inačica). Oslanja se još na prvi član složenice Stanimir i Stanislav.

Dalje bivaju Peja Galetić (Mi) i Pejo Bertić (Pe) te Pejica Stanivuković (Hr), onda Marko Pejić (Vr) i Matej Pejić (Lv). Od Peja/Pejo je Pejak u prez. Đuro Pejakov (BU), Martin Pejakov (Pi) i Pavo Pejaković (Bi). Peja/Pejo je odmilja od Pera/Pere/Pero koja je to isto od osnovice Petar < grč. Pétros — kamen, stijena. Prez. Perčević (Vi, Iv, Ča) izvedeno je od Perac, Perčulić (Ma) od Perčul < Pera, također i ime Peras (Na). Budući da je Petar primljen uskoro po doseljenju naših predaka u novu postojbinu, to je veoma rašireno ime. U suvremenome našem imenarstvu od njega je preko 160 izvedenica! Zaista malo bogatstvo.

Prezime Preradović (Lv) kojega sada tu nije, ali je rašireno po sjevernoj Hrvatskoj, poteklo je od imena Prerad. Ono je složeno od prijedl. pre- i prid. rad (uspor. Predrag, Premil, Preslav).

U Čenkovu bijaše nastanjen Radivoj Prijaković, u Bračevcima Srđa Priješović. (U ovo doba prez. Prijaković posjeduju tek dvije osobe u Rijeci, Priješović je potpuno nestalo). Prijaković je od imena Prijak, Priješović od Priješ', oba su pak skraćena od Prijatelj. Prijak je unijet u jednu ispravu u XIV st. Priješ je jedino poznat iz ovoga prezimena. Kod Tuzle je selo Priješnica. Sadašnja su prezimena: Prijan, Prijatelj, Prijatka, Prije, Prijić.

Ime Prodan nadijeva se veoma rijetko, uglavnom u Srbiji; ovdje ga već dugo nije. Bili su Prodan Marić i Prodan Živković (Na) te Đurač Prodanović (Pop). Glagolski prid. prodan, prodati postao je bio osobnim imenom. Prodan je potvrđen u XIII st. Međutim, tada nije značio ono što nam se čini da znači. Prvotno značenje bijaše: dan od boga u zamjenu za starijega (umrlog) brata. Vjerovalo se da je sin koji se rodi nakon što mu je umro brat, upravo dat namjesto pokojnika; zamijenjen je za pokojnika. Valja znati kako je ovakvo uvjerenje vladalo prije negoli je kružio novac kao plaćevno sredstvo. Predmeti i životinje nijesu kupovane za novac, nego su zamjenjivane. U Đakovu bijahu Luka Prodašić i Grgo Prodašinac. Bivaju od imena Prodaša i njegove izvedenice Prodašin. Prodaša je također od prodati u starome značenju, a poznato je od XIII st, dok je Prodašin nepoznat drugdje, tj. đakovštinsko ime.

Petar Prvoševac (Dr) do dana današnjega bi jedinim imateljem dotičnog prezimena. Dodati je kako je u XIV st. u Turopolju bilo Prvošević. Obadva postadoše od imena Prvoš koje je zapisano već u XIII st. od Prvimir, Prvislav, Prvoljub.

DAMJAN OŽEGOVIĆ

Žetva

Nije više
kao što je nekad bilo,
kad se žito
sa kosom kosilo.

I družina
na okupu bila,
k'o da ih je sakupila
vila.

Tad se pjesma
sa svih strana čula,
a u podne
svirala tambura.

Svi su sretni
i veseli bili,
k'o da nisu
umor osjetili.

Snaše jedre
kao klasje zrelo,
rukoveću,
pjevuše veselo.

A i kosa
svoju pjesmu svira,
ponekad joj
i brus zabasira.

Sad kombajni
svoju pjesmu bruje,
pa se zato
pjesma ni ne čuje.

Zato žetva
nije više mila,
kao što nam je
nekad prije bila.

Klanje svinja u prošlosti Slavonije i danas

PIŠE: DR MARKO KADIĆ

Svake se jeseni kolje stanoviti broj uhranjenih (utovljenih) svinja za kućne potrebe. Takvo se klanje naziva svinjokolja, a ima i drugih naziva: kolinje, karmine (oko Broda), zabijačna (oko Zemuna). Klalo se toliko svinja, koje zovu bravci, pojišci ili hranjenici (ranjenici), koliko je prema broju čeljadi u kućnoj zadruzi trebalo smoka, tj. mrsa od mesa i slanine. Obično se računalo tako, da se za svaki oženjeni par ukućana zakolje po jedan bravac. Klalo se kad vrijeme zahladi i kad se počne smrzavati, a najviše od sv. Kate (25. XI) pa do Božića i do konca godine. Petkom se nije klalo, jer se u prošlosti toga dana postilo pa kako bi ljudi mogli klati i raditi oko mesa, a da se ne omrse prema onoj narodnoj: kako ćeš oko meda raditi, a med ne lizati!

U prošlosti su ljudi prema vremenu klanja posebno nazivali takvo rano klanje kao i ljude, koji nalaze izgovor za ranije klanje nego što se obično kolje. Najranije klanje od Šimunja do Martinja (od 28. X do 11 XI) zvali su sirotinjsko klanje, jer kuća ostane bez masti pa valja rano klati. Klanje između Martinja i Nikolinja (od 11. XI do 6. XII) također je sirotinjsko klanje, a ti se ljudi izgovaraju, da moraju ranije klati, jer bravci neće da jedu ili su već debeli, pa se ne mogu dizati,a u stvari je i njima ponestalo masti pa moraju ranije klati. Pravo i najčešće klanje bilo je od 25. XII pa do konca godine. Tko je klao poslije toga vremena, zvali su ga lijenčinom ili nemarnikom!

Prema starim crkvenim propisima mnogo se postilo pa su izračunali, da je bilo 226 posnih dana, a ostalih 139 dana bili su mrsni dani. Zato su ljudi bili često željni mrsnoga jela pa je stoga i nastala pjesma: daj nam Bože svega dosta, više mrsa — manje posta!

Sl. 2 Vrh staroga dimnjaka

I

U prošlosti su stavljali u tov odrasle svinje i to ponajviše bravce (kastrate) od 2 do 3 godine, ali je bilo i krmača od 4 i više godina, koje su bile izbačene iz rasploda. Krmače se prije tova nekada nisu štrojile pa su se katkada napola utovljene oprasile, a nekad su suprasne bile utovljene i zaklane. U tov su se stavljale svinje često odmah poslije svinjokolje ili pak u rano proljeće. U početku su ih prihranjivali napojem i raznim otpacima, a tek su poslije dobivale kukuruz u zrnu ili u klipu. Za skupljanje svih otpadaka u kućanstvu bio je poseban drveni čabar, u koji su se skupljali otpaci i ostaci jela kao i spirine (sperine, splačine) nakon pranja suđa. Tekućina u čabru zvala se šćava. U njoj su nekada držali kornjaču, jer su vjerovali, da će tada svinje biti zdrave i da će bolje napredovati!

Sl. 1 Stara svinjara

Svinje su se tovile u posebnom svinjcu (svinjari), koji je bio obično pokraj kolnice (šupe). Čvrsto je građen od jakih hrastovih stupova i debelih dasaka. Ulazna su vrata bila sa strane prema kolnici, a na prednjoj strani bio je izdubeni valov, često s okomitim prečkama za svako svinjče (4 do 5). Manji pregradak valova bio je za vodu, koja je stalno bila u valovu. Iznad valova bila je jaka greda, na kojoj su visila vrata (vodoravno), koja su se mogla dizati prema van i gore ili su se potiskivala prema unutra, ako nije bilo pregrada na valovu, pa tako nisu svinje smetale, dok se davala hrana u valov. Pod u svinjari bio je od debelih hrastovih planki (platina), a zvali su ga pomost. Manji dio poda bio je bez pomosta i tamo je bila zemlja, pijesak ili slama.

Sl. 3 Meso u starom dimnjaku

Prije klanja ili ubijanja, jer u Sikirevcima vele, da se svinje ujesen biju ili ubijaju, valjalo je pripraviti sve što treba za svinjokolju: naoštriti noževe, dovesti sa stana (salaša) dosta slame za palenje (opaljivanje), zatim pripraviti skelu, na kojoj će svinje razuđivati (otvarati, lagoditi) i rasjecati, a to su bile obično saone, na koje se stave široka jedna ili dvoja vrata s kakve zgrade ili se vrata stave na kakve grede ili balvane. Zatim je valjalo pripraviti sjekiru, vile, motike i stare kašike te drvena strugala i skretnje (svitke) slame i dr. Žene operu sve potrebno suđe (korita, karlice, kopanje, zdjele i lonce te oraniju, kotao ili kotlušu za topljenje masti i kuhanje obarina), a zatim očiste dosta bijeloga i crvenoga luka i pripreme dosta soli i ljute crvene paprike. — Dan dva prije klanja pozvani su susjedi, rođaci i prijatelji, da dođu pomagati uz domaću čeljad.

Pozvani ljudi (moba) skupe se na posao rano ujutro još za »tavna« (mraka) pa se doručkuje pri svijeći. Doručak je bivao od čvrste hrane, tj. kulen ili but uz kiseli kupus, a uz to se pila i rakija. Negdje su pili i medenu rakiju, kojom su se ponajviše služile žene ali im se znao pridružiti i po koji muškarac!

Čim svane, počne posao. Dugačkom motkom istjeruju jedno po jedno svinjče iz svinjare kroz otškrinuta vrata. Čim svinjče pomoli glavu, jedan ga čovjek pritisne, a drugi ga snažno udari sjekirom u glavu. Krme se sruši bez cike i dreke i tako se ne uzbune ostale svinje. Svinjče se tada izvuče napolje i prikolje. Krv se uhvati u posebnu zdjelu te se miješa, da se ne ugruša i odnese u kuću, u toplo. Krv će trebati za krvavice. Negdje su tako ubili i poklali sve svinje, a onda su ih redom pojedinačno palili ili po više komada već prema tome, koliko je bilo poslenika.

U žirenju (žirovnici) svinja prije 70 do 80 i više godina bilo je u velikim čoporima, katkada i više starih poštrojenih nerastova, koji su se u žirenju udebljali. Stoga su ih tamo na isti način zaklali i odmah opalili slamom, koju bi od kuće dovezli u udaljenije šume, gdje su se svinje žirile. Tako opaljene i neotvorene odmah su odvezli kući, gdje su ih dalje očistili i obradili. Mast od takvih u žiru utovljenih svinja nisu topili nego su sve ostavili u slanini. (Stilinović).

Palilo se tako, da se zaklano svinjče na polovici dvorišta povali potrbuške i prednje noge mu se saviju, a stražnje se zgrče i raširе, da se svinjče ne prevrne. Zatim ga debelo pokriju slamom i slamu zapale. Goruća se slama razgrće željeznim vilama, da se krme svuda dobro opali (Lovretić). Pod glavu stave ciglu, da se malo uzdigne i tako sva dlaka obgori. Kad slama izgori, tada ga stružu motikama i strugalima te briju noževima. Ako je negdje ostalo još dlake, onda se naknadno dopaljuje, da sva dlaka obgori do kože. Svinje su bile jako dlakave (lasasta i bijela mangulica). Poslije toga se svinjče prevrne na leđa, a sa strana se stave cigle, da se ne prevrne. Pospu ga debelo slamom i zapale, da se opali i donji dio, tj. trbuh i noge. Između papaka stave malo slame i zapale, da obgore i papci, pa se tada lakše skidaju (izuju, svuku). Zatim se opet struže od gari i crnoga pepela. Ljudi to čine trljanjem skretnjem (svitkom, gužvom) slame i peru rukama, dok žene sipaju vodu rgom (posuda od tikve).

Kad krme bude oprano i čisto, stavi se na skelu (vrata na saonama) i to potrbuške pa se tada počne rasijecati. Najprije se načini poprečni rez na zatiljku do mesa, a onda se reže na obje strane ispred uha i ispod njega preko obrazine do donje čeljusti tako da uši ostanu na slanini. Cijela se slanina vješala za sušenje na uši, koje se nabiju na jake klinove u zidu (duvaru). Ako se rezala »na pole«, tada je bila obješena na jedno uho. Slanina je bila debela (oko podlanice) i teška pa su zato ostavljali uši za vješanje.

Od spomenutog poprečnoga reza na zatiljku reže se zatim uzduž hrptenjače (trtnjače, rtenice) sve do repa. Potom se skida slanina s jedne i s druge strane tako da ostane sva u cijelosti, tj. u jednom komadu.

Kad se skinula slanina, onda se skida (ili vadi) pečenica ili bijela peka s obje strane hrptenjače. Zatim se sjekirom sijeku rebra pokraj obje strane hrptenjače tako da se ona cijela izvadi zajedno s repom. S nje se skine i ono malo mesa s donje strane.

Poslije toga se odsiječe glava i ostatak trupa prevrne na stranu i izvuku se pluća i srce, a crijeva i ostali dijelovi utrobe istresu se u podmetnuto korito. Zatim se odvajaju plećke, butovi i rebra. S plećeta se odreže nožica, a rezom u ramenom zglobu odvoji se pleće (lopatica) od bedrice koju negdje zovu žnjut ili žnjuta. S butovima se načini isto tako. Bedricu su zvali i šunčica ili mala šunka (Lovretić). Jedno se pleće nije rastavljalo nakon odrezivanja nožice nego je ostalo u cijelosti i davalo se svećeniku prigodom blagoslova kuća.

Sav ostali posao oko obrade pojedinih dijelova mesa (obrezivanje i rastavljanje i biranje za kobasice i kulenje) obavljao se na ovećem stolu pod kolnicom ili u velikoj zadružnoj sobi, ako je napolju bila jaka zima.

Žene su čistile i prale crijeva napolju u toploj i slanoj vodi, ali se nisu »šlajmovala« kao danas, pa su stoga kobasice bivale u nešto debljem omotaču.

Sa zadnjega dijela rebara skidalo se meso zvano zec, a to je mišićni dio ošita. Zec se usalamuri kao i rebra ili se izreže za kobasice. Prženi zec kao i rebra nakon salamurenja vrlo je ukusno meso!

Kad se sve meso ohladilo, tada se dobro posoli sa svih strana (natrlja se solju) i slaže u lužnicu (parenicu

Sl. 4 Dva čovjeka okreću svinjče

ili manju kačicu). Uz krupne komade usole se i sitni, tj. nožice, kožice od slanine, pa njuške i repovi, što će se upotrebljavati za lučevine (hladetinu). Nasoljeno meso se još posipa i rastučenim bijelim lukom, koga se stavlja i u salamuru, kojom se nakon nekoliko dana zalije usoljeno meso i ostane u salamuri po nekoliko sedmica. Meso se češće prevrće, da se bolje prosoli.

Slanina se samo usoli i pospe bijelim rastučenim lukom te naslaže jedan komad na drugi. Nakon više dana vješa se »u odžak«, da se suši i dimi.

Od orezanog mesa s krupnih dijelova bira se bolje meso i manje masno za kulenje, a drugo ostaje za kobasice. Nekad se za kulenje izreže po koje pleće ili but. Meso se rezalo noževima ili sjeklo sjekiricama, ali za kulenje se samo rezalo noževima i to malo krupnije nego za kobasice. Meso za kobasice začinjalo se i miješalo posebno, a ono za kulenje opet posebno. Miješalo se tako dugo dok se nije sve ulijepilo u jednoličnu masu, kao tijesto. Smjesa za kulenje malo se više solila i paprila, a negdje su stavljali i više bijeloga luka, dok je svega toga u smjesi za kobasice bilo nešto manje.

Kobasice su naticali pomoću odrezanog grlića s gornjeg dijela boce ili se načini takav lijevak od tikve a negdje i od debelog roga podolskih goveda. Smjesa se utiskivala u crijevo drvenom žlicom (varjačom, pavarušom) kroz spomenuti lijevak. Kulen se naticao rukom i tvrdo nabijao u široko crijevo (slijepo crijevo). Pokulenac ili kulenova seka naticala se u guzno crijevo (gužnjak) istom smjesom kao i kulen.

Krvavice su se pravile od materijala iz obarina, koje su se kuhale u ovećoj kotluši na otvorenoj vatri na željeznom tronošcu. U obarine su se stavljale glave, osim njuške, pluća, srce, jetra, bubrezi, kožice od slanine, što je rezana za mast, zatim krvavi komadi mesa i želuci, jer se u prošlosti nije pravila tješćenica (tlačenica, ili švargl).

Za krvavice (krvenice) izabrani su bolji dijelovi iz obarina pa su krupno izrezani noževima ili se krupno isijeku sjekiricama. U smjesu se doda dosta prženog crvenog luka, zatim soli i paprike i malo krvi pa se zatim sve dobro izmiješa i nadijeva u čista debela crijeva pomoću gornjeg dijela stakleneog cilindra petrolejske lampe (odrezanog) ili pomoću širokog lijevka od tikve ili debelog roga goveda, jer šprica tada nije još bilo pa su se ljudi pomagali kako su znali i mogli! Smjesu su gurali kroz lijevak drvenom varjačom kao i kobasice.

Negdje su u smjesu za krvavice dodavali kukuruznog (prošnog) brašna, da ih bude više, ali su se takve morale brže trošiti, da ne prokisnu.

Lošija vrsta krvavica pravila se samo od pluća s dosta krvi i nešto čvaraka. Zvali su ih devenice ili škvarnjače. Obično su se davale u zamjenu za drvena korita, karlice (kopanje) i druge drvene predmete, što su izrađivali i prodavali cigani. Domaćim ciganima davale bi se devenice za nadnicu umjesto novaca za kakav obavljeni posao.

Sl. 5 Svinjče se brije i pere

Sl. 6 Svinjče na vješalici

Sve nadjevene krvavice stave se u još toplu vodu, u kojoj su kuhane obarine, da se prokuhaju. Za vrijeme kuhanja bockaju se debelom iglom i dok izlazi krvava tekućina, znak je da treba još kuhati, a kad tekućina više ne bude krvava, skida se kotluša s vatre. Nakon vađenja iz kotluše peru se u hladnoj vodi i slažu se u korito, pa će se sutradan vješati u dimnjak zajedno s kobasicama. Kulenje se stavljalo nekoliko dana na meso u salamuri, a onda se umatalo u staru ribarsku mrežu i vješalo na određeno mjesto u dimnjak.

U prošlosti se malo slanine rezalo za topljenje masti nego samo salo, jer je dosta trebalo slanine za zamatanje u torbice svakoga dana pastirima i to im je uz kruh i luk bila svakidašnja hrana. A slanina se nosila i na poljske radove. Kad je u kući trebalo masti, izrezao bi se komad slanine i rastopio, pa se mašću začinilo jelo, a čvarci su se pojeli ponajviše za doručak, uz kiselu čorbu i glavicu luka.

Kad su se klale svinje utovljene u žirovini, moralo se dobro paziti pri topljenju masti, jer je brzo zakipila i iscurila na vatru, pa bi tada sve izgorjelo. Zato se topila na sredini dvorišta a oko vatre bilo je u pripravnosti više posuda s vodom. Ako bi mast počela kipiti, polijevali su vatru sa svih strana, dok se posve ne ugasi. Zato su većinom od takvih svinja ostavljali slaninu, ili su svinje iz žirovine još neko vrijeme hranili napojem, a nakon više dana i kukuruzom pa bi se tako spriječilo kipljenje masti ili bucanje, kako su tu pojavu zvali.

Mast se držala u drvenim čabrovima, a kasnije i u limenim kantama. Topila bi se obično drugi dan, a to su radili sami ukućani. Kad je u kotluši mast prestala da se pjeni i kad su čvarci dobro porumenjeli, tad su kotlušu skinuli s vatre. Čim čvarci sjednu na dno, cijedi se mast u čabrove. Kad je klano više svinja i topljeno više masti, bilo je i mnogo čvaraka, pa su od njih i od eventualnih ostataka stare slanine kuhali sapun, koga su zvali rubinjaš, jer su njime nakon luženja sapunali i prali rubine (košulje).

Slanina i ostale prerađevine od mesa sušilo se i dimilo u velikom dimnjaku, koji je u starim zadružnim kućama bio posebno građen. U kuhinji, koju su zvali

Sl. 7 Izvaljivanje crijeva u korito

kuća, bio je uz prijeki zid prema sobi tzv. banak ili postolje, gdje je bilo ognjište s verigama, na kojima je visio kotao za grijanje vode. Na ognjištu je vatra gotovo stalno gorjela, a samo bi se noću zapretala žeravica, da se ujutro samo razgrne i opet naloži vatra. Na banku je bilo i drugog pribora: tronožac (sadžak), mačak (željezno postolje za loženje vatre), ožeg ili vatralj za poticanje vatre pa tučani lonci itd. Na vatri se kuhalo i peklo. Pekla se pogača a i kruh pod tzv. vršnikom (to je kupolasti zemljani poklopac s rupom na vrhu). Štednjaka tada još nije bilo, a počeo se u Slavoniji upotrebljavati tek pri kraju prošlog stoljeća.

Spomenuti dimnjak (koga su zvali odžak) zauzimao je cijelu dužinu stropa kuhinje (kuće), a u širini nije zahvaćao samo 1 do 2 metra stropa, koji je bio pokriven.

I tako je veći dio kuhinje bio otvoren, tj. bez stropa i taj veliki otvor bio je donji dio dimnjaka, koji je bio građen u obliku četverouglastoga stošca od jakih hrastovih stupova ušaka i krivaka kao i okomitih (ušak je stup na dvije protivne strane prožlijebljen za stavljanje brvana, a krivak je isti takav stup, koji se postavlja koso na uglovima) Prostor između stupova ispunjen je jakim brvnima, koja su bila malo narezana (zasječena). Iznutra je dimnjak bio debelo umazan blatom (ilovača i pljeva), koje je kroz zarezotine brvana izlazilo na vanjsku stranu i čvrsto držalo. S tavanske strane nije bio umazan pa su se dobro vidjeli stupovi, brvna i način gradnje. Dvije poprečne stijene dimnjaka išle su jednako koso prema vrhu krova. Stijena prema krovu (uzdužna) išla je koso kao i krov, od kojega je bila udaljena 30 do 50 cm. Protivna uzdužna stijena prema sredini tavana išla je okomito prema vrhu krova, gdje su se sve četiri stijene sastale i na njima je počeo zidani četverouglasti oširoki izlaz dimnjaka na vrh krova. Taj vanjski dio bio je na sve četiri strane otvoren, a na vrhu je bio pokriven svedenim krovom od cigle. Negdje je na takvom svedenom vrhu bio uzidan mali tornjić i to radi toga da rode ne prave gnijezda na vrhu dimnjaka, što je bio čest slučaj u selima pokraj bara i močvara (npr. Posavski Podgajci i dr.)

Vješanje mesa bio je poseban i važan posao, jer ga je nekada bilo dosta, pa je trebalo sve rasporediti kako treba, da se sve dobro osuši i da bude pristupačno kad zatreba koji komad skinuti ili pak odrezati komad slanine od velike »pole«.

Za kobasice i krvavice, koje su se i najprije vješale, bile su posebne motke u sredini »odžaka« i bliže ognjištu. Slanina se vješala nakon 8 do 10 dana solenja. Vješala se na jake drvene kline zabijene u poprečnoj gredi nasuprot ognjišta kroz uši, koje su ostavljene na slanini, pa je tako bila razapeta uz zid. O toj slanini ima i narodna pjesmica: Kad su stari svinje žirovali, slaninu su na duvar vješali, a sad mladi svinje ne žiruju, neg masti na kile kupuju! (duvar je zidna stijena obično drvene zgrade, ali i zidane).

Kulenje se vješalo kad i slanina, tj. 8 do 10 dana stajanja na mesu u salamuri. Vješalo se dalje od ognjišta i bliže uzdužnog zida, da do njih ne dođe topli dim.

Rebra i sitnež za lučevine (hladetinu) vješala se nakon kraćeg salamurenja, a veći komadi tek nakon više sedmica. Veći komadi su se vješali na posebne motke u sredini odžaka, gdje je bilo dosta dima i promaje. Ako je s ognjišta dolazilo malo dima, tada bi se na sredini kuće u kakvom starom velikom željeznom kotlu ložila posebna vatra za dimljenje. Tad je sva kuća bila u dimu, kroz koji se ulazilo u sobu.

Za vrijeme rada na svinjokolji pomalo se pijuckala rakija. Ručak je bio oko podne. Bilo je to kuhano meso, juha s rezancima te hren s kajmakom. Negdje je bilo i kolača, tzv. krofni ili salenjaka. Rakija se pila i za vrijeme ručka. Vina je bilo rjeđe, jer su ga imale samo one kuće, koje su imale vinograd.

Večera je bila kasno uvečer, jer se radilo i pri svijeći (lampi petrolejki), a s fenjerima po dvorištu (avliji). Za večeru je bilo opet kuhano meso i juha uz obvezni hren, ali je sada bilo i pečenog mesa uz pečene kobasice i krvavice, tzv. ogledače, da se ustanovi, je li sve dobro načinjeno i dosta slano i papreno. Osim pečenog mesa bilo je negdje i sarme, a na koncu i kolača salenjaka i paprenjaka. Na večeru su pozivani prijatelji, susjedi, pa učitelj, lugar, općinski bilježnik, župnik i drugi, jer je to bila prilika da se svi počaste dobrim jelom i pićem a i međukobno porazgovore. Uz dobro raspoloženje bilo je na kraju i pjesme!

II

OSVRT NA DANAŠNJU SVINJOKOLJU

Danas se kolju utovljene svinje od godinu do godinu i pol dana starosti. Nema više domaćih dlakavih pasmina lasaste i bijele manuglice ili su još vrlo rijetke nego se uzgajaju svinje rijetke dlake bilo da su to crnoslavonske

Sl. 8 Biranje mesa za kobasice i kulen

pasmine (fajferice) ili su bijele mesnate engleske i ostale pasmine svinja, koje su već prilično prodrle u većinu sela Slavonije.

Palenja svinja više nema, jer je to spor i prljav posao, a šurenje lakše, brže i čišće.

Svinje se ne biju sjekirom u glavu nego se izvuku iz svinjca, obore na zemlju i zakolju jakim nožem kao i nekada.

Običaju pri klanju svinja ostali su uglavnom isti, ali se posao ne počinje rano, jer se kolje manje svinja pa je i manje posla.

Klanje počinje čim voda u kotluši počne ključati. Tad se zakolje svinjče, a pri klanju uhvati krv u čistu zdjelu. Zaklani se bravac položi potrbuške u veliko drveno korito na dva kraća užeta (štranjge) položena poprijeko tako, da dođu između prednjih i stražnjih nogu svinjčeta. Negdje se posipa po leđima malo pepelom, da se bolje ofuri. Zatim se svinjče polijeva vrelom vodom, koja se dodatkom malo hladne vode smlači. Polijeva se po leđima pa sa strana i po glavi a zatim se svinjče okrene povlačenjem užadi, što čine dva čovjeka naizmjence povlačeći i popuštajući užad. Svinjče se još polijeva i okreće dokle god se ne uzmogne dlaka rukama lako čupati. Tad pristupi više pomagača te čupaju i skidaju dlake stružući starim kašikama pa se tako skida i sva prljavština s kože.

Danas se češće viđa željezno korito mjesto drvenoga, koje je bilo od brestovine ili topolovine, a rjeđe od bukovine ili hrastovine, jer nema više tako debelih stabala, a ni majstora, koji su nekad izrađivali takva korita i razno drugo drveno posuđe. Mjesto užadi danas se upotrebljavaju lanci.

Kad se sa svinjčeta počupaju i ostružu gotovo sve dlake, tad se izvuče iz korita i položi na čelo (kanat) ili se stavi na rešetkava vrata, koja se polože preko korita. Tu se svinjče dalje temeljito brije nožem i pere vodom, a skidaju se i papci posebnom kukom. Najviše se dangubi oko glave, da se dobro obrije.

Zatim se svinjče objesi za stražnje noge na posebnu vješalicu, koju negdje zovu i čivije. Tu se još pere i briju zaostale dlake.

Kad je svinjče potpuno čisto i obrijano, tad se oštrim nožem razreže od guznog otvora do donje vilice (čeljusti). Otvori se trbušna šupljina i crijeva istresaju u podmetnuto korito, kako se to vidi na slici br. 4.

Tad se otvara i grudna šupljina i izvuku pluća i srce pa se bace u posudu s vodom ili se objese o klin na vješalici. Zatim se manjom i oštrom sjekiricom rasiječe svinjče po sredini hrptenjače na dvije polutke. Izvadi se kičmena moždina i mozak u čistu posudu, a zatim se odreže glava.

Sl. 9 Solenje i miješanje mesa za kobasice

Sl. 10 Današnja pušnica za sušenje mesa nakon klanja svinja

Dok jedan čovjek sve to radi, dotle drugi već kolju i šure drugo svinjče.

Polutke se stavljaju na oveći stol i tamo se rasijecaju i komadaju na pojedine dijelove. Vadi se plećka zajedno sa slaninom, a isto tako i šunka. Na njima se pri obrezivanju ostavi manje ili više slanine. Zatim se skida salo i rebra. Od slanine se ostavlja manje ili više komada, koji se obrežu, a ostali se komadi slanine odlažu posebno i s njih se skida koža pa se režu za topljenje masti (u čvarke). Na plećki i šunki odrežu se samo nožice, a bedrica se odrezuju samo onda, ako se meso plećke ili šunke uzima za kobasice i kulenje. Od slanine se ostavi obično potrbušina, podgrlina i koji komad s leđa. Neki ostavljaju rebra na slanini. Iz njih se izrežu i izvuku kosti a meso ostane na slanini, koja bude tad mesnata. Od sala se nešto ostavi za kolače, a ostalo se reže za mast.

Za kobasice i kulenje uzima se meso, što ostane od obrezivanja plećki i šunki, a uzima se i od vrata i krmenadla, jer se ne skida pećenica kao nekada. Za kulen se bira najbolje meso s malo masti (vrat, krmenadla ili se razreže šunka ili plećka).

Za hladetinu se ostavljaju dio kožica, uši, nogice, repovi i njuške a ponekad i jezik. Većina kožica, te glava, pluća, jetra, srce, slezena te bubrezi i krvavi komadi mesa pa kosti, na kojima je ostalo malo mesa, stavljaju se u obarine koje se kuhaju u kotluši.

Meso za kobasice i kulenje danas se više ne reže noževima nego se manji komadi mesa stavljaju u mašinu za mljevenje mesa, gdje se malo krupnije izreže za kulenje a sitnije za kobasice.

Smjesa za kobasice kao i za kulenje pripravlja se na isti način kao i u prošlosti (sol, paprika i bijeli luk). Posebnim špricem se nadijevaju kobasice kao i kulenje pa sve to ide brže i lakše.

Kad obarine budu kuhane, a to je onda, kad se sa glave može odvojiti meso od kosti, tad se izvade na stol. Najprije se izaberu sve kosti, a između ostaloga uzme se najprije srce, jezik te nešto kožica i koji komad masnijeg mesa. To se krupno izreže za tješćenicu (tlačenicu ili švargl). Nakon solenja, uz dodatak paprike i malo bijelog luka, dobro se izmiješa i nabije u čisti želudac i dobro na kraju zaveže. Od preostalih obarina koje se krupno samelju, uz dodatak soli i dosta prženog crvenoga luka i nešto krvi, što se sve dobro izmiješa, načine krvavice, koje se nadijevaju špricem.

Sl. 11 Imra Stojanović — Gradište 1974.

Zatim se krvavice stave u obarinsku vodu (čorbu) i prokuhaju, a s njima i tješćenica ili se ona, ako je više komada, kuha poslije krvavica. Poslije kuhanja krvavice se operu u hladnoj vodi i stave se u korito pa će se sutra vješati zajedno s kobasicama u pušnicu za sušenje. Isto se načini i s tješćenicom, koja se poslije toga na ravnoj podlozi pritisne težim predmetom, da dobije plosnati oblik. Većinom se i ona stavlja u dim, ali se često troši i bez dimljenja.

Sve ostavljeno meso, tj. šunke, plećke, vratine pa komadi krmenadla te rebara i sitnež za hladetinu nasoli se kao i nekada, a poslije se načini salamura, uz dodatak nešto salitre i lovorova lista pa se njome prelije usoljeno meso.

Mast se topi obično isti dan, a nekad i sutradan, kad se vješaju i kobasice i krvavice, dok se slanina nakon solenja, kao i u prošlosti, vješa zajedno s kulenjem. Sve ostalo meso, osim sitneži koja se vješa ranije, povješa se tek nakon salamurenja od 3 do 5 sedmica.

Danas nema više velikih dimnjaka (odžaka) nego se grade posebne pušnice unutar zgrade ili posebno u dvorištu. To je ponajviše zidana prostorija visoka 4 do 5 metara s podnom površinom od 3 do 4 kvadratna metra četverouglasta oblika. Ispod krova nalazi se više otvora za izlaz dima. Vatra se loži na dnu pušnice. Motke su postavljene u više redova za vješanje. Ulazna su vrata obično pod ključem!

Vrijeme i napredak u duhovnoj i materijalnoj kulturi mijenja način života i običaje ljudi, a mijenja i poboljšava i pasmine svinja pa tako i njihovu obradu pri klanju kao i običaje pri tome poslu.

Danas se na svinjokolji, prije posla, doručkuje obično kava, a kad se svinje pokolju i dođe do mesa, tada reduše načine dobar paprikaš od jetara i mesa, pa se tada dobro doručkuje i posao se dalje nastavlja. Ručak je sličan onome u prošlosti, a tako i večera, koja bude kasno uvečer, dok se svi poslovi posvršavaju i dok se skupe svi pozvani rođaci, prijatelji i neki seoski službenici. I danas je na večeri, uz ostalo, redovito pečeno meso i pečene kobasice i krvavice kao ogledače! Pije se rakije, a poslije i vino ili pivo pa bude dobrog raspoloženja i pjesme.

III

HIGIJENA PRI SVINJOKOLJI

Pri klanju svinja ljudi uzimaju stara odijela, jer se radi u početku s prljavim, a kasnije i s masnim predmetima. Ali, glavni poslenik (majstor od klanja) ima čistu pregaču. Tako je bilo u prošlosti, a tako je manje više i danas, samo što se vidi više bijelih pregača pa i ogrtača, a žene imaju raznobojne kecelje (zaprege, pregače, oprege).

Kad su u prošlosti svinje palili, vatra je raskužila cijelu svinju izvana, pa se tako uništio i smrad i sva prljavština, što se na svinjama nakupila za vrijeme duljega tova i ležanja često u blatu i đubretu. Vatra je prema tome bila glavni faktor higijene.

Istina, poslije palenja svinjče je bilo garavo od pepela sagorjele slame i dlaka, ali se to struganjem, trljanjem i pranjem vodom sve skinulo pa je tako svinja čista stavljena na skelu za razuđivanje (lagođenje). Noževi i sjekirice bile su prije klanja naoštrene pa se s njih skinula rđa i nečistoća, ali su ipak i oprani u vreloj vodi kao i ostalo suđe i pribor. Stol za obradu mesa i rezanje slanine za mast i za ostale poslove dobro se oriba i opere lugom i vrelom vodom, a to se čini i sa svim ostalim potrebnim suđem: korita, karlice, zdjele, lonci, kotluše, čabrovi i kante za mast itd.

Ruke se manje peru, a više brišu o čiste krpe kao i noževi nakon oštrenja masatom ili brusilicom (belegijom). U čistim posudama se solilo i miješalo meso za kobasice, kulenje i krvavice. Crijeva su se prala u toploj i slanoj vodi, a nakon pranja stavljana su u toplu vodu s bijelim lukom do naticanja, da se izgubi neugodni miris. Danas se radi isto tako samo se tanka crijeva još i »šlajmuju«, tj. izvrnu se i skida se sluznica, pa budu tanka i gotovo prozirna.

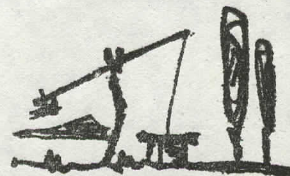
U novije doba, otkad su se svinje počele šuriti, nije se higijena mnogo poboljšala, jer se i u prošlosti u priličnoj mjeri primjenjivala. Danas se radi više čistim strojevima, a manje rukama, pa je tako i veća higijena (mljevenje mesa, špric za kobasice i krvavice i dr.). Mjesto luga danas upotrebljavaju za pranje raznih masnih predmeta i deterdžente.

Naravno da se u prošlosti, kao i danas, nije svuda podjednako pazilo na higijenu, ali je ona postojala u priličnoj mjeri. Gdje je nije bilo dovoljno, osjetile su se štetne posljedice na prerađevinama, koje se pokvare i zaudaraju (kobasice i krvavice).

Djed Imra mi je dao najviše podataka o načinu klanja svinja u prošlosti, pa mu se ovim najljepše zahvaljujem kao i svima ostalim anketiranim prijateljima.

Izvori:

1. Lovretić Josip, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena — Otok — JAZU, Zagreb 1897.
2. Petričević Šima, Đurin, Šokac, Nekadašnje sezone kobasica, čvaraka, kulinova. Slavonski narodni kalendar Čiča Grge Grgina za 1974, Đakovo.
3. Na anketna pitanja odgovorili su osim Imre Stojanovića još i ovi stari ljudi: Josip Jarić (84) iz Sikirevaca, Franjo Delić (78) iz Babine Grede, Đuro Ćosić (84) iz Vrbanje i Josip Stilinović (80) iz Vinkovaca, a nešto su podataka dali i drugi prijatelji.
4. Verić Marija — Babina Greda: Svinjokolja u Slavoniji (pjesma u rukopisu).

Istraživanje o gradnji krušnih peći na otvorenom oko Vinkovaca

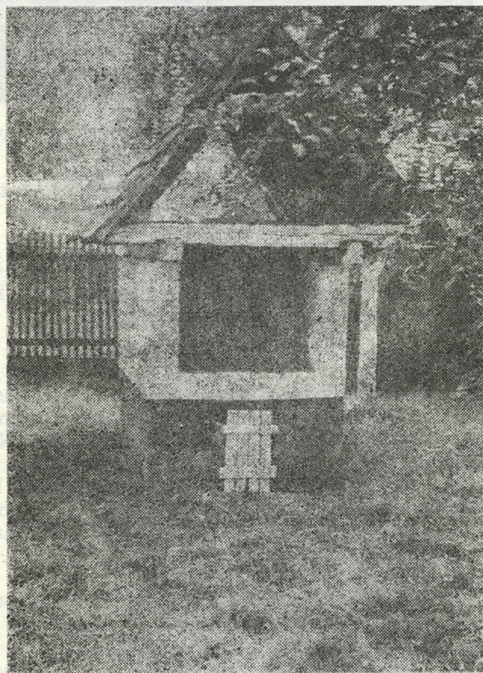
PIŠE: MR MANDA SVIRAC

Narodno graditeljstvo kao predmet istraživanja do sada se odnosilo više na proučavanje stambenih objekata, manje gospodarskih, a među njima gotovo najmanje na pojavu krušne peći na otvorenom prostoru.

Općenito uzevši, uloga peći u davnini naših naroda bila je višestruka. Peć je bila mjesto oko kojega su se okupljali ukućani. Na peći se spavalo, a kad je netko prozebao u zimskim danima, na peći se najbolje izliječio. Pećima se pridavala i uloga davanja svjetla te razne druge uloge u običajima, napose svadbenim. Konačno, peći su prilagođene i za zgotovljanje hrane tako da se u njihovoj šupljini pekao kruh ili kuhalo u posudama neposredno nad otvorenom vatrom koja je gorjela na ognjištu ispred njihova otvora.

Pojavom tzv. krušne peći uočavamo njenu vlastitu ulogu: takve peći služe isključivo za pečenje kruha, a nazivaju se još i vanjske peći zbog njihovog smještaja na otvorenom.

Teorija oko postanka krušnih ili vanjskih peći ide u dva pravca. Jedni misle da je peć prvobitno bila sagrađena kao samostalni objekt izvan stambenog dijela pa je s vremenom unesena u prostoriju. Drugi opet tvrde, bazirajući svoje mišljenje na arheološkim i povijesnim podacima, da je krušna peć nastala u jednom danom trenutku iz otvorenog ognjišta koje se nalazilo u nekoj prostoriji. Ono je kasnije iz sredine pomaknuto do zida koji dijeli prostoriju od hodnika (ili predsoblja), te s vremenom peć je iznesena na dvorište ili u vrt.[1]

Sl. 1 Krušna peć na dvije vode, Vođinci

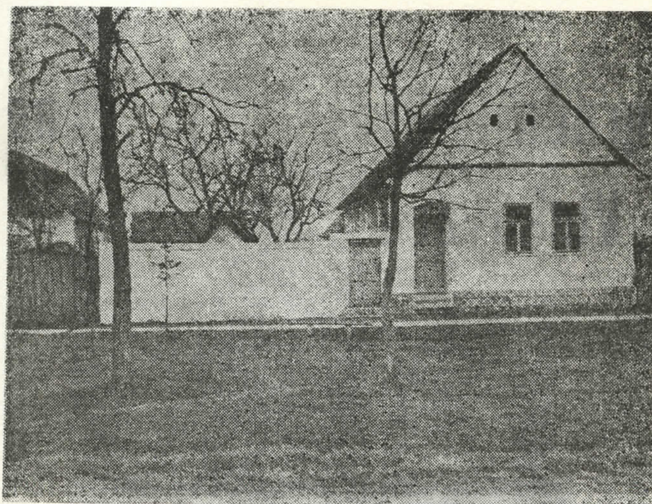
Sl. 2 Krušna peć od opeke na dvije vode i s dimnjakom

U našim panonskim prostorima susreću se peći **pod krovom** i peći **na otvorenom.** Peći na otvorenom prostoru prevladavaju pa ih se i danas može vidjeti na seoskim dvorištima, a kad bismo se potrudili, našli bismo i onih drugih smještenih pod krovom. Istina jest da ih je sve manje, ali se u dijelu oko Vinkovaca pa i šire ipak i danas koriste makar jednom godišnje kad je u selu neka svečanost, osobito **god, kirbaj ili kirvaj.** Za te dane u krušnim pećima peče se prase, poznata **pečenka, pečenica** ili **zaoblica.** Obitelji koje nemaju više vlastitu peć, udružuju se sa susjedima ili rođacima i prijateljima koji peć posjeduju, te kod njih, u njihovoj peći peku prase. Ima, međutim, ljudi koji su osjetili potrebu da sagrade novu krušnu peć.[2] To je veoma važno zabilježiti, jer su peći dio naše ruralne arhitekture, a za pozdraviti je, radi očuvanja naše kulturne baštine u ovim krajevima.

U ovom radu bit će opisana gradnja krušne peći na otvorenom iz 1983. g. u Vođincima koju je gradio sam vlasnik po uzoru na još jedinu postojeću peć takvoga tipa koja je djelomice porušena, nema krovnu konstrukciju i zapuštena je.

SMJEŠTAJ KRUŠNE PEĆI

Iz terenskih podataka i slikovnog materijala koji sam u kratkom roku uspjela prikupiti[3] proizlazi da su peći na otvorenom smještene, uglavnom, na dvorištu i to obično:

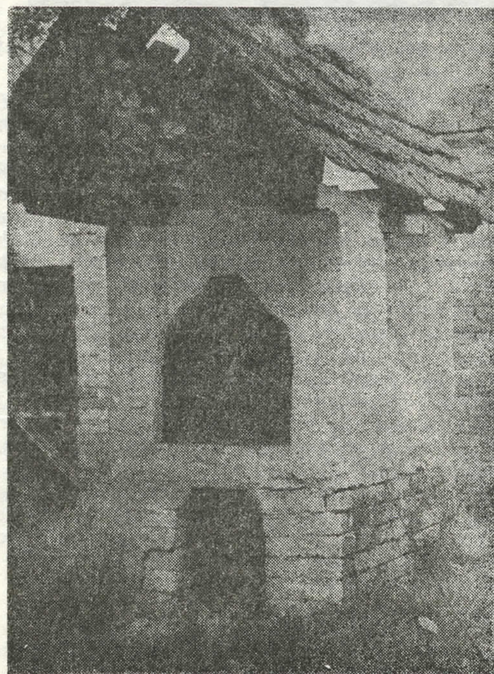

Sl. 3 Uz uličnu zidanu ogradu opaža se krov krušne peći na dvije vode

1. na sredini dvorišta s otvorom okrenutim prema stambenoj zgradi; (sl. 1, 2)
2. odmah uz uličnu ogradu s otvorom prema dvorištu; (sl. 3, 4)
3. na dvorištu, jednim dijelom naslonjena na zid susjedove kuće i to u onih obitelji kojih je dvorište nešto uže. Ova se peć razlikuje od ostalih i po krovnoj konstrukciji, jer ima **natkrovak** ili **krov pod jednu vodu,** a sve ostale imaju krov na dvije vode. (sl. 5)

Peć je uvijek u blizini kuće kako ne bi bilo daleko nositi kruhove, osobito kad pada kiša.

U većini slučajeva, pa još više u prijašnja vremena dok se gospodarski život u velikim obiteljskim zadrugama odvijao, uglavnom, na **stanu,** svaka kuća u selu imala je jednu krušnu peć, a ponekad i drugu na stanu.[4] Ovo je bio slučaj osobito kada je stan bio podalje od sela. »Nekada su«, rekao je Slavko Samardžija iz Novih Mikanovaca, »naši stari Šokci za čas na stanu sagradili peć, i to od šiba naprave lucnjeve koje zabodu u gredice, omažu blatom i bude za čas gotovo«.[5] Sličnu

Sl. 4 Krušna peć od opeke na dvije vode i s dimnjakom

ovakvu peć — s kupolom od pruća i omazanu blatom — imamo baš na spomenutom primjeru iz Vođinaca o kojoj će dalje biti riječi.

DIJELOVI KRUŠNE PEĆI

Krušne peći su u ovom kraju pretežno podizane, tj. imaju postament koji je redovno povisok tako da ravnina donjeg ušća peći leži u visini ruku onoga tko rukuje pomagalima ili vatrom.

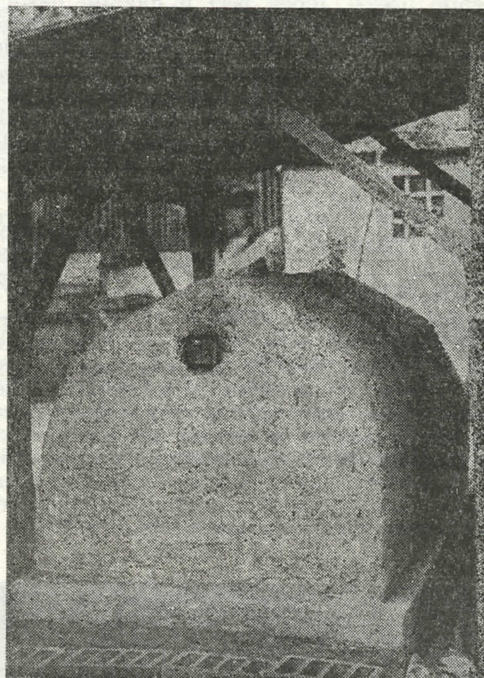
1. donji dio

Peć je, u pravilu, građena na četiri podnoška, bilo drvena, bilo zidana od opeke. Dimenzije su približno uvijek iste, a mogu odstupati za nekoliko centimetara.

Peć u Vođincima građena je po starinski na slijedeći način:[6]

a) četiri drvena stupića ili **bapke,** visine do **0,50** m složeni su na udaljenosti od jednog metra jedan od drugoga u kvadrat.

b) na stupiće se postavlja **krevet** ili **banak** na kojem leži peć. Najprije se napravi **podsek,** tj. okosnica

Sl. 5 Krušna peć od opeke na jednu vodu i bez dimnjaka

od debljih greda, a onda se poprečno na nju poslažu **planjke,** tj. daske tako da se urežu u podsek.

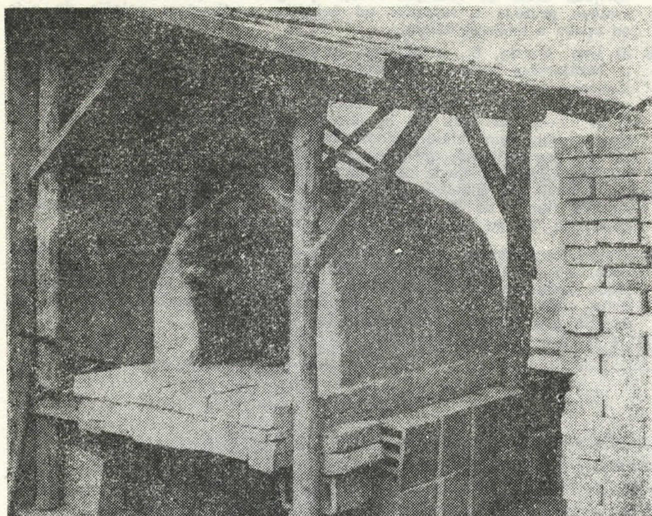
c) na planjke se stavlja dobar sloj (do 2 cm) ilovače.

d) na ilovaču se slažu opeke (preporuča se da ih ljudi sami naprave), a vezane su ilovačom.

2. kupola ili svod

Kupola, ili po domaći **kuba,** građena je od **oluka,** tj. od pruća. U ovom slučaju bilo je dvanaest drvenih međusobno povezanih prutova savijenih u lukove. Najbolje je da su prutovi od hrastovine ili brestovine ili drugog drveta.[7] Kupola je izvana i iznutra omazana **blatom,** a praznine sprijeda i straga zazidane su opekom. Pri vrhu se na tim stranama napravi otvor za dim, tzv. **fur,** a sprijeda je i veliki otvor, **zjalo** za loženje. Takve su peći bez dimnjaka. (sl. 6, 7)

Ima ovdje i drugih tipova peći koje su potpuno zidane od opeke. Njihova je kupola, također, od opeke. Za takav posao preporuča se **prijesna opeka** ili **ćerpič,** jer se lakše obrađuje kod zidanja kupole a jednoličnije i dulje zadržava toplinu. Upotrebu betona nikako ne

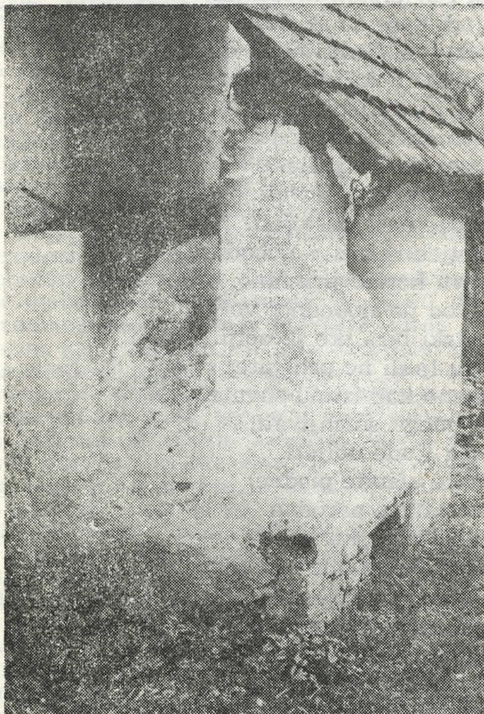
Sl. 6 Krušna peć bez dimnjaka s kupolom od pruća sagrađena 1983.

preporučuju, jer se beton jako užari pa može spaliti kruh čak i kao vez za opeku.

Ovakve peći su bez dimnjaka (sl. 1, 5) ili s dimnjakom (sl. 2, 4). Peći s dimnjakom su složenije za gradnju, a prema podacima s terena, one bi bile novijeg datuma i, eventualno, preuzete od Madžara kojih u ovim krajevima i danas ima, a što domaći ljudi rado ne priznaju. Dakako, ovo bi upozorenje trebalo shvatiti ozbiljno te ga u nekim drugim istraživanjima dokazati ili opovrgnuti.[8]

Ako se vratimo našem tipu peći — s kupolom od pruća, njezin oblik i dimenzije daju slijedeće podatke:

— izvana oblik je poluvaljkast (sl. 6)
— visina kupole = 0,80 m,
— širina kupole = 0,95 m,
— dužina kupole = 1,35 m,
— visina **zjala** je 0,35 m, a širina je 0,45 m,
— iznutra strop peći je kupolasto sveden. Kupola ne smije biti ni previsoka, ni preniska,
— pod peći je pravokutnog oblika (0,70 m x 1,15 m)

Sl. 7 Isto kao sl. 6 na zadnjoj strani peći vidi se otvor za dim

Ova je peć građena za tri-četiri kruha. Ima ih, dakako, i nešto većih za više kruhova.

Ispred otvora za loženje nalazi se **banak** (1 m x 0,45 m). To je dio **kreveta** ostavljen radi izgrtanja žari.

Krovna konstrukcija je **pod jednu vodu,**[9] a dodana je na četiri drvena stupa. Na stupovima su postavljene četiri **gredice** u kvadrat, na njih opet **rožnice** na koje se po dužini prišiju **letve.** Pokrov je od crijepa. (sl. 6)

Negdje pored peći, obično u potkrovlju, smještena su pomagala: **žarilo** — za poticanje vatre, **ogreblo** — drvena populopata za izgrtanje žari i za provjeru je li peć dovoljno vruća (po podu se njome povuče i ako ima iskara, peć je ugrijana), **omelo** — za čišćenje peći prije stavljanja kruha, **lopata** ili **lopar** za stavljanje kruhova u peć.

Za gradnju ovakve peći, kako je rekao njezin graditelj, treba samo malo više volje i svatko je može sebi sam sagraditi. Peći od opeke je teže graditi, jer se radi o pravoj kupoli i, u nekim, o zidanju dimnjaka. Njih su, uglavnom, gradili određeni ljudi iz istog ili iz drugog sela, ali ne moraju biti zidari. U pravilu, to je posao muškaraca, a »dobro je ako žena hoće pomoći«, nasmijao se i završio naš kazivač.

Sve su peći redovno omazane i obijeljene izvana i time upotpunjuju sliku izgleda seoskog dvorišta ovih krajeva.

Sl. 8 Krušna peć u Podravskih Hrvata, Stára (u Madžarskoj)

NAPOMENE I IZVORI

1. Usp. dva članka u prijevodu Ive Franića od: Gunda, Bela, **Stara hrvatska ognjišta uzduž Drave**, Stára, šimeška županija u Madžarskoj, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, knj. I, sv. 1—2, Zagreb 1935. str. 87—97.
   — isti, **Jugoslavenski sastavni dijelovi u materijalnoj etnografiji Madžara,** Vjesnik Etnogr. muzeja u Zagrebu, knj. II, sv. 3—4, Zagreb 1936, str. 29—39. Ovdje na strani 32. govori o krušnim pećima »zaokružene forme« koje su rasprostranjene u Hrvata uzduž Drave i Mure, a koje bi, prema njegovu mišljenju dospjele iz vrta u kuhinju. U vrtu, misli se, da su služile za sušenje konoplje, lana i kukuruza. U potpunoj sličnoj formi takve peći su u Hrvata i u Madžara uz Dravu. Sve je ovo dobro potkrijepljeno obimnim podacima iz literature poznatih evropskih stručnjaka. Tijekom terenskih istraživanja nisam naišla na podatak da bi krušna peć bila smještena u vrtu. Međutim, na takve peći u zadnjem dvorištu naišao je B. Gunda još 1934. g. kod Podravskih Hrvata u Madžarskoj, ali sjećanja staraca govore da su ih gradili i prema ulici (Vjesnik I, sv. 1—2, 89).
2. Ove godine gradit će se nekoliko krušnih peći u ovim krajevima: u Šiškovcima, u Novim Mikanovcima i, eventualno, dvije u Vođincima. Te će peći biti građene od opeke, za razliku od već sagrađene (1983) u Vođincima kupola koje je načinjena od pruća. Moguće je da ih ima i više u planu.
3. Čuvši za mogućnost gradnje krušne peći, terenska istraživanja su izvršena u: Vođincima, Novim Mikanovcima, Retkovcima i Šiškovcima kao priprema za filmsko snimanje gradnje i upotrebe krušne peći u okviru projekta »Filmovi s etnološkom dokumentacijom« iz programa Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Građa je prikupljena u 1984. i 1985. godini, a pohranjena u Etnološkom zavodu.
4. Za Varoš kod Slavonskog Broda, Luka Lukić na početku stoljeća zabilježio je slijedeće: »Vanjsku peć nema svaka kuća, već samo one, u koji je više svita. Samci i kuće s malo svita peku kruv u sobnoj

peće, a familije, koje potrebuju po šesnajst kruva u tri dana, peku u vanjskoj peće. Sve selo ima pak do sto vanjskih peći.« Lukić, L., Varoš. Narodni život i običaji, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, XXIV, Zagreb 1919., str. 32—238, Gospodarske zgrade, str. 55.

5. Pojmove: **ilovača, glinica, blato** u Novim Mikanovcima tumače ovako: i l o v a č a je crvenkasta zemlja (nađe se u području Novih Mikanovaca), g l i n i c a ili b e l a zemlja je bijele, žute i modre boje, a ima je u Vođincima i kopa se u tzv. Belilu (velika i uslijed kopanja zemlje nastala duboka jama s vodom južno od sela). B l a t o služi kao vez ili maz pri gradnji peći, a pravi se od ilovače ili od glinice u koju se dodaje pljeva ili sitno sjeckana slama s vodom. Može se dodati i sitniš od crijepa ili opeke.

6. Peć je gradio vlasnik, Pavo Božić, r. 1922. g. u Kordunu u mjestu Trnovi kod Slunja. U Vođince je doselio 1946. g. i oženio se Šokicom. Po zanimanju je pružni radnik, sada u mirovini. U njegovu rodnom kraju, tvrdi on, nema krušnih peći. Ispitivanja sam obavila 1985. g. Već oko 1950. g. gradio je prvu peć koja se srušila, a 1983. i drugu.

7. Kod gradnje ove peći domaćin se odlučio za gradnju kupole na taj način da je najprije unaokolo sazidao pet redi od opeke, ostavljajući sprijeda otvor za loženje, a tada je gradio kupolu od lukova da je krajeve prutova u razmaku od nekoliko centimetara položio do zida od opeke s nutarnje strane.

8. a) Usp. Gunda, B., o. c. koji za krušne peći u Hrvata uzduž Drave u Mađarskoj donosi slijedeće: »Ove krušne peći, koje su stajale slobodno (sl. 8), tvorevine su iz blata, više manje okrugle ili oduguljaste, a izvorno stoje na drvenim stupovima ili gredama« (Vjesnik, I, sv. 1—2, str. 89). To bi išlo u prilog hrvatskim pećima starijeg tipa na koju sam naišla u Vođincima.
b) Da su peći od opeke i s dimnjakom, eventualno, preuzete od Mađara, prema izjavi kazivača, potaklo me da pitam za graditelje takvih peći u Vođincima. Nekoliko njih je potvrdilo da su takve peći novijeg tipa i da su ih stvarno gradili ljudi koji su ili mađarskog podrijetla, ili su se oženili djevojkama mađarskog podrijetla.

9. Krovna konstrukcija, prema kazivanju vlasnika, trebala je biti na dvije vode, ali je zbog smještaja blizu druge zgrade napravljen krov pod jednu vodu radi boljeg slijevanja vode kada pada kiša. S krovom na dvije vode bila bi, gotovo, identična peći Podravskih Hrvata iz tridesetih god. XX st. u Mađarskoj (sl. 8).

MILE KRAJINA

MIR, SLOBODA I RAVNOPRAVNOST MEĐU NARODIMA

Oblak crni nad zemljom se vije
kakav dosad vidio se nije.
Narod želi živjet' u slobodi,
mir se ljulja k'o čamac na vodi.
Velesile raketama prijete,
svakog trena mogu da polete.
Njih dvojica svijetom gospodare,
da planove paklene ostvare.
Oružja se za godinu radi,
u dolarim' — osamsto milijardi.
Kraj se bliži dvadesetog vijeka,
ne prestaje tlačenje čovjeka.
Još na vlasti ima tiranina,
ne podliježu ljudskim zakonima.
Milijuni umiru od gladi,
a bomba se neutronska radi.
Što atomskog ima arsenala,
kugla bi se zemaljska raspala.
Bojni otrov i bombe opake
i opasne laserove zrake
za tren oka zemlju će spaliti,
čovječanstvo tako uništiti.
Evropa bi bila u plamenu,
ne bi ostao kamen na kamenu.
U skloništim' koji bi ostali,
od zraka bi poslije umirali.
I što čovjek vjekovima stvara,
u trenutku to bomba razara.
Zato molim sve vladare svijeta,
da se ova poštedi planeta.
Ako kruha nećete nam dati,
nemojte nam djecu ubijati.
Dosta rata, ljudskih opačina,
dosta krvi, suza i zločina.
Još nam majke crne rupce nose,
za sinovim' još čupaju kose.

Gorko cvili svaka majka mila,
kao ptica, kad joj slome krila.
Još muževe snaše oplakuju,
suze liju, jecaji se čuju.
Ostale su vječite udove,
hraneć same kćeri i sinove.
O prokleta ratna tragedija,
zašto čovjek čovjeka ubija.
Koliko je bilo poniženja,
ubijanja i zvjerskih mučenja!
Zašto ljudi neće da se slože,
kada nitko pobijediti ne može.
Dajte vojsku neka služi svima
narodima ujedinjenima.
Sve zakone skupa donesite,
despotizam da osujetite.
Te zakone treba poštovati,
Strahovlade neće postojati.
Svaki čovjek nek živi slobodno,
i bogatstvo koristi prirodno.
Neka narod po slobodnoj volji
demokratski bira tko je bolji.
Ako slogu ljudi ne prihvate,
bit će kasno kad istinu shvate.
Natalitet mogu smanjivati,
a ne treba ljude ubijati.
Već Sahare učinite plodne,
to će biti žitnice narodne.
Sunca ima, izmislite kiše,
bit će kruha svakome i odviše.
Energiju treba usmjeriti
što će ljudim' dobro učiniti.
Mjesto bombi, pravite traktore,
koristimo i zemlju i more.
Svaka zemlja hrane bi imala,
ne bi gladna djeca umirala.

Kopljareva obiteljska zadruga

PIŠE: PROF. DR MIJO KOPLJAR

Većina starosjedilačkog stanovništva u đakovačkim selima živjela je sve do sredine 19. stoljeća zadružnim načinom života. U tadašnjem društvenom uređenju takav način života seljacima je najbolje odgovarao jer su se na taj način pred feudalnim upravljačem osjećali imovinski sigurniji, a članovi zadruge, bez obzira na radnu sposobnost i životnu dob imali su osiguranu egzistenciju. No u drugoj polovici 19. stoljeća zadruge su se počele naglo dijeliti.

Sve do devedesetih godina 19. stoljeća bilo je u selu Vuki nekoliko desetaka zadruga od kojih je do početka 20. stoljeća ostalo tek nekoliko. O načinu života u tim zadrugama rado sam slušao još kao dječak. Ta kazivanja ponavljala su se bezbroj puta pa sam ih s velikim zanimanjem pratio i kad sam odrastao. Posebice me zanimao način života u Kopljarevoj zadruzi, jednoj od imućnijih i po broju duša najvećih u čitavoj Đakovštini. Ovom prilikom želim čitatelje prigodne Revije Đakovačkih vezova upoznati s načinom života i imovinskim stanjem te zadruge.

Najviše podataka o tome pružio mi je moj pokojni otac Mijo Kopljar (1887—1961), a zatim stric Nikola (1883—1971) i čiča Franjo Kopljar (1885—1966). Svi su oni rođeni u toj zadruzi te su do njezine diobe proživjeli u njoj djetinjstvo i dio svoje mladosti. Moj otac živio je u zadruzi 16 godina, čiča Franjo 18, a stric Nikola 20 godina te se u njoj i oženio. Dosta podataka o Kopljarevoj zadruzi našao sam i u raspravi »Povijest sela Vuke« đakovačkog kanonika Milka Cepelića rođenog u Vuki 1853. godine.

Na čelu zadruge bio je njezin starješina ili glavar koga su zadrugari nazivali gazdom. Svi članovi zadruge bili su obavezni slušati i poštivati ga. Gazda zadruge uvijek je postajao njezin najstariji muški član. Upravljanje zadrugom smatralo se časnom dužnošću koja nije bila ni laka ni jednostavna. Štoviše, gazda je imao tešku i odgovornu zadaću. On je, ponajprije, morao voditi brigu o imovinskom napretku zadruge te je zastupati u javnom životu kadgod se za to ukazala potreba. Brinuo se o porezima i drugim obvezama te o potrebi za odjećom i obućom za zadružnu čeljad. Raspoređujući zadrugare na svakodnevni posao morao je paziti da prema svim članovima zadruge bude pravedan. Dođe li tkogod u zadružnu kuću kao gost, a to u Kopljarevoj zadruzi nije bila rijetkost, gazda bi gosta lijepo primio i s njim vodio razgovor. Gazda je upravljao zadrugom ali nije imao neograničenu vlast, već je u svim najvažnijim pitanjima zadruge odlučivalo zadružno vijeće što su ga činili svi oženjeni muški članovi. O izvršenju nekog važnijeg zadatka savjetovao se sa starijim muškim članovima zadruge. Ako bi se u vijeću javila suprotna mišljenja, gazda ih je znao uskladiti, a eventualne nesuglasice pojedinih članova umio je svojim autoritetom i razboritošću izgladiti.

Razdoblje između 1860. i 1876. godine Cepelić naziva »Zlatno doba« jer su, kako kaže: »Vučani imali u izobilju pokretnina, a niti novčića uknjiženog duga«. Tada su mnogi rušili svoje tijesne i dotrajale drvenjare i podizali nove kuće. Tako su i Kopljarevi, među prvima u Vuki podigli sebi lijepu, veliku, zidanu kuću u koju je ugrađeno 100.000 komada vrlo kvalitetne pečene opeke. To je 38 metara dugačka i 9 metara široka visoka prizemnica postavljena duž ceste u smjeru sjever—jug s prozorima okrenutim prema zapadu. Na pročelju kuće, s njene južne strane postavljen je sunčani sat pomoću kojega su zadrugari određivali vrijeme ako je bio sunčan dan. Kuća se sastojala od 3 prostorije, širokog trijema s dvorišne strane duž čitave kuće te velikog zidanog podruma. U velikoj kuhinji pripremalo se jelo za brojnu zadružnu čeljad. Jedna soba bila je namijenjena gazdi i u njoj je on spavao. Najveća prostorija služila je za spavanje starijim bračnim parovima, pa je u njoj bilo smješteno po 11 i više kreveta. U toj sobi bila je i »trpeza« (stol) i uz nju drvene klupe. Za trpezom su jeli samo oženjeni muškarci, dok su žene i djeca jeli u kuhinji. Mladi oženjeni članovi zadruge spavali su sa svojom djecom u kijerima što su bili sagrađeni u dvorištu, a sastojali su se od jedne prostorije za svaki bračni par.

Za vrijeme jela malo se govorilo ili se šutjelo. Poslije večere prije negoli se družina razišla, gazda je izdao nalog za sutrašnji dan i odredio svakom članu zadruge što će sutra raditi.

U velikom dvorištu bile su smještene gospodarske zgrade: hambari, kačare, pecara, pivnice, staja za konje i drugo. U »guvnu« nedaleko zadružne kuće, bila je velika staja za goveda i tor za svinje. Tu je bio i veliki štagalj za sijeno i slamu što je služilo za hranu i stelju govedima. Iza štaglja stajala je pecara, prostorija u kojoj se pekla rakija, a iza nje se prostirao šljivik s nekoliko stotina stabala šljiva.

U Dubravama, podalje od sela, u blizini šume, bila je koliba s torom za svinje. Uokolo kolibe prostirao se veliki šljivik. Kolibu je predstavljala poljska drvena kuća s ovećom prostorijom namjenjenom boravku pastira koji su ondje i noćivali, a za vrijeme poljskih radova u nju su se sklanjali zadrugari pred kišom i olujom.

Zadruga je posjedovala ukupno 150 jutara zemlje, od čega 20 jutara livade. Godine 1862. i 1863. bilo je u zadruzi 24 oženjena bračna para, a dvadesetak godina kasnije zadruga je brojila ukupno 64 člana.

Za tako brojnu čeljad trebalo je svakoga dana prirediti dovoljno jela, a uz to i obaviti mnoge druge poslove po kući i oko nje. To su radile mlađe žene, reduše. Kako je družina bila velika, sav taj posao nije mogla obaviti reduša sama pa je imala na ispomoć dvije starije žene, poreduše. Reduše su imale mnogo posla ne samo oko kuhanja, već su čistile i redile sobe, prale rubine, pekle kruh, nosile vodu s bunara, mele dvorište, hranile perad i obavljale još mnogo drugih poslova. One su se mijenjale svakog dana, a iznova bi došle na red za 14 dana .Reduše su se ujutro prve dizale, a zatim je ustao gazda te je budio ostalu zadružnu čeljad. Čim su se reduše ustale, podijelile bi pastirima kruh, a gazda im odrezao komad slanine ili sira već prema tome da li je bio mrsni ili posni dan. Zatim je izdao redušama meso, mast i drugo za priređivanje jela toga dana. U zadruzi se znalo peći svakog dana i po 16 kruhova pa su, kako kaže Cepelić; »mnoga gospoda za svoga boravka u selu išla gledati tu peć koja toliko kruha svaki dan ispeče«.

Zadruga je bila veoma bogata različitom stokom. Gotovo jedini prihod zadruge bio je od prodaje stoke. Tim novcem zadruga je podmirivala poreze i sve kućne po-

trebe. Hranu nikad nisu prodavali jer su je trebali za sebe i za stoku. U zadruzi je uvijek bilo po 70—90 komada goveda, a svake godine othranilo se po 12 telića. Bilo je 24 volova sa širokim rogovima koji su služili za oranje. Kada su Bunjevci i Šokci u Bačkoj počeli prodavati svoje ovce, Kopljareva zadruga ih je rado kupovala pa su znali imati i do 800 komada ovaca koje su ljeti šišali a vunu prodavali. Uz to su imali i oko 120 komada koza. Mlijeka je bilo u izobilju, da su njime hranili ne samo djecu, već i prasce i telad, a sirom i pse. Konja nije bilo mnogo a služili su samo za neke poslove (uvažanje žita, vršidba) i za svečane prilike (svatovi). Zadruga je znala imati i više od 40 komada rasplodnih krmača koje su oprasile godišnje po nekoliko stotina praščića. Dotjeravši svinje iz žira znali su o Fabijanovu prodati u Osijeku po 200 i više komada godišnjaka, a o Đurđevu u Đakovu barem 150 komada svinja. Novac od prodanih svinja dijelio se među oženjene parove i udovice za vlastite potrebe. Praščiće što su se oprasili u jesen (jesenci), redom su klali i jeli, dok su proljetne praščiće ostavljali za rasplod i za prodaju. O sv. Nikoli klalo se po 16 i više »bravaca« (utovljene velike krmače), a na Badnjak su redovno pekli po nekoliko pečenki (odrasle svinje), pa je mesa bilo do Sveta tri kralja.

Svaku vrst stoke čuvao je po jedan glavni pastir koji je za nju bio odgovoran. Glavni pastiri bili su stariji ljudi, ponekad i strani, koji su godinama čuvali zadružnu stoku. Svaki od njih imao je po nekoliko mladih pomoćnika. Odmah nakon završene škole dječaci su dodijeljeni glavnim pastirima da im pomažu u čuvanju i timarenju stoke i tu su dužnost vršili sve do ženidbe. Na pomoć pastirima bili su i psi »bujtari« kojih je svaki pastir imao po nekoliko zavisno o veličini stada.

Jedan od glavnih pastira koji se još i dandanas spominje bio je govedar kum Ivo. To je bio čovjek veseljak, uvijek spreman na pjesmu i šalu pa je stoga bio omiljen i kod odraslih i kod djece. Posebice je drugovao s djecom jer je znao mnoštvo najrazličitijih priča, osobito onih o vilama i vukodlacima te su ga djeca, okupivši se oko njega netremice slušala.

Kopljareva zadruga obilovala je svakovrsnim voćem. Budući da su skoro svi odrasli muškarci u zadruzi znali kalemiti, jer se to tada učilo u školi, uzgojili su mnoštvo najplemenitijih voćaka. Voćke su gajili ne samo oko kuće, već i po livadama, krčevinama i njivama, a napose uokolo kolibe. Uz jabuke, kruške, oskoruše, orahe i drugo voće, ponajviše je bilo šljiva. Nitko u zadruzi nije bio željan voća jer ga je doista bilo u izobilju. Voće se jelo po volji kada je tko zaželio. Svaki član zadruge mogao je nakupiti voća i spremiti ga za svoju obitelj. To su mnoge žene i činile pa su rano jutrom zašle u voćnjak, pokupile jabuke, kruške ili drugo voće te ga spremile za sebe i svoju djecu. Kruške »miholjače« stavljali su u »turšiju«, a jeli bi ih o Božiću. Jabuke i kruške rezali su u kalotine i sušili za zimu kada su ih jeli kuhane ili sirove. Mnoge voćke doživjele su veliku starost pa su poneke ostale na životu još dugo nakon diobe zadruge sve do naših dana. Još do 1942. godine živjela je u »guvnu« velika krošnjata jabuka, krupnih i slatkih plodova, zvana »ilifanka«. Na njoj je znalo uroditi po 18 vreća jabuka. Mnogo puta sam se i sam sladio njenim plodovima. Bio sam već veliki dječak kad je u »Krčevini« na stričevoj zemlji posječena kruška »žetvenjača« (zrijala je o žetvi) velika poput hrasta. A usred očeve livade stajala je donedavna stara, debela »divljaka« na kojoj je urodilo po 12 vreća jabuka što su se izvrsno održale preko zime.

No najviše je bilo šljiva od kojih se pekla rakija. Veliki šljivici davali su u rodnim godinama znatne količine šljiva koje je trebalo smjestiti u prikladne posude. Za tu svrhu zadruga je imala 30—40 velikih kaca smještenih u kačare. Toliko kaca, kaže Cepelić: »nije imao ni čepinski spahija«. Rakija se pekla u dvije pecare te su zadrugari u godinama kad je bio veliki urod, ispekli i preko 200 akova (10.000 litara) dobre i jake šljivovice. U udaljenim vinogorjima Đakovštine imali su velik vinograd zasađen cijepljenom vinovom lozom pa je i dobroga vina bilo napretek. S tim u vezi Cepelić navodi da je »u Kopljarevim pivnicama bilo toliko buradi pune rakijom i vinom, koliko valjda ni u jednog birtaša cijele županije«.

Kopljareva zadružna kuća s dva kolna ulaza načinjena nakon diobe zadruge (Snimljena 1959.)

U zadruzi je svaki član sposoban za rad imao svoje radno mjesto. Svaki je obavljao posao primjeran svojim godinama i fizičkim sposobnostima. Glavna radna snaga zadruge bili su mlađi oženjeni muškarci. Oni su obavljali poslove na njivi (orali, kopali, želi i drugo) i u šumi (sjekli drva za ogrjev i građu). Stariji ljudi bili su zaposleni lakšim poslovima oko kuće. Mlađe žene radile su u polju i u kući redovale dok su djevojke bile pošteđene posla sve do udaje. One su sebi vezle odjevne predmete i pripremale se za udaju.

Kako u ono doba nije bilo strojeva i drugih tehničkih pomagala koja danas poljoprivrednicima uvelike olakšavaju rad, obavljanje poslova na polju bilo je teško i mukotrpno jer se sve radilo rukama, motikom i srpom po velikoj vrućini i po hladnom vjetru. Ustajalo se rano, zimi u 5, a ljeti već u 2 sata pa bi svitanje zore zateklo čeljad u polju. Orači su se dizali još i ranije te su se do »ručka« (doručka) već i umorili. Orali su s 3 drvena pluga, a u svaki od njih bila su upregnuta po 3 para volova. Često za toplih ljetnih noći, orači nisu ni odlazili kući već bi s volovima ostali na livadi, nekoliko sati prospavali dok bi volovi pasli i već ranom zorom počeli orati. Kad sunce pripekne, prestaju s oranjem da bi opet nastavili pred večer kad malo zahladi i orali dok se vidi.

Kukuruz su sijali poput pšenice, bez redova. To je uveliko otežavalo okapanje i berbu pa je pri kopanju i branju svaki bračni par zahvatio po jedan slog. U vrijeme žetve žeteoci su ustajali još za mraka kako bi svaki par žetelaca napleo do početka ženja toliko uzica za vezanje snopova, koliko ih je potrebno za čitav dan. Želo se srpom pa je žetva trajala po 3 tjedna. Svaki bračni par zauzeo bi po jedan slog kao i pri okapanju i branju kukuruza. Ako bi netko zaostao u poslu, priskočili bi mu drugi i pomogli.

Nakon svršene žetve započela je vršidba. Ova se obavljala s konjima. U sredini »guvna« zabijen je stup a uokolo njega razasuli su klasje pšenice na zemlju koja je bila za to uređena i očišćena. Jedan čovjek tjerao je konja oko stupa pa kad se konj umorio, zamijenio ga je drugi. Kad su pregledom klasja ustanovili da u njemu nema više zrnja, odstranili su slamu i zrno pokupili u vreće. Vršidba je trajala 3—4 tjedna pa i do dva mjeseca. Ako su jesenske kiše omele vršidbu, ova je prekinuta i nastavljena u prosincu a ponekad i u veljači o pokladama. Tada bi s guvna odgrnuli snijeg da se zemlja bolje smrzne kako bi konji gazili klasje po

tvrdoj zemlji. Hambari su bili puni žita. Nikada se u Kopljara nije trošilo žito od tekuće ili prošle već od pretprošle godine. Zato se u okolnim selima i govorilo »da Kopljareve ni led ne može utući«.

Osim ovih glavnih poslova bilo je i mnogo drugih koje je trebalo obaviti: otresti i pokupiti šljive, počupati i »ukiseliti« kudjelju i lan, zatim ih »tucati« i prirediti za pređu, pokositi livade i pokupiti sijeno itd. Neki poljski radovi predstavljali su pravu malu svečanost. Tako, npr, pri uvažanju žita za vršidbu muškarci su oblačili svečanije rubine i gaće, a oko vrata stavili crvenu maramu. Žene bi pak pri skupljanju sijena obukle lijepe rubine vezenke i objesile dukate oko vrata te uz pjesmu i šalu obavljale taj posao.

Ni zimi nisu ruke vrijedne čeljadi mirovale. Odmah poslije Božića žene bi unijele u veliku sobu stanove i marljivo tkale bez (platno) od kojega su pravile rubine i gaće i druge odjevne predmete za svoju porodicu. Starije žene prele su kudjelju i lan na preslicu do kasno u noć, a djevojke su vezle. Muškarci su timarili stoku, sjekli po šumama drva za ogrjev, izrađivali građu za zgrade, priređivali kolje i vrljike kojima će u proljeće ograditi svoje šljivike i bašće. U jesen se pekla rakija.

Usprkos napornom radu tijekom čitave godine našlo se vremena i za zabavu i veselje. Svatovi su predstavljali važan događaj u zabavnom životu zadrugara Mogli bismo reći da je to bila gotovo jedina prilika da se zadružna čeljad do sita proveseli i zabavi. Do godine 1868. momci su es ženili već s navršenih 16 godina, a od tada su momke ženili s 18 godina. Svatovi su trajali 2—3 dana. Ponekad se u jednom danu ženilo i nekoliko momaka. Cepelić spominje da su Kopljarevi godine 1861. na same Duhove, kada je u drugim kućama već ponestalo hrane i pića, ženili 4 momka. No ženidba je osim zabavnog obilježja, imala i dublje značenje za zadružni život: dolazak novog člana zadruge. Stoga nije bilo svejedno kakav je on i iz čije kuće dolazi. Kopljareva zadruga bila je vrlo ugledna i na glasu po svome poštenju i čestitosti. Zato se izboru buduće zadružne »nove snaše« pridavala velika važnost. Pazilo se da ona bude dobra, marljiva i čedna te iz dobre i čestite kuće. Jer udati se u Kopljarevu zadrugu bila je velika čast i za djevojku i za njezine roditelje. O tome svjedoči i ova pjesma:

Da mi je biti Kopljareva snaša,
ma se udala za njihovog bundaša.

Kopljarevi su bili nadaleko poznati kao vrlo gostoljubivi ljudi. Stoga su gospoda iz grada rado navraćala u tu zadrugu. Gazda zadruge uvijek bi ih lijepo primio, ugostio i prijateljski s njima razgovarao. Đakovački biskup i drugi uglednici bili su njihovi česti gosti. Godine 1883. glasoviti francuski znanstvenik, sveučilišni profesor Emil Lavaley zaželio je kao gost biskupa Strossmayera, vidjeti naše zadruge. Biskup ga je u Vuki uveo u Kopljarevu zadrugu gdje je bio vrlo lijepo primljen. Pošto je razgledao kuću, kijere i gospodarske zgrade po dvorištu te čuo da bolesne i nemoćne članove zadruga izdržava i odijeva bez prigovora, bio je oduševljen.

Francuz Georges Perrot putujući godine 1869. gornjom Hrvatskom zaustavio se nakratko u Vuki. Evo što je u svojoj knjizi »En mundo en la mano« o vome napisao: »Pošto smo stigli u Vouku (Vuku), najprije sam konju dao zobi, a onda smo navratili u pratnji jednog mještanina koji je dobro poznavao gospodina Laya obiteljskoj zadruzi Koplyar, jednoj od bogatijih u ovome kraju. Glava obitelji nas je lijepo primio i odmah poslao djevojke da nam donesu kruha, svježe vode i šljivovice, piće koje ondje najviše vole. Kako je bilo lijepo vrijeme, posjedali smo ispod jedne jabuke i pričali dugo s tim čestitim ljudima što se okupiše oko nas. Većina od njih imala je plavu kosu ili pak boje kestena; premda opaljeni suncem, svjetlije su puti od Maržara. Žene, visoke i vitke, zaista su lijepe; oči su im plave ili tamnosive. . .« (Večernji list 8. i 9. srpnja 1978.).

Iako je rad tada s obzirom na primitivnu obradu zemlje, bio veoma težak i naporan, čeljad Kopljareve zadruge uvijek je bila vedra i vesela. Radilo se pjevajući, zbijajući šale i dosjetke, a gospodarstvo im je upravo uzorno napredovalo. Radili su mirno, polagano i ustrajno. Članovi zadruge živjeli su više-manje bezbrižno, jer je gazda vodio brigu o svemu. Život u zadruzi bio je siromašniji negoli danas, ali je zadružna čeljad bila zadovoljnija jer nisu imali velike prohtjeve kao današnji čovjek; bili su skromni. Poštovali su jedan drugoga a napose starije, pomagali druge u nesrećama i nedaćama pa i u radu. Jednom riječju: bili su to marljivi, pošteni i časni ljudi.

No ukidanjem kmetstva godine 1848. svaka zadruga postaje punopravni vlasnik svoje imovine, pa su otada mnogi zadrugari težili da postanu vlastiti gospodari. Tako se i u Kopljarevu zadrugu polagano uvlačio nemir i nezadovoljstvo, sve se više izražavala neposlušnost i nesloga te želja pojedinih zadrugara da se izdvoje iz zadruge, da imaju svoju vlastitu kuću i gospodarstvo. To je postupno ali sigurno razaralo i ovu zadrugu da bi je u prvim godinama 20. stoljeća napokon primoralo na diobu.

ŠIMA PETRIČEVIĆ

Stara šuma

Naša šuma pokraj druma,
pokraj Moštanika,
pa se vidi iz daleka —
krasnog li vidika.

Zdravo, šumo i hrastovi naši,
zdravo, braćo i stari pajdaši.

Pod vama sam svinje žirovao,
pod vama sam mlađan hladovao,
pod vama sam slaninu pekao
i pod vama cure milovao.

Čast ti, šumo, i tvojemu hladu,
ti si mojeg ugostila dadu.

Pod tobom je i on hladovao
i istim se poslom zanimao.

Šumo stara, kol'ko to vridi,
ti si mojem ugađala didi.

Šumo stara, hlada li ti tvoga,
ti se sjećaš pradidaka moga.

Šukon-dida kad je bio mali,
ni tad' nisu po tebi orali.

Šumo stara, tebe vjetar njija,
ti si, šumo, od sviju starija.

Šumo stara, koliko saznanja,
koliko si skrila milovanja.

Koliko si rose potrošila,
koliko si sunca ispratila?

Zdravo, šumo, i sretno ti budi,
živiš dulje, već što žive ljudi.

Rijetke i zaboravljene riječi hrvatskog narodnog govora u Slavoniji

PIŠE: DR MARKO KADIĆ

Prvi dio pod gornjim naslovom tiskan je, uz kratki uvod, u Vinkovačkom godišnjaku broj 9/1980. Poslije toga skupio sam još takvih riječi od svojih prijatelja, a mnogih sam se i sam sjetio jer sam se njima služio u svom djetinjstvu. Priredio sam ih za tisak da ih ne zaboravimo! Djelomice sam se poslužio i radom Stjepana Brlošića: Gradnja kuća u selima Đakovštine, Zbornik Đakovštine, JAZU Centar, Vinkovci, Zagreb 1976.

Evo tih riječi:

A

Apetnjak — obješenjak, pustopašnik
Arati — trošiti, uništavati
Astal — stol, trpeza
Avet — utvara, umišljena prispodoba kao plašilo
Ajdamak, patuk, takun, otučak, kočenj, bataljuška — okiasak

B

Banbadava — posve uzalud
Belati — ljuljati u beli, kolijevci ili belki (Gradište)
Belendov — leventa, lijenčina
Biona — bijela mrena na oku
Bogovetni dan — cijeli dan, vas bogovetni dan
Branik, odvodnjak — deblje brvno iznad podsjeka izvana koso te pokriva gornji rub podsjeka, da ne zakisuje
Brlj, brvalj, brvak — crv mjehurnjak u mozgu ovce, brljiva ovca
Brsnat, lisnat, brsnata šuma, puna brsta
Bruce, bručke — dlake na spolnim organima
Brzati — brzo hodati, žuriti
Bome, bogme — zaista, uistinu

C

Cebanka — ljuljačka obješena o granu drveta
Cimenta — limena posudica za vodu ili drugu tekućinu
Cmrk, teglica, natega, nateg — pribor za izvlačenje pića iz bačve od stakla, tikve ili od lima
Coprnica — vještica, vračara
Culetak, culutak — vreća s malo sadržaja oko 1/4 (Županja)

Č, Ć

Čaknit zavrnit (Gradište), zavrnčit, šusnit (Komletinci) šusikast (Gradište) — luckast, svojeglav
Čanik, varićak, polosmaka, kabran — stara mjera za žitarice (12,5 — 13 kg)
Čankoliz, džimrija — muktaš, škrtica, ulizica
Čula — batina, jak štap s gulom na vrhu

D

Dlice — dlijeto (Županja)
Drapati — dropiti, gnjesti, štipati
Driskati, drickati, udriskati se, uflitati, ulititi se — imati jaki i rijetki nagli proljev
Drišlja — slabić
Drndolija — odbačene i nepotrebne stvari (drnda/Gradište)
Drpunuti — neopazice uzeti, ukrasti (Gradište)
Duditi — kunjati, kokoš dudi — snuždeno stoji, polako hoda

Đ, Dž

Džipati — skakati (Gradište)

E

Erlav — grbav, iskrivljen

F

Flandra, flundra, flondra — drolja, kurva

G

Gagula, krka, popara — jelo od prženoga i raskvašenog kruha
Gebira — dio koji ti pripada, plaća
Gege — vrst gaća
Gizda, gizdav — pomodarstvo, ponosit, nagizdati se — napadno se obući
Globura — kost, košćica
Grub — ružan, neugledan, surov
Gundulisati — mrmljati nerazumljivo govoriti ili pjevati
Guzotak, guzovina — stražnji dio snopa žita, a sprijeda je klas

H

Hodnjica, odnjica — svagdanja suknja ili krila (rubina) (Gradište)

I

Izbubati, izlemati — izlupati, izudarati nekoga
Ispizmiti se — posvaditi se, zavaditi se, zamjeriti se

J

Jalija, meraja — ledina u selu ili na kraju sela
Japran — jak, snažan, čio
Japundže — kratki kaput
Jarac, koza — nogari za rezanje drva
Jedek — uže, konop kojim se veže voz sijena

K

Kalilo — blatna bara, kaljuža
Karati, pokarati — grditi, kazniti
Kasti — kazati, reći
Ketuši — suvlasnici vodenice ili suvare
Klasti — teći npr. gnoj klade iz rane ili uklasti juhu u tanjur
Klinarica, klinčarica, klinčanica — vješalica, čiviluk
Klipara — rakija od kukuruza ili šećerne repe, vrlo loša rakija
Kloca, škljoca (Gradište), keba, kustura — manji nož s drvenim koricama (ili od roga) za preklapanje

Krba, kepčija, pika — drvena čaša, obično rezbarena za vodu s drškom na pastirskoj torbi
Krnjorog, krnjast, krnjat — prelomljena roga, npr. vol ili srndać
Krnjotak — komadić prelomljenog zuba ili čega drugog
Krošnje — dva drvena luka, svezana i isprepletena uzicama, a na vrhu jednoga luka je jači konopac — pribor za nošenje slame ili sijena
Kukavan — vrlo slab, jadan, na pr. hrana za stoku, a izraz »Na kukovo ljeto« znači: nikada (Babina Greda)

L

Lavor — limena, okrugla posuda za umivanje mjesto nekadašnje drvene karlice ili kopanje
Laziti, liziti — puzati, plaziti
Lihi — neparni broj
Lilati se — začahuriti se, npr. gusjenice se lilaju
Liman — voda u vrtnji na rijeci
Litavica — proljev
Lokne, vrčice, frčice — zavinuta, zakovrčana kosa na glavi

Lj

Ljapavica — kaljavica iza kiše (Županja)

M

Maloća — djetinjstvo, mladost, npr. za maloće, tj. dok je bio mali
Medenka — vidi: žućka
Mesojeđa — vrijeme od Božića do poklada — kad nema posta
Mjerov, mirov — mjerica za žitarice
Misir — fino platno za narodnu nošnju
Molovno vrijeme — jugovno, južno vrijeme pred kišu
Moštara, ižimača, šajtov, šajtivara — uređaj za drobljenje i gnječenje voća za mošt (širu) Beravci, Babina Greda
Mundir, mundura — odjeća, uniforma, npr. krumpir se kuha u mundiru tj. u ljusci (neoguljen)
Musav — prljav, zamazan (po licu)
Munta — ovrha, dražba, prinudna prodaja

N

Nablidovati — starati se o nekom s osobitom pozornošću (Županja)
Nagrlje — nepotrebna briga ili opterećenje
Nakresati se — napiti se, opiti se, naderati se
Namecati se — natući, istući nekoga, nalupati
Navoljiti se — smrknuti se od oblaka, naoblačiti se
Neorica — zemlja koja se ne ore, neorač — slab orač
Nesetni — svaki i najmanji i posljednji, npr. zrno (Gradište, Županja)
Nagrajisati — nastradati, nadrljati
Nagumati se — lako steći, nagomilati bogatstvo (Županja, Gradište)

Nj

Njevoj, njev — njihov (Gradište)

O

Obadati se, čipati se — braniti se od obada, npr. goveda se obadaju ili čipaju
Obiti, obilažati — obići, obilaziti, ali i nasilno obiti
Obočić — naušnica, minđuša
Ofrlje — površno nešto uraditi
Obdaničar, vazdaničar — općinski poslužitelj, podvornik
Oguglaviti, oguglati — premoriti se na poslu
Odmagliti — pobjeći
Odrpan — odjeven u poderano, traljavo ili odrpano odijelo
Okljaštriti, skljaštriti — jako odrezati voćku
Oštranjati — besposlen hodati, turesati (Gradište, Babina Greda)
Otetiviti se — oporaviti se, ozdraviti od teške bolesti (Gradište)
Otoveljiti se — obilno isprazniti crijeva
Ožižljati se — opirati se

P

Palac, col — stara mjera za dužinu (2,5 cm)
Papoljak — sažvakani zalogaj hrane (Županja)
Pesnik, pašnik — pašnjak
Patisati — prestati, riješiti se, kurtalisati se nečega
Počimajla, počimalja — djevojka koja počinje pjevati u crkvi ili inače
Podvaljak, baba — kratko odrezani panj podmetnut u temelju pod podsjek
Podurmati se — odlučiti se npr. podurma se stara baba, u nevrijeme ašikovati!
Pohaban, poaban — istrošen, izaran
Položina — polegli usjevi (žita) od kiše i vjetra
Prača, zapračiti se — kad sitan komadić drveta zađe pod kožu
Prandžara — marama s resama, prandžama, franžama
Prikotaljiti se — pridružiti se (Vrpolje)
Pripaša — rasplod, stoka se ostavlja za pripašu
Pritka — dulja motka u zemlji na koju se penje povrće, npr. grah na pritku
Prnkav — prljav, musav, zamazan po licu (Gradište)
Proćerdati, profućkati, prorajtati — rasuti, potrošiti
Promašak — promašen hitac koji ne pogodi cilj
Promoliti, protoljiti — proviriti
Protoč — proljev lijavica, litavica
Produrmati, proždurmati — pročeprkati, protresti vatru na ognjištu
Puki, sušti, isplunuti — vrlo sličan, isti otac
Pušljiv — crvljiv (pušljivo voće)
Puzgav — jako prljav, musav, zamazan

R

Radenik — radnik, poslenik
Razgaliti se — razvedriti se
Rina, žlebnjak — oluka ispod krova, odvodnjak
Rutav — dlakav
Rute — dlake

S

Salauka — veliko nevrijeme, oluja, jak vjetar (Gradište)
Sapiti se — uzimati u obzir, uvažiti
Sconkati se — jako smrznuti (zemlja se sconkala)
Serežanin, serežan — žandar, oružnik
Sileđik, strilja, šiba, vaga — gornja greda na đermi na kojoj visi motka s kablom
Sivnica — sjenica, kućica od zelenog granja na procesiji na Brašančevo, Tijelovo
Skaline — stepenice, stube
Skastiti — naslutiti, namisliti
Sklepesiti — nešto nevješto načiniti, sastaviti
Sova, sošica, šošica — rašljasti debeli stup na đermu
Spetljati se — združiti se, povezati se s nekim
Stepati se, potepati se — spotaknuti se, zapeti nogom za nešto
Stračiti — potrošiti (uludo), nestati, prorajtati (Gradište)
Strkivanka — veća hrpa ugaženoga snijega s duljom kosinom s koje se djeca saonicama spuštaju, strkivaju
Stropoštati se — naglo s visoka pasti
Stubanj, stumbol, stambol — drvena ograda iznad bunara ili od betona, a nekad od debelog šupljeg hrasta
Stušilo se (Gradište), stustilo se (Otok) Č jako se naoblačilo
Sukljati — naglo i obilno izlaziti, npr. dim iz dimnjaka
Svinjara, bravčara — svinjac za tov svinja za klanje, tj. bravaca, ranjenika ili pojišaka (Babina Greda)

Š

Šanjati, šantav — šepati, šepesati, šepav, hrom
Šašav — luckast, nedouman, nedovaren, šusikast (Gradište)
Štipetak, uštipak — što se može uhvatiti s dva prsta, uštipak soli
Štreka — željeznička pruga
Šubeknuti — tresnuti bilo što ili nekoga udariti
Šusnit (Komletinci), šusikast (Gradište) — luckast, šašav, svojeglav
Šušast — bez rogova, izreka: šušati i rogati ne mogu se boriti!

T

Taki — parni broj
Takija (Gradište), taki (Vođinci) odmah, smjesta
Tal — dio
Tegliti — vući
Tocav, toca — krcav, gurav (prase)
Trnuti — gasiti, vatra se utrnula, a život trne, tj. nestaje
Turesati — besposleno i besciljno hodati (Babina Greda)
Tuvati — tumarati, besciljno se kretati
Tvarizati — bez potrebe i često otvarati i zatvarati vrata (Gradište)

U

Ubakati se — utrpati se, jedva se uvući
Ubaloksati se — jako se zamazati, uprljati po licu (djeca) (Gradište)
Udba — šteta, bolest, škoda, nauditi — naškoditi
Učelak, zabat — čelni ili zadnji dio krova
Ukopistiti se — uporno i nepopustljivo nešto tražiti ili tvrditi
Ukretanje, uvrtanje — beskrvni i bolni način štrojenja (kastracije) životinja
Upljuvati, zapljuvati — muha zucara upljuje meso upljuvcima crva
Usančiti se — ukočiti se
Useknuti se — istisnuti bale iz nosa pritiskom prsta
Utuviti — umišljati, utvarati si, ali i uvjeriti nekoga
Uzam, uzmaša — uzevši
Uzinat — usprkos
Uzvrpoljiti se — neodređeno se kretati, ušeprtljiti se

V

Vas, vaskoliki — sav, svekoliki
Vatrenka — paromlin, mlin na parni pogon
Vitlić — sprava za stavljanje kanjura konca i s njega se suče konac čekrkom na cijevi ili mosure
Vratanca — mala vrata
Vrtilja, trklja — drvena ograda od koso zabijenih u zemlju drvenih kolaca ili proštaca

Z

Zabakati — zavući, utrpati (Gradište)
Zabardati — zapamtiti (Gradište)
Zacopati se — zaljubiti se
Zajapuriti se — zadihati se, zacrveniti se
Zapunak, zapunci — orubica na rubini (košulji) muškoj (Gradište)
Zastati — zateći, npr. nekog u šteti ili zaustaviti se
Zasun, rigla — željezo za zatvaranje vrata iznutra
Zucara, zundarača — muha koja zapljuje i ucrva meso

Ž

Žučka — igla s okruglom glavicom (Gradište) medanka (Vodinci)
Živika, živica — ograda od trnja oko livada ili pašnjaka (živa ograda)
Žrvanj — ručni mlin, ali i kamen koji melje u vodenici

DAMJAN OŽEGOVIĆ

Pjesma Koški

Koška moja
usred Slavonije,
u njoj mi je
živjet najmilije.

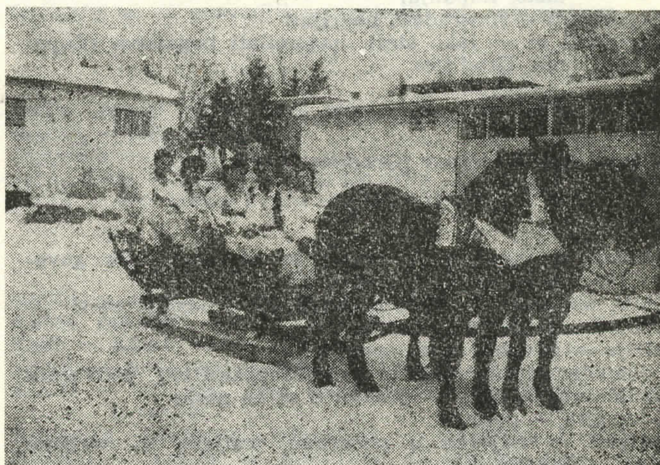
Lijepa si mi
u rano proljeće,
a i zimi
kada snijeg prolijeće.

Tvoja polja
u ljetu mirišu,
svi Koškani za njima
uzdišu.

Lijepa si mi
u rane jeseni,
kad se 'rana
u ambare spremi.

A tko jednom
tvoje vode proba,
tu dočeka
i staračko doba.

Zato pjevam,
tebi Koško, sada,
jer te neću
ostavit' nikada.

Franjo Kuhač otkriva naše gore list skladatelja Josipa Haidena (Haydn)

PIŠE: DR NEDO PAVEŠKOVIĆ

Raspravom »Josip Haydn i hrvatske narodne popijevke« upozorio je Franjo Kuhač (1834—1911) u VIENCU (1880) da je jedan od (pet) najvećih svjetskih skladatelja Haiden (Haydn) bio naše gore list po svom narodnom porijeklu, glazbenom nadahnuću i svom djelu.

Sir dr. W. H. Hadow, glazbeni stručnjak sveučilišta Oxford je dao prevesti na engleski Kuhačevu raspravu, posjetio je radi provjeravanja, Sarajevo i Zagreb kao i Gradište, te došavši do zaključka o ispravnosti Kuhačevih navoda, on je 1897. objavio knjigu: A CROATIAN COMPOSER, Notes Toward the Study of JOSEPH HAYDN. Hadow je, uglavnom, prenio Kuhačevo gradivo u svoju radnju te ga nadopunio vlastitim zapažanjima, ustanovljenjima i zaključcima. (Pisac ove rasprave imao je samo Hadowljevu knjigu na raspolaganju, pa tamo gdje se poziva na Kuhača, to je putem Hadow-a).

Kuhač je pronašao da skladateljevo očinsko prezime dolazi od hrvatskog izraza »hajdina kaša«, da u zavičajnom skladateljevu Gradišću postoje mnogi hrvatski Hajdini i sl. prezimena, kao i Kolarići i sl. (u vezi s prezimenom sa majčine strane), te da je većina Haidenovih skladbi nadahnuta hrvatskim pučkim popijevkama, a kao tipičan primjer je glasovita Haidenova, habsburška himna »Got erhalte Franz den Kaiser...« nadahnuta u prvim stavkama hrv. gradišćanskom pučkom popijevkom: V jutro rano ja se stanem
Malo pred zorom...«

Na osnovu Kuhačeve radnje i vlastitih zapažanja Hadow kaže — ukratko rečeno — o našem predmetu slijedeće:

1. Hrvatska prisutnost u Austriji počev od Tirola (Pustodol — Pusterthal područje u kojem je sačuvano 31 hrv. mjesni naziv, izvorno ili ponijemčen) pa sve do zap. Ugarske, naročito uključiv Gradišće, zabilježena je već od g. 595.

2. Kuhač je izveo skladateljevo očinsko prezime od slavensko-hrvatskog izraza »hajdina kaša«, koje prezime je izvorno glasilo u prvim poznatim podacima: »Haiden« (pradjed Gašpar Haiden), pa zatim kao i mnoštvo drugih prezimena iskrivljavano i ponijemčeno.

Hadow navodi stanoviti broj ponijemčenih prezimena, među kojima pored Haiden-a (Hajdina, Hajdinica itd). i Kolare, Kolarice i sl. koji su postali ponijemčenjem Koller-i i sl. On naglašava da je hrvatska prisutnost bila naročito pojačana počam od velikih selidbi od 1500-ih godina koje su trajale skoro 200 godina i svršavale uglavnom u skladateljevu zavičaju, gdje je Kuhač pronašao među inim, hrvatsko Hajdine, Hajdene i sl. u osam sela, od ukupno 12 gradišćanskih sela u kojima je prethodno Austrijanac Dr. Pohl pronašao obitelj s ovim prezimenima. Hadow je koncem prošlog stoljeća pronašao mnogo Hrvata među ostalim mjestima u Trstniku (njemački Rohrau, preveden prema Hadow iz hrvatskih naziva), naročito među siromašnijim seljacima.

3. Činjenica da su diljem Hrvatske vrlo brojna prezimena Hajden, Hajdin i sl. te Kolar, Kolari i sl. u vezi s navedenom njihovom prisutnošću u Gradišću, gdje se skladatelj rodio, okolnosti njegova rođenja u hrv. sredini, uključiv Trstenik, te skladateljev lik i ponašanje ukazuju na njegovo hrvatsko porijeklo.

4. Većina njegovih skladbi počev od onih najranijih sve do najkasnijih, uključivši spomenutu habsburšku himnu te njegove glasovite londonske simfonije usklađene u V. Britaniji, daleko od Gradišća, posjeduju iste osobine koje nalazimo u slavensko-hrvatskim pučkim popijevkama u Gradišću i u Hrvatskoj.

5. Haiden je stvarno počevši od 1755. do pred svoju smrt upotrebljavao hrvatske pučke napjeve i plesove u većini svojih skladbi po vrstama i po broju, što je naročito uočljivo u skupini navedenoj pod br. 4.

Iako je Kuhač- Hadow-ljevo stajalište bilo napadnuto po Francuskinji M. Brunet (Boilier) (HAYDN, 1905), koja je primijetila da se isto ne može usvojiti, jer da nema dokaza da su prije, i za vrijeme Haidena postojale izvorne hrvatske popijevke koje bi nadahnule, njihovo stajalište je naročito u britanskom stručnom tisku prevladavalo do 1930-ih godina. Tada se naime Nijemac D. E. F. Schmid (privatni docent na stveučilištu Graz), oborio na njihovo stajalište u knjizi: JOSEPH HAYDN EIN BUCH VON VOFAHREN UND HEIMAD DES MEISTERS (1934). Schmid tvrdi slijedeće:

1. Do 1530-ih godina nema hrvatske prisutnosti u Austriji, naprotiv njemačka prisutnost je tamo zabilježena već od X-og st., a pojačana u XII-om st. Nešto lutajućih Hrvata dolazilo je počev od 1533, ali se naseljavalo podalje od skladateljeva zavičaja. Ono malo tragova, koje su možda ovdje-ondje ostavili, nestalo je kad su potisnuti doseljenjem mnoštva od nekoliko tisuća protestantskih Švaba vjerski progonjenih, doselili i izvršili njihovu temeljitu, brojnu, utjecajnu i trajnu usjeklinu u skladateljevu zavičaju, u narodnosnom, uljudbenom, a naročito glazbenom pogledu, godina 1620—30. Iako su ratovi uništili mnoge podatke, ipak su preostali neki zapisi dovoljno brojni uključujući župske matice, koji ukazuju na njemački (bavarsko-švapski) značaj ovog područja, u kojem leži selo »Datten auf der Haydt« u Heideboden-u, iz kojeg potječe prvi poznati skladateljev očinski predak: Caspar Haiden, pa Pachfurt kod Rohrau-a, u kojem se spominje, vjerojatno prvi poznati majčinski predak: Valentin Koler, i Rohrau (preveden na hrvatski: Trstnik) skladateljevo rodno selo, tipično njemačko-švapsko.

2. Schmid je priložio sedam rodoslovnih ogromnih plahti, koje prema njemu dokazuju skladateljevo čisto njemačko porijeklo s obje strane. Napominje da su prema njemačkoj predaji Haideni došli iz Porajnja, te on nagađa da su se možda pokatoličili, nakon što su vjerojatno stigli unutar spomenute velike protestantske skupine 1620—30-ih godina.

3. Jezikoslovno (etimološki) je skladateljevo prezime u oba slučaja čisto njemačko: Haiden sa svoje 32 na-

knadne izvedenice potječe od starovisoko-njemačkog: Haidan, Heidan, koje je prešlo u Haide(n) itd. do Haydn, a prvobitno mu je značenje istovremena istočnjačka žitarica (hajda, heljda), pa zatim tlo na kojem ona raste, te stanovnik izvan gradova, pa neprosvijećeni stranac (barbar, Tatar, Saracen) i konačno Poganin Prišvarak »Poganin« je tipičan već u prvoprimijećenim prezimenima izvedenim od naziva ove istočnjačke žitarice. Koler (Koller) pak dolazi od njemačkog »Cohl« »Kohl« »Koll«, sa dodatkom -er (ugljenar).

4. Njemački bavarsko-švapski pučki napjevi su bitna oznaka skladateljevog nadahnuća i predstavljaju najveći broj tragova u njegovim skladbama. Kao i još neki skladatelji, i on je upotrebljavao ponešto napjeve drugih naroda, što ni njega ni druge skladatelje samo po sebi ne svrstava u te narode po pripadnosti.

5. Mogući tragovi hrvatskih pučkih napjeva u njegovim skladbama su neznatni, tim više što su Hrvati takve napjeve uzimali od drugih naroda naročito iz latinsko-crkvenih napjeva, jer nisu imali svoje izvorne. Posebno je neosnovana tvrdnja da je Haydn posudio od Hrvata napjev za glasoviti habsburški slavopjev (himnu): »Gott erhalte...«. Ta melodija je primijećena u jednom (latinskom) crkvenom napjevu već u XII st. u Češkoj, a zatim u nekim njemačkim ljubavnim pjesmicama. — Schmid zaključuje da na osnovu svega ovoga, svatko, tko pomišlja o hrvatskom porijeklu skladatelja »ima začepiti gubicu«, te naročito predbacuje suradnicima glasovitog britanskog GROVE's DICTIONARY-a, jer su prihvatili neodrživo hrvatsko stajalište.

Oba stajališta imaju pristaša i protivnika u pogledu porijekla skladateljeva, ali daleko manje protuslovnosti postoji što se tiče pretežne hrvatske prisutnosti u Heidenovim skladbama, koju malo tko ozbiljno danas stavlja u pitanje. Britanski stručnjaci Dr. W. H. Hadow, Dr. V. Williams, Douglas Kennedy, Rose Mary Hughes, pa i E. J. Jacob (uz supotpis Nijemca Th. Mann-a, u predgovoru Jacobovoj knjizi HAYD, 1954), te Kanađanin E. Sheridan, i Sveučilište Oxford (koje je svojedobno dodijelilo Haiden-u doktorat iz glazbe, honoris causa) naglašavaju ili priznaju hrvatsku prisutnost u većoj ili priličnoj mjeri. Tu prisutnost kao i hrvatsko porijeklo naročito naglašava poznati nizozemski povjesničar umjetnosti H. van Loon. Očita je podijeljenost glede skladateljeva porijekla: Schmidov-o stajalište prihvaćaju među inim suradnici: BIGRAPHICAL DICTIONARY-a OF MUSICIANIS GROVE'S DICTIONARY-a i INTERNATIONAL CYCLOPEDIA OF MUSIC AND MUSICIANS. Čak i naši stručnjaci J. Andreis i I. Degrel prihvaćaju ovo stajalište. Uz Kuhačevo i Hadowljevo hrvatsko stajalište su među ostalima djelomično: R. M. Hughes, E. J. Jacob (koji kaže da je majčinsko prezime vjerojatno slavensko — hrvatsko, potičući od kolar, a ne od njemačkog, jer trebalo doći od njemačkog Koller, a ne Cohler, Kohler i to od značenja: volovski jaram). Francuski LAROUSE MUSIQUE (1954) kaže da bi skladateljevo prezime moglo biti slavensko. Stručni suradnici Oxford sveučilišta kažu da je njegovo porijeklo hrvatsko, pa navedeni F. van Loon (Nizozemac), Kanađanin J. M. Gibbon (koji je 1938. g. u knjizi THE CANADIAN MOSAIC, napao Hitlerovo nacističko svojatanje Haiden-a); nadalje britanski povjesničar G. W. Soutgate smatra skladatelja po porijeklu Hrvatom, a isto tako i poznati povjesničar uljudbe Britanac Lord K. Clark u svojem glasovitom nizu TV predavanja (THE CIVILIZATION).

Nakon preispitanja stvari, činjenice ukazuju na slijedeće:

1. Slavensko hrvatska prisutnost je zabilježena diljem Austrije i u jednom dijelu njemačkih zemalja već od g. 595. O tome govore mnogi tragovi, npr. 31 mjesni naziv u Tirolu. To priznaju i njemački povjesničari Dr. Miterutzer i Kämmel, za cijelo područje Austrije. Ovo područje, kao i neki dijelovi Njemačke, sačuvali su mnoge slavensko-hrvatske tragove od Bavarske — preko Polabja (Thuringiaja) nastavanog negda po »Poganima« slavenskim Bodrićima i Ljutićima (o tome tragovi: današnji njem. grad Lutich, pa Lech (Leh) rijeka i polje kod Augsburga, gdje su njemački Sasi i Bijeli Hrvati potukli Mađare 955, nadalje gore do zemlje negda slavenski-govorećih Prusa i baltičkih Slavena. Ovo naročito dokazuju noviji radovi sveuč. prof. stručnjaka Harward sveučilišta i Smithsonia Institute, Moravca Dra. F. Dvornika čiji radovi dokazuju ujedno i slavensko-hrvatsku prisutnost u Austriji i Mađarskoj, prije njemačke i mađarske kolonizacije. Kako je rečeno počevši od tirolska 31 hrvatska mjesna traga, ti tragovi idu kroz Austriju do unutar Mađarske, i sačuvani su naročito u Gradišću. Tako npr. u Gradišću mjesni nazivi: Bandura, Bogiszlo, mađarski Filezod hrvatski Uhas prevedenog na mađarski (uho) pa Rajka istoimena s ruskom povijesnom Rajkom, te dalje u Mađarsku do Blatnog jezera, naziv od slavensko hrvatskog Blatno. U skladateljevu zavičaju nedaleko Datten-a (mađ. Taton, hrv. Titin, Tatin, Tata, Taden) su Puszta Samoraja (mađ.) Puszt Somerein (njem), i Puszt Brünnen (njem) oboje preuzeto od slavensko-hrvatskog: pusta, pustac (Pustac je u stvari naziv za skladateljev zavičaj, kojeg Nijemci prevode na Heideboden, a pustac je inače tlo na kojem raste hajda, heljda). Na starom zvoniku hrvatske gradišćanske crkve sv. Jakova u selu Klimpuh-u nedaleko Datten-a, danas Tatten-a, i u blizini Željezna, te Pachfurta i Trstnika, natpis iz 1277 i danas svjedoči da je to područje onda bilo hrvatsko. Konačno izreka »hadijna kaša«, za koju Schmid kaže da je njemačkog porijekla preuzeta najprije po Mađarima, a onda po Hrvatima, jest slavensko-hrvatska, preuzeta glede obje riječi po Mađarima.

2. Nigdje na sedam rodoslovnih plahti, podastrtih po Schmid-u, ne piše da je skladatelj po porijeklu Nijemac, niti se u njima kaže odakle su njegovi preci došli. Schmid-ovi podaci su jednostrani, tj. samo iz njemačkih izvora, a ustanovljeno je da su Nijemci iskrivljivali i ponijemčivali strana prezimena, naročito hrvatska o čemu i danas ima ogroman broj primjera na koje je Hadow doslovno upozorio. Schmid pretjeruje očito u nekim slučajevima kad vidljivo njemačka prezimena strpava pod njemačka unutar skladateljeve rodbine npr. Bonack (Bonac, Banac), Kainitz (Kainic), Seeder (Sedar), a propušta često upozoriti da prezimena Gogodić (Jagodić), Petrina, Šimek, Šimet, Šošderić (Šoštarić), Vindić, koja su unutar šireg skladateljeva rodoslovlja, ne njemačka, nego hrvatska. Osim rodoslovnih listina, kod Schmida se nalaze u tekstu knjige i popisi pučanstva, npr. u Pachfurtu i Trstniku, u kojima Schmid dozvoljava po koje slavensko ime, ali se pomnjivim ispitivanjem dade čak i njegovim popisima pronaći njih više, a da se i ne govori o onima koja se kriju pod potpuno ponijemčenim prezimenima. Zanimljivo je također da Schmid u popisima trstničkog stanovništva ne nabraja Mađare i Rome (on ih naziva Cigani), iako i sam kaže na drugim mjestima da ih je tamo bilo. U Schmidovim popisima trstničkog stanovništva nema ni Hrvata Penica, koji je skupa sa N. Pechardom (Pećar) iz Prelenkirhena, bio kum na svadbi skladateljevih djeda i babe po majci. U njegovim popisima nema ni četiri trstnička župnika, koje inače u knjizi navodi na drugim mjestima, to su: Hrvat J. A. Selešković, koji je krstio skladatelja, te kod kojega je skladateljev otac bio crkveni zborovođa i remeta (crkvenjar). Ostala tri župnika za skladateljeva vijeka: A. Andreska, Fekete i Dr. Machovec, nijedan nema njemačko prezime. Što više, ako pogledamo u selo Datten (Tadten) iz kojeg je seljak, bezzemljaš Gašpar Haiden (rođen oko 1630) otišao u obližnji gradić Hainburg, nalazimo da su prvi i posljednji protestantski pastor toga sela nosili slavensko-hrvatska prezimena: Perich i Horetzki, iako su hrvatski stanovnici tog sela bili katolici, 1650-ih godina. Tada je to selo bilo protestantsko uporište mađarske seoske većine, u kojoj je bila jedna manjina Nijemaca, vjerojatno protestanata, i manjina Hrvata nesumnjivo i prema samom Schmid-u katolika. Gaspar Haiden je bio katolik. Isto tako je katolik bio i Valentin Koler,

koji je nestao u Pacfurtu 1602-19, kad su mađarski novovjerci, pored drugih, spalili i to selo, a poštedjeli mađarsko-protestantsko selo Taton, kako mu je 1650-ih godina bilo stvarno službeno ime, koje su Nijemci pretočili u Datten pa Tadten. To je selo do 1674. imalo mađarsko i hrvatsko ime, a njemačko nikad prije 1676. Od 1596 do 1672. ono je bilo protestantsko uporište, u kojem nitko nije mogao prisiliti tobožnje protestante Haiden-e da se pokatoliče. G. Haiden ne može spadati ni sam ni po svojim precima, a niti V. Koler, među njemačke protestantske doseljenike iz 1620—30-ih godina. Što se pak tiče njemačke predaje o Porajnju kao skladateljevoj pradomovini treba ukazati i na dvostruku hrvatsku predaju: prva je iz hrv. gorsko-kotarskog sela Hajdina (Donje i Gornje Hajdine) gdje se seljaci ponose time da je »jedan njihov suseljan« glazbenik pronio rodu glas, a druga je iz Gradišća, koja kaže da skladateljev djed Toma, seljak-kolar, nije znao ni riječi njemački, iako je 1690-ih godina bio u mjesnoj hainburskoj upravi, gdje se tamošnji učitelj G. Wazdeković (J. Vezdeković) brine i oko mjesne glazbene djelatnosti. Zanimljivo je ukazati na skladateljevu ispravu vjenčanja, u kojoj prema austrijskom piscu Tenschertu — Tomine ime glasi: »Thoma«, a ne Thomas, a ime skladateljeva oca »Mathiä« a ne Mathias. Zanimljivo je da u skladateljevoj rodbini nema nijednog tipično njemačkog (krsnog) imena počev od Adolpha do Wilhema, te od Adolphine, preko Erike do Wilhelmnine. Ukažimo i na to da je prvi svjedok na oporuci (oca)Matije 1763, trstnički Hrvat Gašpar Gobač. Pored hrvatske prisutnosti u rodbini, kumstvu i prijateljstvu Haiden-a, znamo da i danas u Austriji mnoga hrvatska imena i te kako znače; npr. sveuč. prof. humanikta Sitter (Sitar) (Lima, Peru), Dr. L. Tončić, bivši ministar vanjskih poslova i član evropskog Savjeta, Adamović ,predsjednik ustavnog suda, te F. Sinowatz (Sinovac) predsjednik vlade, a Paula Preradović je pisac današnje austrijske himne.

3. Jezikoslovno je prezime »Haiden« došlo iz Azije, poprimljeno po mnogim evropskim narodima, dakle ne od Nijemaca, nego iz Azije i to kod slavenskih naroda prije Nijemaca. Izvornik te riječi nalazi se diljem Azije, uključiv Mongoliju, u mnogim mjesnim nazivima i mnoštvu prezimena, te stvarnim imenicama. Tipično je u tatarsko-tursko-bugarskoj riječi: »helda« (hajda, heljda), te posebno u imenu i jeziku »Haida« Indijanaca na zapadnoj kanadskoj obali koji tamo dođoše iz Azije pred oko 19.000 godina! U Hrvatskoj ima oko 60 oblika ovog prezimena, a uključiv i dva navedena sela Hajdine. Isto tako su mnogobrojni Kolari, Kolarići itd. a u Ivankovu kod Vinkovaca je obitelj Kolar, koja se piše i Koler. — Nijemci su se dugo ponašali prema skladatelju kao tuđinu.

4. Hrvatska prisutnost u skladateljevu nadahnuću i skladbama je neosporno pretežna, čak u skladbama koje skladao daleko od Gradišća, npr. londonske simfonije. Ona je i u najdražoj mu skladbi »Gott erhalte...«, dok tragovi drugih naroda uključiv Nijemce, nisu tako brojni ni značajni. Hadow točno kaže da bi bilo neprirodno da »Nijemac Haiden« s mlijekom majčinim, ne usisava pretežno njemačko glazbeno nadahnuće, nego hrvatsko.

5. Hrvatska izvorna glazbena prisutnost u Austriji i Gradišću je već od 1600-ih godina posvjedočena prisutnošću na carskom dvoru u Beču franjevca M. Gavričića, koji je tamo zborovođa i profesor. 1630-ih godina A. Grgičević objavljuje u Beču prvu zbirku hrvatskih napjeva s kajdama (notama) a S. Krajačević u Gradišću molitvenik, u kojem su hrvatske pučke crkvene pjesme, a među ovim i one preuzete po Hrvatima što se sadržaja tiče od stranaca (latinske), no podvrgnute glazbenim pravilima hrvatske pučke popijevke. Dakl Kuhačevo stajalište o našem Haidenu je neoboreno, a suprotno mu njemačko Schmidovo stajalište je neodrživo.

MARIJA VERIĆ — BASULJEVA

Seljak u polju

Al' je krasno naše polje milo,
volim njemu ići ja u krilo.
Od prirode nema ništa bolje,
priroda nas sve k sebi zove.
Šuma lista, a trava se kreće
svuda cvate po poljima cvijeće
Kad usjevi svu zemlju pokriše,
nadam se, bit će hrane više.
U proljeće kad se lijepo ore,
kad' se siplje da nema pokore,
kad' se brazda nigdje ne kajiši,
a preko nje tad pretrče miši,
veselo se onda radit' dade.
Radni seljak tu ima i nade.
Radi s voljom, sa puno elana,
jer se nada, urodit će hrana.
Nama zbilja, ništa ni veselije,
kad se ore i kada se sije
Jer u polju radit' je milina,
tamo puno čistog zraka ima.
Kad iz polja nešto se dovozi
još kada su kućani u slozi,
Jer iz polja dobivamo kruha,
mlijeka, mesa i novoga ruha.
Dobivamo sve što nama treba
još kad ima lijepe kiše s neba.
Proljeće je k'o dijete maleno,
obuklo se u ruho šareno.
Sve je u njem pogledat' milota,
ništ, ni bolje od sretnog života.

KATARINA BRKIĆ

Oranice

Oranice moje, smeđe i sive,
crne moje oranice masne,

za koga poorane,
kome posijane, moje klijete?

Kud to oni s klipovima
i kuda sa snopovima?

U čije ambare, u čije štagljeve?
U njihove i njihove štaglje i ambare.

Zašto ste prodali,
kome ste prodali,
oranice moje, iz kuće očeve?

Veliki slikar Slavonije

Domcu, sjećajući se godišnjice slikareve smrti

PIŠE: PROF. MR DIONIZIJE ŠVAGELJ

Možda je baš u trenutku desete obljetnice Domčeve smrti potrebno ponoviti iskaz koji više od svega otkriva ličnost umjetnika čije pejzaže **(Slavča, Crveni glog, Bosut kod Privlake ,Slavonski humci)** i mrtve prirode **(Amor u voću i cvijeću, Vrganji, Breskve, Šljive, Perunike)** oplemenjuje njegov tonski kolorizam. Najveći optimizam Domac je nalazio u boji. Zanos u vehementnom, sveobuhvatnom slikanju, **a slika je za njega bila bitka koja se dobija ili gubi.**

No, pustimo da ovaj učenik **Mišea** (u Sl. Brodu) i **Becića** (na Akademiji u Zagrebu), **Babića i Tartaglie** (u Zagrebu) i životan i elementaran, vrstan stilista (**»Slika je naša pjesma ... u nama«**) i baršunast, sedefast, i refleksan i meditativan, čas svijetao, čas taman, taj najveći naš zaljubljenik u Delacroixa i Corota (a ne manje u Renoira, Chardena, Velasqueza i Vermeera) — izrekne svoj sud o svom djelu, sve u stilu kako je crtež arhitektura slike, boja: **»slika je devedeset devet posto tonsko rješenje, a ljepota idealizirana istina«.**

I doista: Domac je bio slikar svojih živaca, i to vatre svojih živaca. Otkako ga znamo, uvijek u grču, u nervu, ali uvijek s okusom intelektualističkog cinizma i melankolije, uvijek u britkoći misli i riječi ,duhovit, nemiran, nezamjenjiv.

»Savršena slika treba imati dojam i svježinu skice, neko djevičanstvo prvog naleta, ali i konačnu zaokruženost«. I isto tako domičelski i napoleonski, fulminantno i egzeltirano: **slika mora imati snagu i nemire, a sve je to u obrisima«.**

Zajedno smo, tamo negdje ,valjda 1953. putovali terenskom inspekcijskom campanjolom putovima slavonskih rijeka i šuma. Zanimala ga je Spačva, Lubanj, Studva i osobito Lučica, ta bizarna gotička građevina iz Korvinovih ratnih pohoda, čitav taj prostorni šumski i ruinirani medijevalni prostor cinobera opeke i mekog zelenila močvare u proljeće. Dugo je govorio o svjetlu, o ljepoti, o sudbini. Iznenada je orkanska oluja učinila da smo više plovili cestom no što smo putovali, jer je voda u visini polovine vratiju automobila zanijela automobil. Više se nije vidjelo gdje je kanal, a gdje put prema Cerni. Gromovi su tukli s lijeva i s desna, rušila se stabla. Sve je to obojicu nas podsjetilo na Relkovićevu sliku o tragediji u prirodi, na onu divnu bilješku u »Satiru« II. Trajalo je to kao raskošna predstava sve dok tutnjava nije odvukla munjine i iz posljednjeg kutka »babinog budžaka«, kako bi se to reklo u Domčevoj Privlaci. Sjetio se svojih predaka vojnokrajiških oficira, ljekarnika (koji su i dolazili književniku — prevodiocu Krajiškom majoru Pustaiću u Lazaret za kužne u Cernu), a onda odjednom na mostu predložio da pogledamo u povratku sliku njegova oca Luke, učitelja i davnog prijatelja Joze i Vladoja Ivakića.

Koliko smo puta u tridesetak godina našeg aktivnog surađivanja razgovarali o tim vojnokrajiškim danima, a isto tako o slikarima francuskim i talijanskim, i napose našim. Kako se samo divio jednom Tintoretovom potezu! Imao je svoj izbor najviših likovnih dostignuća Slavonije, i za ta djela ne jednom govorio, da bez njih nema hrvatskog slikarstva, jer **»od trojstva Račić — Kraljević — Becić sve izlazi...«**

Akademski slikar Ivan Domac, autoportret, akvarel

Slikati znači pomiriti raskoš i jednostavnost. Slikar mora govoriti jasno — ako je slikar. Kako je teško s filistrima i intelektualnim skorojevićima! Gledajte više u zemlju! U panoptikumu ljudi i ideja civilizacija slike prijeti razaranjem likovnog! I mi između pluga i zvijezda opredijelimo se za istinu kao simbol za čovječanstvo.

I sve takve Domčeve misli dok se vraćamo na šumski kolnik i utrenik. Ruj. Horizont u ognju, a Domac priča o cinoberu i melankoliji horizonta, o tom kako se nekad išlo u lov i kako su Privlačani pravi Škoti: žene se iz mjesta, da im nitko ne dođe na kirbaj pa da nemaju troška za drugoga!

Potom njegove duge šetnje. Groblje Marije Magdalene. Onda pejzaži lica na banketu. Pa divljenje osamljenom hrastu kitnjaku i vlatima trave.

Volio je igru približavanja i udaljavanja po ritmu unutrašnje drame odnosa.

Ljepota i žena. Domac je govorio kao Izidora Sekulić da je ženina ljepota nekako uvijek do kraja projici-

Ždrijebac poplašen od munje

rana i najbolje aktivna kada svaki unutrašnji zakon u ženi šuti. No ljepota mora imati ambiciju i diskretnu disciplinu da se otkrije njena kreativnost svjetla. U protivnom, bit će, kako je rekao Dante: »Lijepa Beatrica gleda gore, a ja nju!«. A ako lijepa žena gleda stalno dolje, cio svijet gleda dolje, i to je onda kao da je nema, uopće nema«.

Domac je ponovno rado čitao klasike. Uopće, velikane duha. Volio je pravu riječ u tekstu; da je rafinirana i naivna istovremeno. Govorio je: **»Prava riječ grize, kao biber u rani!«.**

Čitao je Heidegera i pitao, ispitivao kako se to otkriva skriveno u razotkrivenosti. Volio je Chopena i Lisztovu definiciju, kako je Chopen prošao pored nas kao priviđenje i kao legenda. Imao je naročiti afinitet prema muzičkoj umjetnosti otkrivajući u muzici bas kao i u slikarstvu ono životno, s dubokim osjećajem prema narodnom geniju u muzici i prema muzičkoj obradi pejzaža. Chopen je kao brat i Purtales je pravo rekao kako je njegov život u biti život vaše (i moje) nespokojne sjenke, a njegova glazba moguće samo pjesma koja se izvija iz vaše duševne osamljenosti. I dalje, Domac je sav svoj umjetnički svijet svodio na svoju **žudnju za harmonijom** jer za njega, ne samo umjetnost, nego i život uopće i nije drugo nego čežnja za harmonijom. U toj harmoničnosti sistema materije energije i čovjek, dakle i umjetnik, samo je prefinjeni ton (jedan od bezbroja) harmonije svemira koja bruji ne samo kao pri sutnost u fizici plazme, u jonizirajućem plinu kozmičkih prostora. Domac je pisao:

»Slika mora da diše, da je atmosfera, fluidna i transparentna, mjesta koja dišu i ne žive čine da i slika ne živi...«

»Beskompromisno radi jednoga lošega detalja treba cijelu sliku srušiti i sagraditi, pa više puta nanovo, da je savladana od lijevog do desnog ugla i izbačena na dašak; to su najbolje slike.«

»Tražim jasnoću, poštenje i finoću (bogatstvo tonova i svjetlo poplavljeno bojama i tonovima)«.

Umro je slikar koji je u Firenzi skočio iz tramvaja, jer ga je izmamio bljesak jedne oprave: »boja prezrele višnje tamnocrveno s plavim odsjevima, rujno plavo kao iris i tamna perunika«.

Volio je **šljivičine** (njegov izraz!), **tkanje granja, pjesmu jutarnju slavuja u Slavči i u Privlaci ... volio perspektive Bosutove, brazde, stabla.** I to viđeno kao pjesmu, tu svoju sliku rastapao u svoju sepiju, umbru-gebrant, u svoj carmin, cinober, pečenu zemlju i gorući oker, sordinirao ih s engl. rot, indischrot plavim ultramarinom i cobaltom »koji nije tako otrovan« da bi dobio »plišast ton ubacujući 'Elfenbeinschwarz' koji daje **odsjev** mjesto grubih kontura kojih nema u slikarstvu«.

Djelo je za njega moralo biti istinito, čak istina sama kao potpunost. A znao je da se likovna istina može posjedovati samo tako ako mnogo radimo i učimo, i ako je neprekidno tražimo.

Nosio je u sebi Becićev osjećaj za kolorizam, od Tartaglie smisao za meditaciju za tonsko slikanje. Bio je i ostao jedinstveni slikar atmosfere slavonskog večernjeg prostora i tišine.

Bosut je njegov zelen kao baršun a povremeno žut kao kadifa. Boje njegove Slavonije otkrivao je iz slavonskog blata do koljena (to je bilo polazište za umbru), iz slavonskih jesenskih predzimskih vinograda čitao je karmin, iz posječenih šuma indigo, a iz rubova spačvanskih i bosutskih voda, iz rastrule riječne mahovine veronsko zelenilo.

Dugo će u nama ostati sjećanje i na njegov crtež. Na njegovu Tenu, za njegov nemir: »Ždrebac poplašen od oluje«, na njegovu svjetlinu boja u kojima živi nježnost neba u ona divna slavonska predvečerja. Ostao je romantični bohem starog kova, neovisan od tezgi i narudžbi. Zato istinski umjetnik. Velik.

NADA RADIĆ

Pred kišu ...

Slutim... kiša će...
Vjetar razmotava crne oblake
U svom krilu
I stere ih u visinama k'o da odmotava
Crnu meku svilu.
A lastavica kratko pjeva
Pjesmu povratka svome gnijezdu
Prije no što se mrka svila oblaka
K'o koprena razastre nad ponekom zvijezdom.

A onda... prve kapi...
Padaju po krovu i štropot se razliježe
Dolinom ovom
Gdje seljak k'o lastavica put si krati
Žureći se nekom stazom novom.

Mokri vrt... i srce moje...
Tmurne poprima boje i stablo u vrtu,
I ruka moja
Što papirom kruži.
Kiša pada...
Noć se otvara, a srce moje tuži...
tuži...

Slavonski suputnici ilirizma

U povodu 150. obljetnice hrvatskog preporoda

PIŠE: PROF. KREŠIMIR PAVIĆ

Velik doprinos hrvatskom preporodu dali su i Slavonci. Najznačajniji su Mato Topalović (1812—1862), Juraj Tordinac (1813—1893), Stjepan Marjanović (1802—1860), Luka Ilić Oriovčanin (1817—1878) i drugi. Ali osim njih djelovahu i brojni manje značajni i beznačajni ilirci koji su ipak pomogli da se nova shvaćanja prihvate i da prodru u Slavoniju bez većeg otpora. Ovom prilikom treba se sjetiti i njih.

Vrijeme ilirizma bijaše vrijeme poezije. Većina je pisaca, velikih i malih, posebno u prvo vrijeme, književnost shvaćala utilitarno. Literaturi je zadatak da budi narodnu svijest. Stoga su se mnogi ilirci prihvatili pera i počeli pisati. U jednoj njemačkoj pjesmi godine 1840. Ferdinand Rosenau ironično je ustvrdio da je u Hrvatskoj sve propjevalo. A August je Šenoa u članku o Preradoviću zanosno napisao:

»Slijepi su progledali, nijemi progovorili, sakati prohodali, to je bilo vrijeme čudesa, vrijeme poezije.«

Jasno je da su i slavonski ilirci najčešće pisali pjesme. Surađivali su u vodećemu književnom časopisu »Danici ilirskoj« (Zagreb, 1835—1849). S obzirom da se o njima veoma rijetko pisalo, nisu poznati njihovi biografski podaci.

Ovaj niz otvara **Dragutin Tunić**. On je u Danici ilirskoj objavio jednu pjesmu (»Majka«, br. 51. od 19. 12. 1840) i jedan članak (»Dopis iz Đakova«, br. 20. od 14. 5. 1842). Pjesma o majčinskoj ljubavi pokazuje kako ipak nije bio posve bez pjesničkog dara:

Muž već posta i suprugu ima,
I dječice blagoslov uživa,
Već ljubavi od njih cjelov prima;
Al' što 'zgubi, majku nedobiva:

Sva je ljubav druga kraj njezine bajka
Tak ne ljubi nitko, kako ljubi majka.

Posljednja dva stiha tiskana su kao moto u istom broju lista.

Tunić je bio bogoslov i svećenik. Postao je prvim predsjednikom đakovačkog Zbora duhovne mladeži, rodoljubnoga društva koje je osnovano 5. listopada 1841. U članku je pisao o osnivanju Zbora.

»Već s početka školske ove godine mladež duhovna sjemeništa našeg jednoglasno sdruži se, da po primjeru braće svoje u inih biskupija uvježbavanje u narodnom jeziku obdržava, i da se tako i u ovoj struci dostojno pripravi za dojduće stanje svoje, kano naučitelja sebi povjerenog puka...«

U neveliku broju književnica ilirkinja tri se izdvajaju: Dragojla Jarnević, Ana Vidović i Jagoda Brlić (iz Slavonskog Broda). U Slavoniji je živjelo još nekoliko; spominjem ih tri. Sakrile su se iza pseudonima pa nam njihova prava imena nisu poznata.

Dragoila Vočinčićeva, ilirka iz Slavonije, objavila je u trećem godištu Danice ilirske pjesmu »Prvenac« (br. 6. od 18. 2. 1837), iz koje prenosim prvu kiticu:

Ružice, oj ružice zelene!
Kuda ste mi, kuda ste milene?
Da bi si ja, da bi si ja mala
Mali vjenčac iz vas plesti znala,

Domorotka iz Požege **M. Martinićeva** objelodanila je pjesmu »Vili ilirskoj na koncu godine 1842.« (br. 53. od 31. 12. 1842) u kojoj, kao i drugi ilirci poziva na slogu:

Jer i oni dobro znadu
Da smo propali,
Po neslogi i neskladu
Skoro tuđi postali.

Zato Sejo! ti ih vodi
U blaženi sloge hram
K majci miloj, ka ih rodi,
S tuđe staze bliže k nam!

Osim u hrvatskim književnim časopisima slavonski su ilirci surađivali i u srpskim časopisima. Jedna je od njih i **Krunoslava N-k Slavonkinja,** posve nepoznata ilirkinja koja nije objavljivala nigdje drugdje. Krunoslava se javila u Bačkoj vili iz Novog Sada godine 1842. s pjesmom »Pozdravi Bačkoj Vili«, datirano »U O«(sijeku). To su nevješti i početnički stihovi; »taj prilog je interesantan kao prilog jedne žene (kojih u književnosti tada ima vrlo malo), a onda naročito kao prilog jedne osječke žene — pisca« (I. Mamuzić). Kao primjer navodim prvu kiticu:

Zdravo, Seko Bačka Vilo!
Koja s' slogu nam otkrila,
Stupaj sretno u naš svijet!
Nuz sve rijeke
Jerbo, seke,
Očekuju pozdrav tvoj!

O njoj je pisao dr. Ilija Mamuzić kao jednom od priloga istraživanju ilirizma i Srba u »Zborniku Arheološkog kluba 'Mursa'« (Osijek, 1936, str. 60—61). Pisac se »u nekoliko mahova vraćao na ovo lice, ali do danas nije uspeo da utvrdi njegov identitet«. Zbog toga iznosi u Zborniku »Krunoslavinu pesmu, kao i ceo njezin interesantni slučaj. Mžda će oživljavanje njezine zagonetke uspeti da je i odgonetne? A onda, u jubilejnoj periodi Hrvatskog preporoda (100. obljetnica — K. P.) koji je izvršio duboke promene u hrvatskom narodnom životu i započeo javni razgovor o našem nacionalnom problemu, trebalo se je setiti i Krunoslave (Kornelije?) koja je svojim toplim pozdravom obeležila jedan delak osečke ilirske stvarnosti.«

Mamuzićeva se nada nije ostvarila pa sada, pola stoljeća kasnije ponovno oživljavamo sjećanje na ovu osječku ilirkinju nadajući se da će se otkriti tko se skriva iza njezina pseudonima.

Nakon zabrane ilirskog imena (tada je »Danica ilirska« promijenila ime u »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska«), uvedena je stroga cenzura koja je onemogućila objavljivanje nepoćudnih pjesama. Godine 1844. zagrebački biskup Šrot kao cenzor spriječio je tiskanje nekoliko pjesama i o tome izvijestio Namjesničko vijeće u Budimu. Uz izvještaj poslao je i pjesme. Među njima nalazi se i pjesma »Junak« nepoznatog slavonskog ilirca **Janka Valetića.** Vjerojatno je cenzora zasmetala slijedeća kitica pa je zabranio tiskanje pjesme:

Neću ja za tuđu
Vojevat državu,
Veće za vlastitu
Rodbinu i Slavu.

Pjesmu je tiskao Aleksa Ivić u članku »Neštampane pesme ilirskoga doba« (»Narodna starina«, br. 22, Zagreb 1930). Godine 1843. objavio je Valetić pjesmu »Nenavidnost«, prijevod iz poljskoga.

Pristaša je ilirizma bio **Jeronim Andrić** (Vukovar, 1807. — Đakovo, 1879), profesor na đakovačkom sjemeništu. Predavao je više predmeta, među ostalima i madžarski jezik. Uz Topalovića je prvi počeo predavati na hrvatskom jeziku. Andrić nije surađivao u Danici ilirskoj, ali je napisao i pokušavao tiskati »Pastiroslovlje«, hrvatski pastoral. O tome više Matija Pavić (»Biskupijsko sjemenište u Đakovu«, Đakovo, 1911, str. 185): »U lipnju 1844. izađe prev. rješenje, kojim se dozvoljuju predavanja iz pastoralnog bogoslovlja u jeziku živom. Patriotični profesor te struke (od listopada 1844.) Jerko Andrić na prvom (5. listopada t. g.) javlja zboru, da je njegov rukopis hrvatskoga pastorala već sav priređen za tisak. ... U veljači slijedeće godine mislilo se i na tisak, ter počeli kupiti predbrojnici, među njima su prvi svi profesori sa 24 for. Sam Kuković se je nadao, da bi djelo našlo pristup u sva naša bogosl. učilišta. Kratko vrijeme boravka Andrićeva na stolici pastorala (do 1846.), a možda i slab odziv, osujetiše njegovu plemenitu nakanu, prem je na štampu i poslije, kao župnik u Otoku, mislio.«

Godine 1851. poslao je rukopis Matici ilirskoj na njezin poziv da pisci šalju rukopise koji bi se tiskali. I ovog puta bez uspjeha.

S tri pisma Ljudevitu Gaju prisutan je u ilirizmu **Stjepan Jesenković,** profesor na sjemeništu (Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 26, Zagreb 1956). Prvo pismo napisano je 2. travnja 1835. i u njemu šalje Gaju svoj prijevod iz latinskog jezika za Danicu koji nije objavljen. U drugom pismu (listopada iste godine) obavještava Gaja da mnogi u Slavoniji zamjeraju što novine nose oznake »hrvatske« pa se boje »Slavonci da ih ne pohrvatite, već da ih narešite: Novine Slavjanske, ili Ilirske, ili općinske«. Nakon nekoliko prigovora Gajevu pravopisu dodaje: »Kamo sreće, kad bi se svi jednokupno u pisanju knjiga složili, a općeno, i društveno nek svak govori, kako zna.«. Pismu je priložio pjesme koje nisu tiskane.

S jednom pjesmom (»Moja samoća« u »Danici« br. 34. iz 1847) i četiri pisma Ljudevitu Gaju (regesta u »Građi« 26) zastupljen je **Stjepan Latković,** bogoslov i predsjednik Zbora duhovne mladeži. Pjesma je veoma dugačka, trideset i jedna kitica od četiri osmeračka stiha, i slavi samoću:

Ah, samoćo i pustinjo,
Mila moja drugarice,
Nad sve svijeta tog milino
Tvoje tajno štujem lice.

i život u prirodi i na selu za razliku od gradskog života:

Jutrom, mjesto da b' na kavu
U kavanu išo koju,
Po rosnom se i mirisnom
Šećem vesel perivoju.

Latković je i inače slao Gaju pjesme i dopise za novine i »Danicu« koji nisu objavljeni. Godine 1850. napisao je nekoliko članaka o Istri koje Gaj također nije tiskao.

Pri kraju ilirizma, godine 1847, tiskao je **F... M....ć, Staro-Gradiščanin,** pjesmu »Slavsko ime«.

Složimo se, braćo, Slavi!
Vrijeme bo je veće tude,
Napredujmo u ljubavi,
Da prestanu zlobe hude.

Jedna majka nas porodi,
Jednom mišlju svi stupimo!
Da nas naša sloga vodi
Svrsi, za kôm mi težimo.

S ovim ćemo završiti popis ovih suputnika ilirizma. Nisu jedini, ima ih još dosta. Neka budu spomenuti bar sada o 150. obljetnici hrvatskog preporoda.

ŠIMA PETRIČEVIĆ

Potkivanje

Konje kuju četiri kovača,
konje kuju, konji ne miruju.
Sunce granu, bijeli dan osvanu,
gladna muha traži sebi kruha.
Ona leti prid viganj kovača,
tamo nađe kruha i kolača.
Konji vrani tu su potkivani,
al' nemirni gotovo pomamni.
Konji bijeli, ali su debeli,
a riđani k'o molovani,
a zeleni dobro ugojeni,
a doratu muha je na vratu.

Muha grize od uha do repa,
Kad ugrize konj hoće da krepa.
Repom mlati po leđi i sapi,
a po vratu nije na dohvatu.
Tad kočijaš udari dlanom,
ili dlanom, il' lisnatom granom.
Kad je trkne, odmah muha crkne.
Zato ne kuj konje po vrućini,
jer će muha zla ti da učini.
Konje kuj izjutra, za hlada,
dokle nema muhe ni obada.

Čitaonice u Đakovu do I svjetskog rata

PIŠE: PROF. KREŠIMIR PAVIĆ

Čitaonice u prošlome stoljeću nisu bile samo mjesta gdje će se čitati novine i časopisi; one su bile puno više. Bijaho to zavodi koji su trebali probuditi kulturni i narodni duh i sprečavati njemački i madžarski utjecaj. Značajni jezikoslovac i najveći knjižar svojega vremena Vjekoslav Babukić (Slavonska Požega, 1812. — Zagreb, 1875) pisao je godine 1854:

»S utemeljenjem narodne čitaonice u glavnom gradu ovih kraljevina počimlje nova doba života našega narodnoga, jer su se po svih gradovih i glavnih mjestih naših slična društva utemeljila, **koja su se za onda smatrala kao ona ognjišta. na kojih se smrzla srca sunarodnika naših griju.**« (ist. — K. P.).

Najstarija je čitaonica u Đakovu postojala za hrvatskog preporoda. Književnik Stanko Vraz (1810—1851) pisao je o čitaonicama u Hrvatskoj u »Pregledu književnosit južnih Slavena za g. 1842.« (Pjesnička djela, knj. 3, Zagreb, 1955. str. 325):

»Imamo također velik broj društava za čitanje koja se kod nas zovu čitaonice. Svaka naša čitaonica ima dvoranu u kojoj se nalazi knjižnica sastavljena od ilirskih i drugih slavenskih knjiga a i inostranih, koje se u bilo kojem pogledu tiču i slavenskih. U toj dvorani nalaze se i novine i časopisi većinom slavenski. U svakom gradu osnovana je bar po jedna takva čitaonica. Zagreb ih ima 4. ... Glavne čitaonice nalaze se još u Karlovcu, Varaždinu, **Đakovu** (istakao K. P.) i Pečuhu.«

Vraz spominje i đakovačku čitaonicu, dapače ubraja je među glavnije. Riječ je o čitaonici Zbora duhovne mladeži, književnog udruženja bogoslova đakovačkog sjemeništa. Zbor je osnovan 5. listopada 1841. pa je i čitaonica zacijelo iz te godine. Prvim je predsjednikom Zbora Dragutin Tunić (o njemu v. u članku »Slavonski suputnici ilirizma« u ovogodišnjoj Reviji) koji je postao i predsjednikom čitaonice.

»Mladi naš domorodac gosp. **Dragutin Tunić** (istaknuto u izvorniku), svršivši sretno bogoslovske svoje nauke u sjemeništu đakovačkom — gdi je, kako što je već u novinah i Danici našoj bilo, i predsjednikom bio čitaonice po duhovnoj mladeži utemeljene ...« (»Ilirske narodne novine«, br. 70. od 30. kolovoza 1842).

Čitaonica je djelovala do kraja ilirizma; dne 24. prosinca 1845. pišu Gaju da im pošalje prva dva godišta »Danice ilirske« kojih nemaju:

»Društvo bogoslova javlja Gaju o radu svoje čitaonice s knjižnicom slavenskih djela; mole Gaja, da im daruje komplete 'Danice' gg. 1835. i 1836. da i oni koji iza njih dolaze, upoznaju 'prve korake novoprobuđenog nam duha'.« (»Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 26, Zagreb, 1955, str. 360).

Sa sličnom molbom javlja se Gaju dvije godine kasnije (29. prosinca 1847) Stjepan Latković, predsjednik Zbora koji moli da se čitaonici pošalju neki izostali brojevi »Danice« (»Građa«, 26, str. 290).

Zbor je uz čitaonicu imao i knjižnicu sa slavenskim knjigama. Iz Zagreba je knjige slao Babukić; godine 1845. u dva navrata sedamnaest knjiga (T. Smičiklas, Život i djelo Vjekoslava Babukića, Zagreb, 1876, str. 32—3). Godine 1848. knjižnica je brojala 600 knjiga:

»Gabro Babić, po redu sedmi predsjednik njegov, sav sretan javlja drugovima u Zagrebu (13. siječ. 1848), kako je pomoću glavara i dobrotvora knjižnica narasla do 600 svezaka ,drže se novine hrvatske, srpske i slovačke...« (M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Đakovu, Đakovo, 1911, str. 338).

Osim Zbora duhovne mladeži čitaonicu je osnovala i đakovačka podružnica Gospodareskog društva — to je druga đakovačka čitaonica .Podružnica je dobivala hrvatske i češke novine za koje je bila uređena čitaonica. Bilo je to godine 1845. o čemu su pisale »Narodne novine« (br. 28. od 5. travnja 1845):

»3. o. mj. (ožujka — K. P.) imali smo glavnu sjednicu gospodarstvene naše podružnice u milostivo za tu svrhu po presvijetlom našem gosp. biskupu u svom gradu ustupljenoj sobi. ... Zatim obznani gosp. predsjednik prečasni g. kanonik i opat Matić, da su časopisi za podružnicu u posljednjoj sjednici od 30. veljače određeni i naručeni već prispjeli (Zora Dalmatinska, Kmetijske novine). ... Zatim bömischer Landmann (češki i njemački). Povede se onda riječ, da bi podružnica osim sobe povelike za svoje sastanke, potrebovala također jednu gdje bi se rečeni časopisi i druge s vremenom o gospodarstvu glaseće knjige držati i gospodi sučlanom svagda na povoljno čitanje stojati mogle. Dakle da bi se nekoja vrsta od gospodarstvene čitaonice utemeljila. Izjaviše se gospoda upravitelji sjemeništa ovoga, da takovu sobu u sjemeništu istom dragovoljno ustupljuju. Što bude naravno s veseljem primljeno.«

Dakle, druga je đakovačka čitaonica već bila specijalizirana, služila je potrebama jednog društva i bila dostupna samo društvenim članovima.

Ako se sjetimo da je Mato Topalović (1812—1862), najznačajniji slavonski ilirac godine 1846. nagovarao trgovca Đuru Lucića da osnuje knjižaru (prvu u Đakovu), shvatit ćemo značenje Hrvatskoga preporoda i na ovome području kulturnog djelovanja (opširnije o tome v. K. Pavić, Ilirizam u Đakovu, zbornik »Đakovo i njena okolica«, knj. 2, Đakovo, 1982).

Iduća đakovačka čitaonica osnovana je na kraju prošloga stoljeća godine 1895. Zvala se Hrvatska čitaonica u Đakovu. U Muzeju Đakovštine sačuvana su pravila čitaonice iz te godine pisana rukom na osam stranica tadašnjega oduljeg kancelarijskog papira.

Pravila su napisana 6. listopada 1895. a vlada ih je potvrdila 31. prosinca pod brojem 65.068 s ovom primjedbom:

»Ova se pravila odobravaju tim ispravkom, da se točka a). 19. popuni ustanom: na jednu godinu.«

Pravila su potpisali ovi Đakovčani: dr Vladimir Prebeg, Vladoj Čačinović, Ante Batušić, Stevo Turković, Šikić (kot. pristav), Jaroslav pl. Sugh, dr. Horvatić, Dragutin Nanicini i jedan potpis nečitak; ukupno devet. To su, dakako, najznačajniji članovi čitaonice.

Svrha je društva »razvijanje i promicanje društvenosti« (član 2).

»U tu će svrhu društvo imati potrebne prostorije, nabavljati časopise i poučne knjige, te po mogućnosti osnovati i uzdržavati društvenu knjižnicu kao što i priređivati zabave i besjede.« (član 3).

Prihodi su ovi:

»a) obveznimi prinosci članova,
b) kamatami društvenih glavnica,
c) prodajeom časopisa,
d) darovima« (član 4.).

Članom društva može biti »svaka neporočna i samosvojna osoba muškoga i ženskoga spola, koju odbor za člana primi« (član 5). Društveni je jezik »isključivo hrvatski« (član 20). Ako društvo bude raspušteno, pripast će čista imovina »školskoj zakladi trgovišta Đakovu« (član 23). Pravila sam tiskao u muzejskom zborniku »Đakovo i njena okolica«, knj. 2, 1982.

U Muzeju Đakovštine nalazi se knjiga »Naši svakdanji grijesi« (Zagreb, 1891) I. Filakovca na kojoj je otisak pečata Hrvatske čitaonice u Đakovu.

O radu čitaonice postoji malo podataka. Godine 1896. slavila se 100. obljetnica rođenja Antuna Mihanovića, pjesnika hrvatske himne. U Đakovu su čitaonica i pjevačko društvo »Preradović« održali proslavu 26. srpnja u vrtu Velike gostione. Program je bio slijedeći:

1. Proslov Ante Batušića, tajnika čitaonice i odbornika »Preradovića«,
2. A. Mihanović: »Lijepa naša domovino«, pjeva »Preradović«. Zatim je izveden glazbeni program a nastupilo je pjevačko društvo i vojna glazba. Priredba je bila veoma dobro posjećena (v. M. Horvat: Spomenica hrvatskog pjevačkog društva »Sklad« — »Preradović«, Đakovo, str. 109—10).

»Preradović« je redovno održavao skupštine u dvorani Hrvatske čitaonice koja se vjerojatno nalazila u Velikoj gostioni (današnjem hotelu).

Kada je književnik Antun Gustav Matoš godine 1906. ilegalno posjetio i Đakovo (za što su svi znali), bio je u čitaonici i o tome pisao u putopisu »Od Zagreba do Beograda« (»Sabrana djela«, knjiga XI, Zagreb, 1973, str. 154):

»U đakovačkoj čitaonici. Čitam kako me pegla P o k r e t. Ne amiziram se dakle najbolje.

U čitaonici nema S a v r e m e n i k a, najboljeg našeg književnog lista (prem sam mu i ja saradnik). Raspitujem se i čujem da ga nikako nema u mjestu. I đakovačka gospoda govore u društvu i o lijepoj knjizi!

Gospodin A. G. Matoš je kao književnik poznat u Đakovu, ali samo po onome što je o njemu pisao P o k r e t.«

Godine 1907. osnovana je Hrvatska pučka čitaonica u Đakovu (»Vjesnik županije virovitičke«, br. 8. iz 1907). Pravila se čuvaju u Historijskom arhivu Hrvatske u Zagrebu (br. 1578).

Godine 1909. proslavljala se 100. obljetnica rođenja Ljudevita Gaja. U Đakovu su održali proslavu 1. kolovoza čitaonica »Hrvatski sokol«, »Preradović« i »Merkur«. Tim su povodom tiskani plakati s programom i pozivom.

»Tu je proslavu cijelo đakovačko građanstvo pozdravilo i pozivu se đakovačkih društava odazvalo tako, da je ta proslava upravo sjajno uspjela preko svakog očekivanja.« (M. Horvat, Spomenica, str. 179).

Čist je prihod iznosio 212 kruna.

O godišnjoj skupštini godine 1910. izvijestile su đakovačke »Hrvatske pučke novine« (br. 49 .od 1. veljače 1910):

»H r v a t s k a č i t a o n i c a imala je 30. siječnja glanu svoju godišnju skupštinu, pa je među mladom inteligencijom nastao pokret, da se u to naše društvo ulije više života, da se većma primakne građanstvu ter da ne bude lih 'Kasina' za 'gornje slojeve'. To nastojanje imalo je i potpuni uspjeh, pak je izabran odbor, u kom su zastupani predstavnici glavnih naših đakovačkih društava 'Preradovića', 'Sokola', 'Merkura' i 'Prosvjete' po svojim ponajodličnijim članovima. Predsjednikom je izabran dr. Švarcmajer, da bi se tako što uži uspješniji rad zajamčio Prosvjeti. Tajnikom je u čitaonici g. Svetozar Rački, a blagajnikom dr. Štern.«

O đakovačkoj čitaonici pisao je u svojim uspomenama na staro Đakovo Ivan Ribar:

»U Đakovu je postojala građanska čitaonica, osnovana inicijativom advokata Mate Šabarića, koji joj je bio i predsjednik, kad sam ja došao u Đakovo (godine 1907. —K. P.), a bila je smještena u dvorani vlastelinskog hotela u prvom spratu. Moram priznati da je bila opskrbljena sa svim domaćim listovima, naročito i s beletrističkim časopisima. Kako sam se hranio u hotelu, bilo mi je zgodno, da poslije ručka odem u čitaonicu. Na žalost, rijetko sam koga našao u to vrijeme. Interesirao sam se za popis članova, i opet nažalost, saznao sam, da je bilo učlanjeno vrlo malo građana. uglavnom su bili članovi državni, vlastelinski i ostali privatni činovnici i službenici. Kada sam se malo udomio u Đakovu, razumije se, da sam se raspitivao za uzroke ovoj pojavi i od vodećih obrtnika dobio sam odgovor, da je čitaonica gospodska, u koju dolaze gospoda više zbog zabave nego zbog čitanja novina. Znadem, da su u čitaonicu dolazili predstojnici kotarske oblasti, koje su građani, kao predstavnike tadašnje administrativne i policijske vlasti, izbjegavali i nerado se s njima sastajali, a pogotovo, kada bi s njima zajedno iz Osijeka i Zagreba dolazili viši državni činovnici iz županije, vlade i financijske direkcije« (»Đakovački list«, br. 25. od 8. kolovoza 1953).

U nastavku svojih sjećanja, u idućem broju, Ribar je napisao i ovo:

»No, iako su ovi bili u službi tadašnjih protunarodnih režima, ipak nije trebalo čitaonicu bojkotovati ,i zato sam se trudio, da građane uvjerim, kako je potrebno, da oni preuzmu vodeću ulogu, da čitaonica zaista postane prava građanska, kao što je to bilo građansko i pjevačko društvo 'Preradović'. Obrtnici, koji su tada sačinjavali srčiku građanstva, preko cijelog dana na poslu, na večer redovito nijesu nikuda izlazili, a u nedjelju poslije podne izlazili su i sastajali u raznim gostionicama, gdje su tretirali postojeća društvena i općinska pitanja. ... Ove sam sastanke u početku iskorištavao za reorganizaciju čitaonice, kao i već spomenutog Vatrogasnog društva. Moji su prijedlozi bili, da u čitaonicu pored građana prvenstveno dolazi omladina studentska, obrtnička i seljačka. ...

Kako su gospoda dolazila redovno poslije večere, uspjelo mi je, da barem neke članove Sokola povučem sa sobom u čitaonicu prije večere ,na taj način, što je u njenim prostorijama upravni odbor Sokola održao svoje sjednice. Inicijativom nas mlađih intelektualaca, a u kontaktu s rodoljubivom i gostoljubivom kućom predsjednika Šabarića, čitaonica je počela da živi, organizirajući priredbe i predavanja.«

Prvi svjetski rat prekinuo je rad svih društava, pa tako i čitaonice. Nakon rata, siječnja mjeseca godine 1920. ponovno je osnovana »Hrvatska pučka čitaonica«.

Osim u Đakovu postojalo je i nekoliko čitaonica u Đakovštini. Najstarija je od njih Hrvatska čitaonica u Vrpolju, osnovana 21. ožujka 1893. O njoj je opširno pisao Stjepan Blažanović u knjizi »Hrvatska čitaonica u Vrpolju« (Vrpolje, 1985, str. 120). Napominjem da je dio o nazivu Vrpolja neznanstven (v. o tome: M. Šimundić, »Značenje naziva grada Đakova i đakovštinskih sela«, Onomatološki prilozi, knj. I, Beograd, 1979) i da Lovretić nije vrpoljačkim pakelanom od 1888. do 1900. nego do godine 1890. kada je premješten za ravnatelja Biskupijske tiskare u Đakovu. Dodajem, također, da je vrpoljačka čitaonica opisana u pripovijesti inače nepoznatog pisca Mate Ivaniševića »Jovina puška«, objavljenoj u »Prosvjeti« sv. 10. za mjesec listopad godine 1913. Priča se događa u ljeto godine 1898. baš u čitaonici, a vrpoljačka su prezimena malo promijenjena (npr. župnik Wallinger postao je Talinger itd).

Godine 1899. osnovana je čitaonica u Gorjanima. O njezinu osnivanju pisao je »Vjesnik županije virovitičke« (br. 21, str. 169):

»Čitaonica u Gorjanima. Nastojanjem g. dra Žige Neumanna, opć. liječnika, složili su se žitelji mjesta Gorjani i utemeljili Hrvatsku narodnu čitaonicu. Dne 15. pr. mj. bijaše skupština u kojoj su pretresivana i poprimljena pravila i izabran privremeni odbor. Za predsjednika izabran je tamošnji župnik.«

Posljednja čitaonica do rata utemeljena je godine 1905. u Đakovačkoj Satnici. Osnovana je »revnim nastojanjem općinskog bilježnika g. Miše Sommera i naprednih seljaka« a »privremeni odbor sa g. Jakovom Fridrichom na čelu« podnio je pravila vladi na odobrenje (»Vjesnik županije virovitičke«, br. 13. iz 1905. str. 125). Pravila su brzo odobrena kako javlja list u idućem broju. Satnička je Opća čitaonica spomenuta u kalendaru Strossmayer za godinu 1910.

Odmah nakon svjetskog rata osnovane su Hrvatske čitaonice u Viškovcima i Vrbici (godine 1920) i u Selcima (godine 1923).

Slavonija Mare Švel - Gamiršek

PIŠE: PROF. MARKO LANDEKA

U bogatoj tradiciji hrvatske književnosti žene spisateljice zauzimaju značajnije mjesto tek od razdoblja ilirizma (Dragojla Jarnević). Što se više približavamo našem vremenu, javljat će se sve više žena spisateljica. Neke su ostavile vrlo upečatljiv trag u razvoju novije hrvatske književnosti tematskim inovacijama i stilskim osobinama (Ivana Brlić-Mažuranić, Jagoda Truhelka). Premda djela književnica druge polovice XIX stoljeća i početka XX stoljeća imaju naglašenu notu didaktičnosti, u njima istodobno nalazimo i snagu umjetničke riječi i poruke, estetski doživljaj i lirsku senzibilnost. Ovdje je bitno objasniti jedan detalj: književnost nikako ne treba dijeliti prema spolnoj pripadnosti, nego prema estetskim kriterijima, ali je riječ o jednoj povijesnoj pojavi, pa je stoga bolje govoriti o književnicima pionirima koje su dale svoj doprinos općoj emancipaciji žena, a ne samo spisateljica (uz već spomenuta imena možemo dodati: Milu Miholjević, Verku Škurla-Ilijić, Josipu Glembay, Doru Pfanovu, Mariju Jurić-Zagorku, itd.).

U krug značajnijih i poznatijih spisateljica spada i Mara Švel-Gamiršek. Rođena je na prijelazu dva stoljeća (3. siječnja 1900. godine) ona u svome književnom stvaralaštvu nastavlja tradiciju slavonskih pisaca-didaktičara, realizma i senzibiliteta braće Kozarac, slavonskih pejzaža, ljudi, zbivanja i običaja i jedna je od posljednjih slavonskih pisaca realističkog oslikavanja slavonske društvene stvarnosti, one slavonske stvarnosti koja je polako nestajala i danas se sačuvala samo u godišnjim umjetničkim Slavonskim danima. Mara Švel je nastavljač relkovićevskog morala, svakodnevnih životnih slika Mijata Stojanovića s naglašenom etnografskom notom, Kozarčevih emocionalno-realističkih opisa prirode i ljudskih sudbina kao i naglašenih strasti Ivana Kozarca. Njezin opus književno povezuje zbivanja u Slavoniji između druge polovice XIX stoljeća i prve polovice našeg stoljeća, satkan od životnih uspomena u koje je umjetnička invencija ugradila ono nešto posebno što pisca umjetnika odvaja od običnih smrtnika.

Središte njezinih novelističkih i romanesknih zapleta je uglavnom Vrbanja, ali ona ne pokušava locirati događaje na jedno usko geografsko područje. Vrbanja je samo podloga da bi vjernije prikazala sliku svoje voljene Slavonije. I »Tena« Josipa Kozarca zbiva se u Vrbanji, ali je Tena simbol Slavonije toga vremena. Svi oni Nikoljačići, Adamčićevi, Ćosići itd. slika su Slavonije i zbivanja u njoj. U autobiografskom zapisu »Trenutni snimci« čitamo:

»— Kad to naglašujete, sigurno volite Šokce i Šokadiju?

— Volim jako!

— I ja. Sve Šokce. Ove u Moroviću, kao i one u Bačkoj. Znate, moj dida i baka su Šokci iz Bačke. Žive u Bukinu.

— Aha!

Rekao je nešto o čemu onda još nisam mnogo znala...«

Književni opus Mare Švel, a pisala je preko pedeset godina, tematski je uvijek vezan za Slavoniju i njezine ljude. Prvu zbirku pripovijedaka »Šuma i Šokci« objavila je 1940. godine. To je retrospektivno-dokumentarni opis društvenih i ekonomskih zbivanja i promjena u Slavoniji od druge polovice XIX stoljeća do tridesetih godina našeg stoljeća (ona je u svim svojim djelima obuhvatila ovo vremensko razdoblje, vrijeme burnih i naglih promjena na slavonskom tlu). Zbirka »Šuma i Šokci« odaje potpunu spisateljsku ličnost koja svoje djelo iskusno i zrelo oblikuje i formalno i sadržajno. Prvi i najveći dio knjige na dokumentaran način prikazuje prodor stranoga kapitala u Slavoniju i povezano s tim sječu slavonske šume nadovezujući se tako na rad Josipa Kozarca i dopunjujući ga. Poput Kozarca i Mara Švel unosi dozu osobnog sentimentalizma i bola za prošlom Slavonijom uočavajući greške koje su napravili očevi. Josip Kozarac je opisao prvu fazu raslojavanja slavonskih seljačkih zadruga uočavajući uzroke i posljedice društveno-ekonomskih promjena u slavonskom selu, a Švelova je opisala i završnu fazu tih promjena kao i socijalne posljedice za slavonskoga seljaka. Pripovijetke čine jednu tematsku cjelinu, sadržajno povezanu pa im to daje romanesknu stukturu, a uvodne riječi spisateljice i završna novela »Epilog« čine zaokruženu cjelinu ovoga dijela knjige. Drugi dio zbirke su četiri pripovijetke (Adamčićevi, Iva Abramov, Đuka Ćosić-Ivanov, Dukati male Adike) koje se nadovezuju na prethodnih jedanaest (s Epilogom dvanaest) pripovijedaka. Kako je divno primijetio Ivo Balentović u prvom broju devetog godišta Hrvatske smotre zajednička im je misao »tiho umiranje sela«. Ove četiri pripovijetke su kruna zbirke, ukras čitavoga djela. Ono što je u prvom djelu prikazano više dokumentarno i deskriptivno, u drugom je dijelu umjetnički oblikovano i dokaz je prethodnih tvrdnji. Prvi je dio panorama zbivanja, a drugi pojedine slike cjeline, detalji mozaika. U te četiri oveće pripovijetke slila se sva »slavonština« onoga vremena: šarenilo tradicije i novo vrijeme, moral i nemoral, strasti i sve njihove posljedice, ponos i plemenitost, »bijela kuga« i dolazak doseljeničkih obitelji s mnoštvom djece, čvrstina zadružnoga života i posljedice parcelizacije zemlje itd. itd.

Završavajući osvrt na ovu knjigu, Ivo Balentović je u već navedenom članku napisao: »Moguće čak gđa Švel neće više napisati bolje knjige — javlja se pomisao — nad sklopljenim koricama iza zadnje stranice, ali, i ovo je dosta da joj se u hrvatskoj književnosti odredi zapaženo mjesto«. No Mara Švel je o svojoj voljenoj Slavoniji, o Slavoncima i Slavonkama imala još puno toga reći.

Još je Josip Kozarac (a prije njega i Mijat Stojanović u svojim autobiografskim zapisima) pišući o problemima Slavonije, pisao i o problemima slavonskih žena. Njegova Tena prerasta u simbol, ali u samoj pripovijedci, kao i u mnogim drugim pripovijetkama uočavamo socijalni položaj žene. Mara Švel je ovu problematiku

produbila još više u zbirci pripovijedaka »Portreti nepoznatih žena«. Uz pripovijetke Ivana Kozarca ovo su najbolje psihološke pripovijetke o slavonskim ženama i spadaju među najbolje opise ženskih likova u hrvatskoj književnosti. Švelova je uopće u svome opusu posebnu pozornost posvećivala ženskim likovima što je i prirodno, jer je lakše mogla uočiti položaj žene u konzervativno-patrijarhalnoj sredini kojoj je i sama pripadala. Ona je uspjela proniknuti u psihu slavonskih djevojaka i žena i zato su nam ti likovi i bliski i životno snažni. Sve njezine Gene, Kaje, Terze, Marije, Adike ili se pomiruju sa životnom stvarnošću ili joj se opiru uz opasnost da budu isključene iz svoje sredine. Iako se ponekad nameće misao o nemoralu tadašnje Slavonije (o čemu je pisao i Julije Benešić), ipak treba sagledati i ostale činioce tih pojava. Sredina materijalno bogatija uvijek je sklonija lagodnom životu i u spoju sa strogim društvenim normama, nastaju konfliktne situacije i mnoštvo različitih karaktera. Mara Švel je realistički opisala čitav niz različitih ženskih likova, koji su ponekad u potpunoj suprotnosti (npr. Snaša-Terza i Ljuba), ali im je svima zajednička **samoća.** Žena je uvijek prepuštena sama sebi i svojoj samoći »ni sretna ni nesretna, ni zadovoljna ni nezadovoljna« kakva je bila snaša-Terza kad se prvi put udala. Robovanje zemlji i bogatstvu potiskuje čovjeka u drugi plan i on postaje rob materijalnih dobara. Mjerilo ljubavi je bogatstvo; mladi se uzimaju zbog zemlje, ali se isto tako obitelji raspadaju zbog zemlje.Snaša-Terza iz istoimene pripovijetke podređuje bogatstvu najčišći čovjekov osjećaj — ljubav i na kraju ostaje sama, pa joj se čini da joj se i samotnik mjesec ruga podsjećajući je na prošlost. Nasuprot njoj vrijedna i radišna Ljuba (»Mati« iz zbirke »Portreti...«) također je prepuštena sama sebi u najtežim životnim trenucima. Možemo tako redati Djenke, Mande, Tene — sve su one osamljene, prepuštene svojoj sudbini i sreći. Zanimljivo je da sreća i zadovoljstvo nisu česti elementi Švelićinih pripovijedaka, ali i ti sretni trenuci nastaju nakon velikih teškoća i odricanja (kako je to uopće u životu). Tako, npr, već spomenuta Ljuba sreću nalazi u zdravom materinstvu koje garantira budućnost i produženje obiteljske loze: »Njezinom zaslugom pomladila se Tomina kuća, oživjela veselim cvrkutom pustopašnih curica, njezinom zaslugom rastao je mladić, snažan, rumen i zdrav i spremao se da jednog dana upravlja djedovinom. Nije se trebalo bojati da će Tomini izumrijeti, da će se tuđina naseliti na stari temelj.« (»Mati«). Isti motiv nalazimo i u romanu »Ovim šorom, Jagodo« u liku mlade Adike: »Starica je osjećala da u Adiki bivstvuje nešto što nije postojalo ni u pokojnoj Kaji, ni u Geni, pa ni u vrijednoj i sposobnoj Ani: polagano razvijanje ženstva iz čistog djevojaštva, koje će potpunu pobjedu slaviti u materinstvu«. Mara Švel je uočila glavne probleme Slavonije toga vremena i svu njihovu kompleksnost, no nije pokušavala dublje ući u uzroke nastalih posljedica. Najčešće uzroke propadanja slavonskoga sela ona nalazi u niskom natalitetu, propadanju seljačkih zadruga, nemoralnom životu i sl. Posebno se to ističe u romanu »Ovim šorom, Jagodo« (tiskan u dva izdanja) koji je genealogija u malom jedne vrbanjske obitelji. Životnu sreću nalaze samo oni likovi koji cijene etičke i moralne norme patrijarhalne sredine. Šteta što spisateljica ovim romanom koji obuhvaća veće vremensko razdoblje i zalazi u širinu, nije dublje ušla u srž problematike koju opisuje. Roman djeluje suviše faktografski, bez jačeg poniranja u uzroke tragičnosti glavnih likova i psihološko opravdanje njihovih postupaka (kako je to bolje učinjeno npr. u pripovijeci »Snaša-Terza«).

Književni opus Mare Švel do sada tiskan, sadrži dva romana: »Hrast« i »Ovim šorom, Jagodo«, te zbirke pripovijedaka: »Šuma i Šokci«, »Portreti nepoznatih žena«, »Priče za Sveu i Karen«, »Legende«. Švelova je bila suradnik mnogiih časopisa (»Hrvatski ženski list«, »Hrvatska revija«, »Žena u borbi« itd.). Prevodila je s njemačkog jezika (Richter, Holbein), a i njezina su djela prevođena na njemački, slovački, talijanski i bugarski jezik.

Umrla je 1976. godine u Zagrebu, a sahranjena je u Vrbanji.

MILICA GREGURAŠ

Našoj Slavoniji

Slavonijo naša draga,
prekrile te zlatne klasi,
svi mi volimo te,
i želimo uvijek takva da si.
Sva su tvoja polja plodna,
ti si uvijek tako rodna,
za naš život potrebnoga blaga,
volimo te, zemljo naša draga.
I šume su tvoje lijepe,
blagi vjetrić njiše,
divne hrastove grane,
svi se vesele tvojoj ljepoti
i čarobnom suncu kada svane.
Tvoja divna sela
uvijek lijepa i vesela,
u svakom se selu tamburice
stare čuju,
što čarobnim zvukom odjekuju.
Slavonijo, naša lijepa,
svatko tebe voli,
tvoja plodna polja,
u pjesmi nitko ne odoli.

Lipa Slavonka

Slavonka sam, kažu, lipa, mila,
a takva je moja majka bila.
Ja rubine lipe nosim,
a niz dukata sjaje oko moga vrata.
To mi dade majka mila,
kaže, kupio joj dado
dok je cura bila.
Samo majka stroga mi je,
i na sokak brani,
ali ipak, ja pobignem,
dok ona s nekime divani.
Imam lolu, pa ga čekam,
rek'o mi je da će doći,
ali vidim da me vara
i tako će mladi dani proći.
Dao mi je maramicu,
uspomenu malu, dragu,
reći ću mu:
»A što će mi maramica,
kad ja nemam tebe, lolo,
sve nek ide k vragu!«

Nesporazumi najvrijednijeg hrvatskog etnografa s Akademijom

Uz 120. obljetnicu rođenja Josipa Lovretića 1865-1985.

PIŠE: MARTIN GRGUROVAC

Kada bi se sabralo sve što je napisao Josip Lovretić, bila bi to ogromna sabrana djela.[1] Isto tako kada bi se valorizirao njegov golemi učinak u očuvanju slavonskog kulturnog i posebno folklornog blaga u vrijeme njegova izumiranja, tada bi se uvjerili u svu grandioznost takva rada. Rijetki su primjeri u hrvatskoj etnografiji koji bi se mogli ravnati s Lovretićevim.[2]

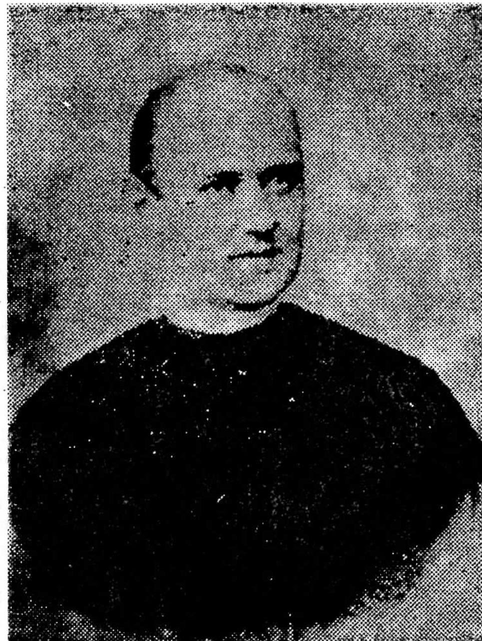
Lovretić je prvenstveno folklorista-etnograf a tek iza ovih odrednica on je pjesnik i pripovjedač, iako je najviše objavljivao u raznim zabavnim, poluknjiževnim i književnim časopisima, upravo pjesme i pripovijetke. Današnji etnolozi često ističu da je jedan od najvećih hrvatskih etnografa a neki ga smatraju i idejnim začetnikom »Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu« Ante Radića objavljene u drugom broju »Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena« — edicije koju je pokrenula Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba još 1876. godine s ciljem objavljivanja sakupljene građe o životu i običajima Južnih Slavena, građe koju su Akademiji dostavljali popisivači i sakupljači iz svih naših krajeva. Lovretić je bio među prvim sakupljačima. Svakako i najvrijedniji i najbolji, do tada okupljenih oko »Zbornika«.

U to vrijeme Josip Lovretić je ravnatelj biskupske tiskare u Đakovu (od 25. 5. 1890. g.), sakuplja narodne pjesmice i objavljuje svoje prve etnografske pripovijetke u zagrebačkom »Vijencu«. O njima sam kaže:[3]

»...Pošaljem u »Vijenac« pjesme svatovske, ali da se lakše čitaju umetnem i neke osobe u taj kup pjesmica i sastavim prvu zkroz naoronoopisnu crticu (folklorsku): »Na Antunovo«. Kako vidite, ja nisam želio biti ni pripovijedač ni crtičar, ni novelista, ni romanopisac, već sam samo želio, da spasim blago iz naroda, koje bi se inače zaboravilo, a jer se onda za te opise nije marilo, morao sam to uvrstiti u kakvu priču...«[4]

Tu svoju veliku ljubav za pjesmicama i svemu narodnom Lovretić vuče još iz djetinjstva kada je kao četverogodišnje dijete pamtio sve narodne običaje i upoznavao selo (u to vrijeme živio je s roditeljima u Privlaci) i ljude »u najsitnije sitnice«. Istakao se kao vrstan sakupljač kratkih pjesmica danas poznatih »bećaraca« koje je objavio 1896. godine u Đakovu kao »Pjesmice za igre u kolu«. Ta raritetna knjiga sa 7000 stihova kuriozitet je jugoslavenskog izdavalaštva: izdana je u samo 50 primjeraka. Tu nevjerojatno malu nakladu autor je razdijelio prijateljima i štovaocima ali i — neprijateljima koji su mu do tada krali stihove i objavljivali ih kao vlastite (Klotilda Kučera i Nikola Tordinac). Zbog njih je Lovretić bio prisiljen da stihove uči na pamet pa je u jednom trenutku pamtio oko 14.000 stihova što zvuči kao nevjerojatan podatak ali kada je Lovretić u pitanju tada je sve moguće.

Preko tih pjesmica i preko »Matice Hrvatske« za njega su saznali i u Akademiji i ubrzo, već 1896. Lovretić im dostavlja veći dio rukopisa za »Zbornik« koji je trebao biti tiskan kao jedna cjelina. Urednik Ante Radić građu naziva »Otok« i objavljuje njen prvi dio u drugom broju »Zbornika« što je za Lovretića razlog da prekine suradnju s Radićem a time i s Akademijom.

Josip Lovretić

U istom broju je i Radićeva »Osnova« za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu« za čiju se izradu po Lovretićevim riječima Radić pomagao rukopisom »Otoka«. Razbijanjem te do sada najbolje napisane monografije o životu i običajima na selu krajem devetnaestog stoljeća, u više brojeva »Zbornika« (II/1897, III/1898, IV/1899, VII/1902 i XX1917.), Lovretić je bio razočaran. Šteta što je došlo do tog nesporazuma između njega i Radića jer bi u suprotnom Lovretić podario svom narodu još vrednota sličnih »Otoku«. Na preko 600 stranica »Otok« je i danas živo štivo o narodu. Etnolozima je izvor za dalja istraživanja. Kako je već 1900. godine II svezak »Zbornika« u kojemu je tiskan najopširniji dio »Otoka« bio razgrabljen, to je danas praktično nedostupan. Imaju ga još rijetki arhivi i Sveučilišna i nacionalna biblioteka u Zagrebu, čime se nameće potreba reprintnog izdanja kao kapitalnog djela slavonske baštine. Jer »Otok« nije građa o selu Otok. Ona je građa i iz Privlake, Komletinaca, Vinkovaca... Strizivojne, Županje i mnogih drugih sela. Jednostavno, »Otok« je monografski abecedarij života, rada i običaja cijele Slavonije.

Treba reći da je Radić izgubio jedan dio rukopisa koji je tematski pripadao »Otoku« i nikada nije bio objavljen. Zbog toga se obratio Bartolu Juriću (1860 — 1912), privlačkom učitelju da nadopiše zagubljena poglavlja što je ovaj i učinio. To je i razlog što se Bartol Jurić navodi kao koautor ove monografije.[5]

Ipak, razlaz Lovretić — Akademija nije trajao duže vrijeme. Nakon pet godina Radić napusti uredničko mjesto »Zbornika« a Lovretić na molbu Tadije Smičiklasa opiše rukotvorine u njegovim sobama koje su bile na glasu u cijeloj Đakovštini, rad njegove majke Đene Lovretić. Ljekarnik Medić je dao prekrasne fotografije tih »Pozlatinskih vezova...«. Time je ponovno uspostavljen most između dvije zaraćene strane.

Godine 1902. cijeneći Lovretićev rad biskup J. J. Strossmayer ga predlaže za člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, no Lovretić odbija tu veliku počast slijedećim riječima:

»Meni je veće odlikovanje, da me jedan Strossmayer predložio za člana Akademije, nego da me je Akademija bez njegova posredovanja imenovala«.

Kako novi urednik »Zbornika« dr. D. Boranić nije bio zainteresiran za nastavak objavljivanja dijelova »Otoka« Lovretić se zauvijek rastao od Akademije iako je po vlastitim riječima mogao napisati dvadesetak knjiga sličnih po obimu »Otoku«.

Prelaskom u Gradište, župu u Županjskom kotaru, Lovretić se posvetio crkvenom tj. duhovnom životu ali i narodnom rukotvorstvu. Uz majku Đenu, vrsnog poznavaoca narodnog rukotvorstva on propagira narodno odijevanje čime vidno doprinosi očuvanju narodnog blaga. S odlaskom u Čardak kraj Gradačca u Bosni prestaje u potpunosti i njegov književno-dokumentarno-istraživački rad. Još ponekad zna objaviti kakvu pjesmicu u »Hrvatskom listu« ili »Jeki od Osijeka«. Tu ostaje sve do smrti 27. listopada 1948. godine. Ostao je u narodu, u pjesmi.[6] U onom istom narodu za kojeg se trudio sačuvati golemo folklorno i povijesno blago, u istoj pjesmi u kojoj je danima i noćima tražio osobni mir i zadovoljstvo.

Napomene:

1. Komletinački svećenik Emerik Gašić započeo je 1946. s objavljivanjem, neke vrste sabranih djela ali ga je ubrzo u toj namjeri prekinula iznenadna smrt. Objavljen je prvi svezak s nekoliko pripovjedaka pod nazivom »Crtice i pripovijesti iz narodnog života«.
2. Lovretić je rođen 30. lipnja 1865. u Otoku. Otac učitelj, majka domaćica. Sedmo dijete. Od 1869. s roditeljima seli u Privlaku. Tu polazi 3 razreda osnovne škole a od 1874. nastavlja u Vinkovcima. Školuje se u Zagrebu, ponovno Vinkovcima i Đakovu gdje polazi Sjemenište. Službuje u Biskupskoj kancelariji, Županji, Mitrovici, Strizivojni, Čakovcima, ponovno u Đakovu kao ravnatelj biskupske tiskare. Od 1902. je svećenik u Gradištu. Tu je i umirovljen, a 1920. odlazi u Čardak u samostan »Dolorosa« gdje i umire.
3. Lovretić je napisao i objavio veći broj pripovijedaka, crtica, novela. Poznatije su mu u bolje: »Na Antunovo«, »Narodna nošnja u Privlaci i Vinkovcima«, »Marica« (u 8 brojeva »Vijenca«), »Dvije jetrve«, »Milo za drago«, »Lucijine suze«, »Na materinu grobu«...
4. Citat iz »Vlastito opisivanje života i rada Josipa Lovretića« u pismu Martinu Budišiću 1940. godine, najpotpunije autorove biografije.
5. Lovretić i Bartol Jurić poznanici su još od vremena zajedničkog školovanja u Vinkovcima. Kada je Jurić pristao da nadopiše zagubljena poglavlja Lovretić je to zamjerio Juriću. Kasnije su obojica dostavili Akademiji svoje »Ispravke građe o Otoku« jer se u »Otoku« često miješao privlački (narječje kojim je pisao Lovretić cijeloga života) s otočkim govorom odakle su bili Lovretićevi pomoćnici Marica Brnatović i Pavle Subašić.
6. U narodu su i danas poznate pjesme o Lovretiću. Pr.:
   »Lovretiću blago vama, sretna Vam je mama,
   nema kola ni divana, bez Vaših pjesama«!

Izvori i literatura:

1. Josip Lovretić: »Otok«, Zbornik za narodni život i običaje J. Slavena, JAZU Zagreb 1897—1912. Razni brojevi.
2. Pisma J. Lovretića učitelju Martinu Budišiću, Čardak 1940.
3. Pisma J. Lovretića Ivi Balentoviću, Čardak 1935.
4. Martin Grgurovac: Josip Lovretić, pri »Privlačani u znanosti, kulturi i revoluciji (I), Privlačica, Privlaka 1982.
5. Martin Grgurovac: Život i djelo Josipa Lovretića, Privlačica, Privlaka 1983.
6. Martin Grgurovac: Josip Lovretić — veliki hrvatski etnograf, Zemlja 3/1983. Privlaka, 1983.
7. Josip Lovretić: Pjesme, pripovijetke i crtice, razni časopisi i glasila.
8. Ivo Balentović: Zatočenik iz Čardaka, rukopis.

ILIJA DRETVIĆ

Kiša pada

Kiša pada i po malo rosi,
moja dika diteljinu kosi.
Ja sam kraj njeg tjerala goveda,
a on mene bećarski pogleda,
Pa mi vikne: Stani, moja nado,
da poljubim tvoje lice mlado!
Ja sam stala, diku sačekala.
A kad' me je dika poljubio,
tri put mi se sokak okrenio.
Cijeli dan sam ja bila vesela
i ove sam pismice pivala:
— Vesela sam ovaj cili danak,
ljubio me dika na uranak!
Krave čuvam i po malo pivam
i na pismu ja diku dozivam:
— Dojdi, diko, k večeri po mraku,
ja ću tebe čekat' na sokaku.
A na jesen kad se zajeseni,
svate kupi pa mene oženi.
Pa me vodi svojoj staroj mami
pa nek' mama uživa u nama!

O oranju

Kad ujutro zarudila zora,
a našo Šokac na oranje mora.
Uranio on je u tri sata,
nahranio dva lipa dorata.
Očeso ih, vode napojio.
Na bunaru i on se umio!
U tukvanjić ulio rakije,
kad s' umori, da malo popije.
Plug tovari, šarage priteže,
ormu meće pa dorata preže.
Cigar pali i u kola sida,
doratima svojim pripovida:
Avaj, moji gizdavi dorati,
danas treba dosta poorati!
Njiva j' duga, a brazda duboka,
zagrijalo sunce od istoka,
Sunce žeže, ne možeš orati,
muva grize, pa biže dorati!

HRASTOVI OSUĐENI NA UMIRANJE

PIŠE: ĐURO ŠOVAGOVIĆ

Nekada su ljudi sjekirama obarali hrastove, grabove, bukve i koliko su uspjeli oboriti, toliko su odmah slagali u metre, danas su u šume ušle motorne pile...

Hrastovi su svojim širokim granama dodirivali nebo: stasiti, golemi, ponosni, stoljetni. I kada tresnu na vlažnu, lišćem prekrivenu zemljicu, potmulo se oglase u svome posljednjem oproštaju s nebeskim visinama! Zemljica podrhtava kao da se negdje u utrobu šume zarila kakva golema bomba!

Nema hrasta koji nije u ovoj spačvanskoj šumi obilježen bijelom bojom: krugom ili crtom! Onaj na čiju je koru ucrtan bijeli krug — taj ostaje. I dalje će prkositi vjetrovima i olujama, rasti će još više i približavati se oblacima i suncu. Možda, ako ga ne dohvati kakva nevolja, još kojih — stotinu godina! Njegovo je ime uvedeno u debele knjige šumarije »Spačva« i pod rednim brojem kojega su ljudi odredili. Čak su čuveni stručnjaci iz Zagreba dali svoj potpis da može ostati u životu jer su se ljudi osvjedočili — u ovih prvih stotinu godina njegova života — da donosi bogate, krupne i zrele žirove!

Ove su jeseni ljudi u spačvanskim hrastovim šumama nakupili osamdeset vagona žira! Što mislite koliko je to novih hrastova za narednih stotinu i više godina? Hrastovi preko čije su kore ljudi povukli samo crtu bijelom bojom, ti su osuđeni na umiranje! Presuda je izrečena; samo je pitanje dana kada će biti — izvršena, kada će sjekači doći s motornim pilama i spustiti goleme hrastove na zemlju, u vodoravni položaj.

Prizemljivanje i obaranje hrastova na zemlju, to je u isti mah i veličanstveno i — tragično! Veličanstveno — jer na putu do zemljice — opraštajući se od nebeskih visina gdje je proveo stotinu godina — hrast širokim krošnjama i svojom snagom lomi sve na što naiđe. I kada jednom deblo krene prema zemlji, sjekači ne gledaju toliko kamo će pasti — i onako tu ništa više ne mogu izmijeniti — već oči dižu prema nebu osmatrajući neće li ih kakva zaostala grana poklopiti po glavi.

— Trebali ste doći deset dana ranije dok je još bilo lišća na granama pa da vidite tu sliku: deblo padne na zemlju, a lišće ostaje — poput kape od pečurke — kasnije se razlijeće na sve strane, veli nam glavni poslovođa u šumariji »Spačva«, Ivica Lučić. Mlad čovjek, nema ni trideset.

Prvo se oglasi cilikanje motorne pile, prasak, a tek onda šum i potmuli udarac. Od toga udarca zemljica podrhtava. Teret je to golemi, jer kada se jednom opruži deblo dugo trideset ili četrdeset metara, podrhtava šuma kao da odaje posljednji pozdrav spomeniku koji je zauvijek pao! Ima mnogo tragike u tim oborenim golemim hrastovima koji su stoljeće prkosili vremenu i nevremenu, ljudima i neljudima, sada leže bespomoćni, beživotni čekajući da se počnu oko njih okupljati ljudi. Prvi će naići tehničar Martin Lešić i premjeriti oboreno deblo, hvatima odrediti gdje će sjekač Mehmedalija Kešinović svojom pilom raskomadati oboreni hrast. Poslije će doći starina Ante Bešlić, isluženi drvosječa, zabit će klampfe na onim mjestima gdje je deblo napuklo ili ako nije napuklo, tamo gdje on svojim okom procijeni da može sušenjem doći do pucanja.

Još će petorica radnika optrkivati oko oborena stogodišnjaka i zarađivati nadnicu. Jedan će ga kubicirati, drugi će tu kubaturu upisati u debelu teku, treći će čekićem — na jednu i drugu stranu klade — udarati brojeve, četvrti će staviti oznaku šumarije i šume Boljkovo, dok će peti bijelom bojom zaokružiti sve te oznake na kladi da oni koji se kasnije budu baktali oko hrasta vide izdaleka, odakle je drvo doputovalo i koliko u sebi sadrži mogućih greda, dasaka, balvana.

Nekada su ljudi sjekirama obarali hrastove i koliko su za dana uspjeli oboriti, toliko su još istoga dana slagali u metre. Lugar je dolazio predvečer i zapisivao u svoju bilježnicu koliko je tko složio metara drva i sječenica. Tako složena drva nisu dugo ostajala u šumi; još iste zime ljudi su ih po snijegu odvozili svojim kućama; zima je bila jedino vrijeme kada se moglo u šumu s konjima i kada su ljudi imali vremena na pretek. Nije se radilo u normi kao danas; stabla su obarana — šakački: sjekirom i pilom. Mehmedaliji danas sjekira služi da usmjeri drvo na onu stranu na koju je još ranije naumio i to samo onda ako deblo kojim slučajem nije dobro podrezao pri zemlji. Sjekiru će ugurati u prorez i pokušati skrenuti hrastinu na onu stranu gdje će u padu pričiniti najmanju štetu. Poslije će ga dokrajčiti motornom pilom i grane će okaštriti i deblo raskomadati, sjekiru više neće uzimati ni u ruke.

Do sjekača — tako danas zovu šumske radnike — došli smo u reviru Boljkovo šumskim drumom koji služi i seljacima Bošnjaka da prečicom prije stignu na auto-put prema Zagrebu i Beogradu. U svako doba dana i svako doba godine može se lako ući u ove spačvanske šume u kojima su hrastovi nadvisili grabove i bukve. Ali kakvi hrastovi! Golemi, uspravni, bez ijednoga izdanka na kori, s krošnjama koje se digle do nebeskih visina.

Svake kasne jeseni i zimi kada prestaje vegetacija i šuma sniva zimski san, počinje prorijeđivanje i sječa. Uokolo hrasta kojemu je sudbina bila naklonjena i podarila dugi život — o čemu svjedoči ucrtani bijeli krug na hrapavoj kori — obaraju se ona stabla koja su mu sa sjeverne strane, ostavljaju se ona koja deblo zakriljuju od sunca! Suncu je dozvoljeno da svojim zracima miluje samo krošnje hrasta; tako se brže i uspravnije deblo izdužuje prema suncu! Eto, zašto su se hrastovi ovdje u Spačvi vinuli nebu pod oblake: sunce ih vuče i zove!

Ljudi su mudraci: svaki trak sunca koji bi padao na deblo, potaknuo bi da ispod kore izbije izdanak, a to ne samo što bi usporilo hrastovo stasanje u visine, već bi na deblu stvorilo kvrge i kasnije bi bilo mnogo teže takvo drvo obrađivati, jedino za furnir. Pravi će majstor od prve procijeniti koliko je potrebno oboriti stabla uokolo hrasta stogodišnjaka da mu ne smetaju u njegovih narednih stotinu godina življenja i zaustave sunce na putu do njegove kore. Sunce može grijati ali samo vrhove!

Ilustracija: Vladimir Džanko

Mehmedalija Kešinović, kome je tek dvadeset i treća, nema vremena a ni pretjerane volje za razgovor. Zna svoj posao. Zna još i to da neće nitko drugi obaviti taj njegov posao: ono što je njemu stavljeno da obori, to on šuteći sređuje. Više oborenih hrastova — više na kraju mjeseca novca u njegovim džepovima. Zapeo je iz sve snage da zaradi što više jer je odlučio da uplovi u bračne vode; nije za čekanje, eno i stan je već dobio u naselju šumskih radnika u Spačvi.

Stjepan Lončar, referent eksploatacije u šumariji »Spačva« odvodi nas duboko u šumu do drugih sjekača. Ne ide nam u glavu da ovdje na prostoru od pedeset i šest hektara — koliko se vodi pod imenom Boljkovo — radi čak tridesetak ljudi. Gdje su? — pitamo Stjepana.

— Zar ih ne čujete? — odgovara nam pitanjem.

Ne, ljudski glasovi se ne čuju. Odzvanja samo cviljenje motorne pile, prolama se prasak kojega prati gruvanje stabla u padu i podrhtavanje zemljice pod našim nogama: još jedan je stogodišnjak umro! Na svaki prasak i tutanj okrećemo se oko sebe pomalo uplašeni da nas kojim slučajem ne zakači kakva grana. Ali ljude ne vidimo! A kako da ih i vidimo kada su se raštrkali po šumi; svaki je udaljen jedan od drugoga najmanje za dvije dužine stabla kojega obara! To je propis kojega se moraju strogo pridržavati sjekači; u njihovom je interesu da su što dalje jedan od drugoga.

Tamo gdje dvojica rade u kompaniji, može se kadikad čuti ljudski glas, ali tamo gdje jedan sam obara — poput Alije Kešinovića — samo zvoni motorna pila, pucaju grane i gruvaju debla na vlažnu zemljicu. Vrbanjci — Franjo Redl i Mato Purić — zapeli su u kompaniji i dok Franjo motornom pilom obrezuje korijenje. Mato drži sjekiru u ruci i čeka svoj trenutak: ako ustreba on će ubaciti sjekiru u prorez i usmjeriti stablo prema onoj strani gdje će napraviti najmanje štete.

Nije jednostavno u šumi položiti na zemlju deblo dugo i do pedeset metara a da u padu od neba prema zemlji ne zakači baš nijedno drvo uokolo. Velika je to majstorija: ne uspijeva svakome! Čovjek mora imati i malo sreće koja mu treba i kada podrezuje deblo pri korijenu da se ne otkoli kada jednom počne padati. Još ako ga posluži sreća da ne pukne nigdje kada se jednom stropošta svom težinom i dužinom na tle, onda doista može odahnuti, jer to je rijetkost da sve prođe bez imalo štete. Ako ništa drugo, zna se onaj tanji dio debla s granama negje zastrniti, ostati zakačen uz neko stablo i tu jedino pomaže dizalica da ga spusti na zemlju.

Danas je imao mnogo posla i klamfer Ante Bešlić, pedesettrogodišnjak; dosta je stabala napuklo: »Bogata su tekućinom«, objašnjava nam Stjepan Lončar. Ovo često pucanje hrastova, koji su još do jučer crpili sokove iz utrobe majčice zemlje, vidi se to i po vlažnosti debla u sredini: misliš sad će iz srca poteči mlaz vode!

Ante predano radi svoj posao; ni on nema previše vremena za razgovore, jer kako su danas zapali sjekači, jedva stiže sve obići i udariti klamfe u sva oborena stabla. I oštrači motornih pila — Marko Sesar (60) i Adam Oravec (54) — ne dižu oči od pila.

— Nemilo se danas tjera, kazuje Adam i dodaje: — Ivić je deset puta dolazio po gorivo. On će danas istjerati dvije norme!

— Osjetili su da mogu zaraditi, dodaje Marko.

Ne možemo zaključiti da li je Marku i Adamu žao što i oni ne obaraju hrastove pa zato tako govore ili su se pomirili sa svojom sudbinom da u toploj kolebici na točkovima, s velikim prozorom okrenutim prema šumi, gube oči oštreći dan na dan pile. Oni su svoje — otpilili! Marko je snagu istrošio na ručnom utovarivanju klada i sada ga je dopao lakši ali ne manje odgovoran posao. Adam je sve donedavno vodio borbu s golemim hrastovima, grabovima i bukvama s motornom pilom u rukama, ali ga je takozvana vibraciona bolest otjerala na drugi, lakši posao. Sada je u njegovim rukama sudbina mlađih sjekača: hoće li i oni dočekati pozne godine s motornom pilom u rukama, ili će ih prije vremena izdati mišići, ovisi — među ostalim — i od toga rade li dobro naoštrenom ili tupom pilom. Ako je pila tupa, više podrhtava; treba dobro napeti mišiće da se ukroti drhtanje, vibriranje motorne pile. Dobro naoštrena i razvučena pila daje mogućnost da stogodišnjake obaraš maltene jednom rukom! Svaki sjekač mora imati još po jednu naoštrenu pilu jer kada zapne u poslu, nastoje prebaciti normu, on želi raditi a ne dangubiti čekajući dok mu se naoštri druga pila.

Jednom kada se spuste hladne jesenske kiše, sjekači će proklinjati nebo što im uskraćuje zaradu! Njih ne veseli što kišu promatraju iz tople sobe; više bi voljeli da su u šumi ali da ih ne umiva hladna kiša. Sunce se i onako teško probija do njihova lica!

Govore da je ovo bila izmišljena jesen za radove u šumi: dugo, sušno i ne previše hladno doba — to su dani da bolje ne možeš ni zamisliti. Ne znaš kada im je teže u šumi: da li u proljeće ili u ljeto kada u vlažne predjele spačvanskih šuma nasrnu rojevi dosadnih i nasrtljivih komaraca, ili je gore zimsko doba kada se u šumi smrznu bare i barice pa dok se krećeš šumom i obaraš stabla, moraš paziti da se ne uvališ u bare koje su prekrivene slojem leda.

...Vatra se rasplamsala u sredini šume Boljkovo. Negdje pred podne kraj vatre su se okupili sjekači da samo malo predahnu taman toliko koliko im je bilo potrebno da pojedu goveđi gulaš kojega su spremile kuharice Vera Dubravac i Marija Ivanković u radničkoj menzi naselja Spačva. Svakoga dana terensko vozilo dovozi radnicima topli obrok u šumu: gdje god bili, čeka ih oko jedanaest sati toplo jelo! Tamo gdje je više od pet radnika na okupu, topli se obrok dovozi automobilom, gdje ih je manje od petorice, dobivaju ujutro prije posla hladnu hranu, najčešće hrpu kojekakvih konzervi, jedu kada ih je volja, ne čekaju na vozača. Tako je i u dolasku i odlasku iz šume: gdje god radi više od petorice, dovoze ih i odvoze s posla. Nema više dugoga pješačenja, ali nema više ni onoga primamljivoga mirisa pečene slanine na ražnju, mirisa koji se ovim šumama širio još u pradavna svinjarska vremena. Danas šumom mirišu paprikaši i gulaši, sarme, grah i kojekakva druga raznovrsna jela pripremljena s jakim mirisnim začinima.

Kada prođe objed, ljudi se ne zadržavaju dugo kraj vatre na kojoj dogorjevaju debela drva, svako se vraća u svoj revir i nastavlja posao koji je započeo prije jela. Ponovo se oglasi orkestar od desetak motornih pila: u početku, kada načimaju stablo, jednolično, što dublje prodiru prema srčiki, zavijanje biva sve prodornije, raznovrsnije, na trenutke i zastrašujuće cvilenje koje završava praskom, lomljavom grana i tupim udarcem i podrhtavanjem zemlje!

Tako, eto, umiru stoljetni hrastovi u šumi Spačva pokraj onih drugih stabala kojima je sudbina podarila sreću da se vinu u nebo više od drugih i da tako visoko uzdignuti požive među oblacima još kojih stotinu godina! (Šuma Boljkovo, 26. studenog, 1983. godine)

Žiga i njegov čopor

PIŠE: ĐURO ŠOVAGOVIĆ

Martin Majstorović, zvani Žiga iz Privlake i danas drži svinje u šumi kao što su nekada naši stari svinje žirovali, samo Martinove svinje više ne nalaze u šumi toliko žira...

Žiga je stavio dlanove kraj usta i počeo se glasiti iz petnih žila:

— E-j-j-j, odi-ii-i ... odi-i-i-i malo!

Ječalo je na sve strane šumom po imenu Greda. Žiga se napinjao kao da će iz pluća istjerati sve što je prije udahnuo. Lice mu je mijenjalo boju; kada se derao, bilo je crveno poput mljevene paprike, a kada je udisao i punio svoju veliku mješinu, vraćalo se u normalnu boju.

— E-j-j-j, o-o-o-di-i-i, o-o-o-di-i-i malo-ooo!

I gle čuda: odnekuda iz šipražja i šumske tame počele su se roktanjem javljati svinje. Nismo ih vidjeli gdje se skrivaju — jesu li blizu ili su negdje daleko; samo smo ih čuli i kako je Žiga više derao svoje grlo, tako se sve češće čulo i svinjsko roktanje. Saginjali smo se da se lakše možemo provući kroz šumski gustiš, gazili smo po masnom crnom blatu utabanom od svinjskih papaka, jedva čekali da se Žiga oglasi, tako smo najbolje znali kamo nam je ići, jer nije bilo lako pratiti šezdeset i četverogodišnjeg Martina Majstorovića, u Privlaci znanog po nadimku Žiga koji se spretno i brzo provlačio kroz šipražje, pronalazio šumske staze i bogaze i svojim zastrašujuće prodornim glasom dozivao čopor.

Malo-pomalo roktanje je nadjačalo i Žigino dozivanje. Više ga nismo čuli, samo se oko nas širila i jačala svinjska dernjava. Kada smo ponovo ugledali Žigu okruženog čoporom krmača i nerastova, uplašili smo se da će taj svinjski rod svojom dernjavom izgubiti strpljenje i navaliti na Žigu, rastrgat će ono malo odjeće na njemu. Stalno su se gurale do njegovih nogu, dizale glave a iz usta im je silazila slina pomiješana pjenom.

I Žiga je valjda znao da nije mudro dugo uzbunjivati čopor i mjeriti svinjsku strpljivost .Brzo je s neke bajte dograbio vreću punu kukuruza i počeo oko sebe razbacivati klikove. Kako je koja svinja u blatu došla do svoga zalogaja, tako se okretala od Žige i umirivala bar toliko dugo koliko je bila zaokupljena klipom kukuruza. Za tren je Žiga ispraznio vreću i umirio svinjski rod: nestalo je dernjave; samo se čulo mljackanje krmača koje su gubicom gurale klipove kroz crno smolasto blato; tako su se dobro izvještile da jedu u tome blatu da na klipovima ne ostaje niti jedno zrno; sve okrune i pokupe iz blata!

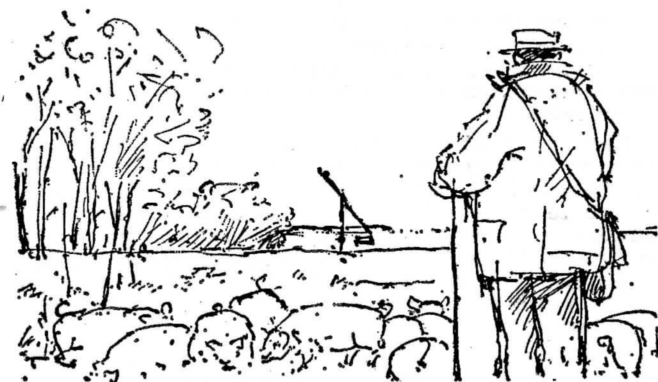
Dok su svinje bile zabavljene klipovima lanjskog kukuruza, mi smo se hitro vraćali prema onome mjestu gdje je Žiga na obali Bosuta ostavio čamac. Opet smo se provlačili ispod šipražja, išli smo stazicama koje su utabale svinje, zaobilazili smo kaljuže u kojima je zaudarala ustajala voda i blato u kojemu su svinje navlačile zaštitni sloj i tako se branile od komaraca i muha. Jedva smo sustizali Žigu koji je pružio korak kao da nas je htio što prije izvući od čopora, jer nije sigurno da se svinje neće ponovo usputiti prema svojemu gazdi očekujući od njega da odveže još jednu vreću kukuruza kojega je danas dovukao do obora. Ostalo je još ohoho vremena do povečerja, a u šumi je bilo mračno: visoki hrastovi i grabovi zaustavili su tamo gore na tridesetak metara od zemlje sunčeve zrake tako da vlažna i utabana šumska zemlja nije vidjela sunca otkako je prolistala.

U povratku nailazimo na krmaču s prascima koja je kasno čula gazdino dozivanje, ili je bila daleko i nije joj lako s prascima provlačiti se kroz šumu i blato do hranilišta, ili su prasci spavali pa ih nije htjela buditi. Bilo kako bilo, zakasnila je na predvečernji obrok koji bi joj i te kako dobro došao. Žiga nije ni zastao da pogleda i prebroji koliko je praščića krmača donijela na svijet. Ne zna ni koliko je svinjskih gubica u cijelom čoporu.

— Bog će ga znati koliko ih ima — odmahnuo je samo rukom kada smo ga pitali da li znade koliko je u čoporu svinja. Nikada ih ne mogu sve dovabiti, a i onda kada sve dođu do obora, tko će ih u onoj gužvi, vidjeli ste koliko se otimaju za svako zrno kukuruza — izbrojiti. Mislim da ih ima više od stotinu.

Koliko više ,to Žiga ne zna! I ne čudi se previše kada u čoporu primijeti neko šareno prase sa crnim prugama po tijelu; znade da je promijenilo samo čopor; nije više sa svojim, divljim, nego se, eto, pridružilo domaćim, pitomim svinjama. Ako ćemo pravo govoriti, nema velike razlike ni u načinu života, ni u priskrbljivanju hrane između Žiginih svinja i onih divljih; jedino što ove s prugama po tijelu bježe daleko od čovjeka za razliku od Žiginih koje kad vide čovjeka, u stanju su ga pratiti kroz šumu sve dok se ne uvjere da im to trčkaranje za neznancem neće donijeti ni zrna kukuruza. Eto ,baš što nema razlike u načinu života divljih svinja i Žigina čopora, jedne i druge danonoćno žive u šumi slobodno, jedne i druge se prehranjuju onim što nađu ispod krošnji razgranatih hrastova, grabova, bukava, dogodi se da se koja nazimica iz Žigina čopora priključi divljima u čijem čoporu caruje kakav snažni stari vepar. I možda se više nikada neće vratiti u svoj čopor!

Eto, zašto Žiga ne pridaje veliki značaj prebrojavanju svojega čopora. Jednom kada se odluči za prodaju, da li na sajmu u Babinoj Gredi, Otoku ili Županji ili nekome od mesara, on će svinje dovabiti u obore, bacit će im nekoliko klipova i uhvatiti one koje misli voziti na sajam.

Ilustracija: Vladimir Džanko

Dobrano smo odmakli od čopora koji je završavao svoj jedini obrok radi kojega nije morao rovati po šumi i sada do sutrašnjeg povečerja kada će se Žiga ponovo oglasiti svojim dozivanjem, moraju se same snalaziti u traženju hrane.

— Ne sekirajte se, snaći će se one, navikle su. Zar ne vidite da su prerovali svaki pedalj šume. To su svinje koje su sposobne i same naći toliko hrane u šumi, koliko im treba za život. Dajem im kukuruza samo da brže napreduju...

To što nudi šuma, ne može nadomjestiti nikakva gotova hrana koja se danas stavlja svinjama u valov onima koje su dan na dan zatvorene u oborima. Ovdje ispod drveća Žigine svinje nalaze svakovrsne šumske plodine od čega je žir samo jedna od brojnih hrana: tu je korijenje različitog bilja pa od mesne hrane puževi, zmije, žabe, crvi ... sve ono što se zavlači u vlažnu šumsku zemlju i što živi uz rijeku Bosut.

Bosut je toga dana mirisao svježinom velike vode; poslije jutrošnje kiše u rijeku se uselio miris šume i procvalih vrba što se ogledaju i kupaju u rijeci. Ni obale se ne vide od razgranatih krošnji vrba. Neke su se toliko raširile da im grane plivaju sve do sredine rijeke. I maticom će odnekuda naići polomljene grane vrbe ali i poneka klada koju je voda povukla iz šume. Zato, kada smo posjedali u čamac, oči nam stalno lutaju po rijeci da nas štogod ne iznenadi pa da se neplanirano okupamo u mlakoj i mutnoj vodi Bosuta.

Nije mnogo falilo da ne izmjerimo koliko je duboka rijeka. — Eno, Žiga je i tur nakvasio kada je sjeo u čamac i veslom se otisnuo od obale. Dobro smo prošli; lako smo se mogli naći u Bosutu! Sami smo krivi: štedjeli smo našu obuću pa smo čamac izvukli pola dužine na vlažnu i blatnu obalu. U povratku smo se svi ukrcali, prevagnuli smo svojom težinom onaj dio čamca koji je bio u vodi i za tren je voda prelila i sva sreća da je Žiga prvi osjetio na svome mokrom turu da voda prodire u čamac. Brzo smo iskočili na obalu — sada više nismo gledali gdje ćemo stati! — i tu pričekali da Žiga ispolcem ispljuska vodu iz čamca. Tek tada smo, mnogo opreznije, ušli u čamac i rasporedili se tako da ne prevagne nijedna strana.

Rijeka je bila topla i prekrivena cvjetovljem vrba i topola. Žiga je spretno veslao i usmjeravao prema drugoj obali na mjesto gdje je obala bila najmanje strma. Lanac nije zaključavao; samo ga je obavio oko jednoga vrbova panja.

— Tko je naumio uzeti čamac da se njime posluži, taj će polomiti i lokot. Ovako se barem ne mora mučiti!

Jedino je veslo ugurao u grmlje malo dalje od obale kraj stazice koja je vodila u šumu gdje je Šima Grgurovac, Žigin pajdaš iz Privlake, okretao na vatri slaninu i šunku. Sada nam više nije bio potreban nikakav vodič kroz šumu: po mirisu pečene slanine lako smo mogli odrediti u kojem se smjeru trebamo kretati! Ovaj dio šume na desnoj obali Bosuta stoji na uzvisici tako da nije bilo toliko vlage kao preko u Gredama i nije bio izrovan od svinjskih gubica. Bit će da su se svinje Franje Ozdanovca iz Otoka zadovoljile rovanjem tamo gore u šljiviku zvanom Pušino blato pa nisu ni zalazile u ovaj dio šume. Franjo će nam kasnije kazati kako ljeti njegove svinje znaju preplivati Bosut i preći na drugu obalu i pomiješati se sa Žiginim čoporom...

— Eh, onda ti je muka živa pronaći ih u šumi, odvojiti od čopora i natjerati ih da ponovo preplivaju Bosut, jada se Franjo. Malo prije je na jedvite jade uspio utjerati svinje u obore i evo ga sada stoji kraj vatre na kojoj Šima Grgurovac vrti na ražnju slaninu i čeka da se vratimo pa da se prvo prihvatimo mašćenice — kruha natopljenog mašću slanine koja se cvrlji na žari.

Žiga je dobre volje, traži bocu sa šljivkom i ne čeka da ga Franjo ponudi svojom, žutom kao med, koja je tri godine stajala u hrastovom buretu pa je dobila tako primamljivu boju. U ustima pali, u grlu blaži!

Na stotinu smo muka: ne znamo čega da se prvo prihvatimo: slanine, šunke, kobasice, kulena, mašćenice, šljivovice, piva, crvenog luka... Ili da uzmemo ražanj u ruke pa da na hrpi žari od sagorjelih starih hrastovih panjeva vrtimo domaću slaninu i uživamo u slušanju Žiginih svinjarskih dogodovština. Malo-pomalo u svojim divanima Žiga se vraća onom vremenu — trajalo je to punih osam godina — kada je držao čopor u spačvanskim šumama, tamo kraj Vrbanje.

— Eh, to su bile godine!

I oči mu se otvore i zaigraju... Šima će onako izdaleka, mora da je Žiga kratio svinjarske noći kraj kakve udovice kada se toliko vraća tim godinama, manje priča o onim danima iz mladosti, ali to ne znači da se nema što kazati i o tome vremenu.

Rano je počeo sa svinjama. Kaže da je prvi puta zanoćio u šumi kraj čopora kada je bio u dvanaestoj i od tada je više bio u šumi pod krošnjama drveća nego pod krovom obiteljskog doma u Privlaci. On će i danas objašnjavati to svoje potucanje po šumama za čoporom svinja kao što je zborio i prije pola stoljeća:

— To je sloboda kakve nema nigdje: čisti zrak i mir; samo sjedi i uživaj u ljepoti šume i nadglasavanju ptica, ali u pjesmi...

Žiga na svoj način tumači i doživljava tu riječ — sloboda; on misli na prostor koji ga okružuje u kojemu i on i njegovi čopori žive onako kako im je najbolje i kako sami izaberu.

— Gdje toga ima da vas ništa ne sputava? — pitat će ovaj ratar, ali po životnom opredjeljenju — svinjar, ili još bolje: veliki zaljubljenik u šumu i sve ono što mu pruža život u šumi.

Nije se Žiga odlaskom u šumu za svojim čoporom odrekao ni drugih ljudskih zadovoljstava kojima je čovjek sklon. Ne krije ni danas da se volio bećariti, otvoriti dušu i srce majstorima na tamburama, nije odbijao ponuđeno piće, a nije, bogme, spuštao oči pred kakvom jedrom i sisatom snašom a kamoli sirotom — udovicom!

— Ja sam rekao mojoj ženi Ljubici: ti znaš u kakvu kuću ulaziš! Mi, Žigini ,smo malo na svoju ruku. Volimo sve što je za voljeti na ovome svijetu! Ne sekira se Ljubica ni danas ako me nema navečer kući, zna da sam negdje zastrnuo i da ću se vratiti.

Vraćao se i dosada svome domu. I onda dok je bio mlađi.

Djece nemaju — svega drugo puna kuća: dvanaest jutara zemlje je na njegovu imenu. Sve to sam obrađuje i to bez po muke. Sjedne na traktor i za dan-dva sve su njegove njive pripremljene za sjetvu. Tako je i sa žetvom.

— Što bih ja radio da mi nije svinja?

I kao da je presretan što je do današnjih dana zadržao svinje, jer i sama pomisao da bi morao sjediti kod kuće slušajući ženino skučanje ,budi u njemu strah od jednolična i dosadna života. Ovako, može svaki dan birati između polja i šume, kuća mu dođe kao neko utočište kojemu se vraća kada se jednom zasiti prostranstva u polju i šumi.

Nije ga ranije privlačila i odvlačila šuma koliko danas: držao je sve do neku godinu konje. Imao je u staji ždrijepce, svoje, ne od pastuharne. Ali kakve ždrijepce!

— Takvih konja nije bilo u selu! — kazuje Žiga.

Ni danas ne može prežaliti one dane koje je proveo u kolima s kajasima u rukama. Ako je vjerovati njegovim pričama, nije u kolima imao kandžiju. Nije morao ni kajasima potezati: dovoljno je da ždrijepci čuju njegove komande, njegov glas, prema tome glasu su se ravnali.

— Kada sam stao u Ilači ispred bircuza, mogao sam predaniti u gostionici, konji se ne bi pomakli s mjesta dok im ne dadem komandu da krenu. Nisam ih morao vezati i raspregzati. Takvi su to bili konji! Ali, da ne mislite da su se takvima rodili: ja sam ih odgojio. Znali su jako dobro koliko sam ih volio!

Ali, svaka ljubav — pa tako i ova prema ždrijepcima — ima i svoj kraj. Tko zna možda bi Žiga i danas držao kajase u rukama i dizao oblake prašine kroz polje Pušino blato prema šumi Greda da mu nisu godine postajale sve teži i teži teret. Nije više lako za plugom i kajasima u rukama danima klimatati. Lakše je, naravno, i jednostavnije s traktorom, ali i — siromašnije. Ne možeš se s traktorom podivaniti a niti možeš traktor pomilovati. To ti je grdosija kojom nije lako upravljati; ne smiješ se obazirati ni za kim jer možeš lako završiti u jarku! Zato je, valjda, Martinov traktor i onoliko blatan; nema on volje baktati se oko te gomile željeza na

koju je odostraga privezao šaraglje od kola pa tako prevozi vreće kukuruza do obale rijeke a odatle čamcem prema bajtama u šumi Gredice...

Nema u šumi nijedne ptice koja se nije približila vatri. Teško je odgonetnuti što ih je privuklo: ljudski glasovi ili miris pečene slanine ili želja da nas svojim pjevanjem općine i što duže zadrže u svome carstvu.

— Ove su šume nastanile samo ptice pjevice, veli Franjo Ozdanovac.

Bit će da pjevice ovdje uz čovjekovo prisustvo osjećaju sigurnost od kojekakvih grabljivica i što koji puta lakše mogu — uz svinjske obroke — doći do hrane: ako i ne ugrabe koje zrno kukuruza a ono će u izrovanoj zemlji naći za sebe kakva crvića. Iz zahvalnosti prema čovjeku koji im ulijeva sigurnost i pruža kadikad priliku da dođu do hrane, one mu toliko pjevaju. I dok Žiga veze svoju životnu priču, njegov opori glas ublažuje ptičji orkestar iznad naših glava u krošnjama grabova i hrastova, vrba i topola...

— Dokle ću za svinjama? Slušajte, meni nije nužda! Ja bih mogao DOBRO ŽIVJETI i od zemlje i malo manje raditi. Ali se neću samo tako lako odreći svinja i ovoga šumskog života. Dok me noge služe, ići ću u šumu za svinjama...

I dok se ne izbori da se svinje, ponovo vrate u šumska prostranstva. Za šumu u Gredama Žiga veli:

— To nije šuma — to je šljivik!

Šljive nigdje nismo vidjeli. Nismo ni mogli jer ovdje u ovome šipražju nema mjesta za šljive pod krošnjama visoka drveća. Ali Žiga znade što govori: on sanja o šumama bogatim žirom i drugim šumskim plodinama i životinjskim svijetom, tamo gdje rastu trave i gdje svinje imaju što tražiti i nalaziti za svoju prehranu. Šumari se ne daju: tvrdoglavo brane svinjarima da puštaju svoje čopore u bogate šume.

— Zbog jednoga jelena kojega će tamo neki Švabo ustrijeliti, mi smo istjerali svinje iz šuma. Zar je nama više stalo do Švabe i jednoga jelena nego do čopora naših svinja? — pita se Žiga.

Zato je onomad išao u selu od kuće do kuće i nudio svojim mještanima da potpišu peticiju koju su uputili na najviše mjesto u Republici. Poslije su oni iz Republike tu predstavku poslali u općinu i općina Vinkovci je uspjela nagovoriti šumare da bar u neke dijelove svojih šuma puste svinjare. Tako je, eto, Žiga došao do Grede, ali to nije prava šuma za držanje tako velikog čopora. Zato Žiga mozga cijelo vrijeme kako bi se prebacio do Čunjevaca ili Slavira, to su prave šume u kojim ima hrane i mira za svinje...

— Sjećam se kada smo spavali u kolebama na šašu — bilo je to u šumama uokolo sela Strošinaca — kada se ujutro probudim, a ono se ispod moje glave zavukle u šaš — zmije! Spavao sam cijelu noć sa zmijama. Ne, ne, što vam pada na pamet — prave zmije! Dobro, de, kako kažu Sremci: nađe se i žensko na šašu, ali ono su bile prave zmije... eto, ostali smo živi!

Vatra je dogorjevala. Slanina je ispunila cijelu šumu mirisom.

— Nitko tako dobro ne zna ispeći slaninu kao svinjari, zaključuje Žiga pošto je s ražnja skinuo poveći komad dobro pečene slanine.

Spuštalo se blago proljetno povečerje iznad šume. Ptičji je svijet iznad naših glava uštimao glasove i stvorio jedinstveni orkestar čiji su zvukovi ulazili u srce. Franjo Ozdanovac navaljuje da se uputimo prijekim putem kroz šumu do njegova salaša. Poziva nas na prve ovogodišnje trešnje. Vidimo u njegovim očima želju da još malo produžimo ovo današnje druženje. Tko zna kada će ponovo netko doći svinjarima u posjetu. »Idite, svjetuje nas Žiga! I mi ćemo doći za vama!«

Gasimo vatru. Žiga i Šima kupe hranu što je ostala i odnose prema traktoru. Mi opet krećemo kroz šumu do drugoga svinjara, na prve ovogodišnje trešnje...

— Svaki dan novi doživljaj. Nikada ne znaš kako će završiti dan u šumi, zvone nam u ušima Žigine riječi koje smo slušali kada je Žiga počeo dozivati čopor svojih svinja. (Šuma Grede, 11. lipnja, 1984)

ELIZABETA GREBLO

Oj seljačka snašo

Oj seljačka snašo moja mila,
ja bi' tebi ovo poručila:
Da se paziš
kad u grad dolaziš!

Potkaši se da se vidu krila
kakva su ti skitita i bila.

Sad rubine ne moraš namakat',
nit' pariti, a niti praćakat'.
Svakog sada praška ima,
svim je lakše pa i seljacima.

Kuću svoju uredi si
neka se sve blista,
Nek gospodin vidi
da si i ti čista.

Nek ne kažu:
Na selu je snaša zamazana!
Lažu! ... Nije!
Možda ... davno prije.

Slavonijom pjevaju bećari

Ovom našom ravnom Slavonijom
pjevam pjesme sa Antom i Mijom,
Mi pjevamo, cure dozivamo,
Cure čuju, za nama luduju.

Došle bi nam, al' im ne da baka,
ne da baka jer se boji mraka.
Zlo u mraku i za staru baku,
a kam' nije za djevojku taku.

Mlade cure, poslušajte mene
što vam vaša savjetuje baka:
Ta bojte se mraka i momaka,
momak laže i kapa mu kaže.

Nema ih na cestama...

PIŠE: IVO SLAVIČEK

— Eh, sad možeš potjerati ovo čudo !— malo je promuklo zaorio bas putnika koji se ukrcao u autobus kad je motor već uvelike radio.

Kašljucnuo je, provukao se do sredine prolaza gdje je bilo više mjesta, a zatim se zaljuljao kad je autobus krenuo. Neki čudni fluid strujao je od novog putnika i još prije nego što su ga suputnici stigli pomnije promotriti, već je sve zainteresirao. Grgurave crne kose koja se tek ovdje, ondje počela kititi sjedinama, sjajnih crnih očiju što su još više sjale pod utjecajem popijene rakije, novodošli se začuđujuće dobro držao u ljuljanju vozila s obzirom na zadah koji je odavao da nije istrusio samo jednu čašicu. Ipak, bio je to onaj vonj koji odaje da je njegov nosilac doduše popio više nego što dolikuje čovjeku koji pretendira da ga nazovemo trijeznim, ali nije to bio onaj zadah alkohola što prati prave pijanice koji kao da izbija iz svih pora i odaje da je alkohol postao svakodnevnom potrebom.

Pod pazuhom je nosio neku kutiju i kad se brzina autobusa ustalila, počeo je čeprkati po njoj. Ubrzo je iz nje pojavila violina, pa zatim gudalo. Prešao je prstima preko struna, a na licu pojavio se neki nježni smiješak posve u neskladu s basom kojim je govorio.

Izdigao je violinu koja je odavala da je u svom vijeku prošla na stotine svatova, zabavljala na godovima, ječala u gostionicama i pod »kirvajskim« šatrama, koja je probdjela noći i noći zajedno sa svojim vlasnikom, kojoj je lak bio patiniran stotinama dodira, dimom seoskih gostionica, zadahom alkoholnih para, isparavanjem petrolejki u vremenima kad još bještavo svjetlo elektrike nije kvarilo osebujni čar ambijenta seoske zabave — ali na kojoj se vidjelo da je unatoč njenoj starosti i stalnoj upotrebljavanosti, vlasnik drži u redu. U času kad ju je htio prinijeti podbratku, vozač naglo smanji brzinu, svirač se zaljulja, ali brzo uspostavi ravnotežu i spusti violinu prokomentiravši cijelu zgodu:

— Ih, uplašili mu se konji!

Čas zatim violina se ponovno nađe pod bradom, a gudalo se, pošto je lakat opasno zaokružio nad glavama putnika što su sjedjeli, spusti na nju ispitujući, pa zatim odlučno.

Začu se svirka neobična i za ambijent u kojem se pojavila, ali i za neugledni instrument iz kojeg je izvirala: neka mješavina prostog cijukanja za krčmu s gostima kojima zamagljenost čula traži što oštrije tonove, što raspoznatljivije melodije, s ponekim plemenitim tonom koji je odavao da su i vlasnik i violina vidjeli i boljih dana.

Nezadovoljan nečim, vjerojatno vlastitom svirkom, svirač potrese glavom, spusti violinu. Pomno promotri gudalo, prijeđe palcem preko struna, pa ponovo zatrese glavom, ovaj puta nekako mekše i gorče. Gotovo neprimjetno trznuvši ustima promrsi:

— Eh, na što ste spale!

Zatim je nekim čudnim, nježnim i ujedno nezadovoljnim pogledom promotrio gudalo izbliza, pa ponovo stavi violinu pod bradu. Autobusom se razliježe ugodna plesna melodija, rastrgana tu i tamo nekim reskim tonovima, ali i sa začudno plemenitim detaljima.

Putnici su zainteresirano slušali, prijašnja neugodnost što se među njima pojavio ne baš posve trijezni suputnik, sada je ustupila mjesto dobrohotnoj pažnji. Kad je melodija završila, nekolicina čak zapljeska. Svirač primi odobravanje kao nešto što se samo sobom razumije. Uto je autobus došao i do prvog stajališta; dvoje putnika siđoše, nitko ne uđe i oko svirača stvori se nešto više mjesta.

— Sada će vam biti više mjesta za svirku — dobaci jedan od suputnika.

— Sa' ću ja, samo dok ovaj ošine konje! — i kretom glave pokaže prema vozaču autobusa.

— Nešto mnogo spominjete konje; nema ih više na cestama! — umiješa se drugi suputnik.

— Mora da ih volite — prisjeti se žena srednjih godina pretrpana zavežljajima po krilu, uz sjedalo i ispod njega.

— A vi ih ne volite? — oštro dobaci svirač, pa kao lecnuvši se sam od vlastita tona, doda blaže: — Zalud nam je voliti ih, odoše te plemenite životinje. Da, nema ih na cestama, a ako se koji i pojavi upregnut, ili se smrtno uplaši ovih smrdljivih čudovišta, ili je toliko otupio da ih više i ne primjećuje. Ne znaš što je gore...

— A ipak se vozite tim »smrdljivim čudovištima«, kako ih nazivate — doda žena s paketima, ali više kao konstaticiju nego kao odgovor sviračevim riječima.

A on to dobro osjeti i otpovrne blagom rezignacijom:

— Eh, brza su i pogodna da se što prije dođe na sajam, da se uštedi vremena. Ne kažem ništa, sve se mijenja, treba i napretka. Mašina je brza, izdržljiva, ali ona ne osjeti raspoloženje onoga tko njome upravlja, s njom ne možeš porazgovoriti. A konj, on ima dušu, on razumije. Jest, pas je pametan ,valjda i pametniji od konja, ali konj je osjećajniji. On zna kad si žalostan, ide drukčije kad ga goniš po tužnu poslu nego po veselu. Da, ima dušu...

Pa dignuvši gudalo u visinu glave, pokaže više migom nego kretom glave na nj i doda:

— Zašto se konjski rep upotrebljava da se prave gudala, ha? Zato što samo od osjećajne životinje mogu nastati glazbala koja će osjećajno zvučati, da!

U nekom tugaljivom tremolu svirač je prevukao gudalom preko žica. Zatim opet tužno odložio instrument i zagledao se u prazno.

— Imali ste svoje konje? — polako, kao da se boji da ga ne bi povrijedila, upita žena s brojnim omotima.

— Eh, davno bilo!

I kad su već svi mislili da je svirač prekinuo svaki razgovor, doda nježnim tonom što je bio u začuđujućem neskladu s njegovim basom:

— Zelenka su mi odveli za vrijeme rata. Kao: vratit će ga kasnije. Nikad ga više... A volio sam ga... Bio mi je pomoćnik, drug i prijatelj.

Pošto je malo pošutio, svirač nastavi tiše, zamišljeno, kao više za se nego za sugovornike:

— Davao mi je strune za gudalo. Nekoć je — ovdje lagano zamahne gudalom — sve bilo od njegova repa. Poslije sam mijenjao. Ima li još koja njegova? Ne znam. Ne vjerujem. Ipak, kad mi uspije da violina posebno osjećajno zapjeva, tada sam uvjeren da to izaziva zelenkova struna. Eh, da! — ponovo je svirač zatresao glavom — Ne valja razmišljati.

Prinio je ponovno violinu bradi i zasvirao bećarac kojim kao da želi otjerati misli. Je li uspio? Neki su suputnici poslije tvrdili da su vidjeli kako mu se u kutu očiju nešto svjetluca.

Konje nije više nitko spominjao.

Kad je svirač sišao u mjestu gdje se održavao vašar, a autobus dalje krenuo, u njemu je zavladao muk. Jesu li suputnici razmišljali o konjima? O sviraču? O prolaznosti?

Iza zahuktala autobusa zamirala je cika seoskog vašara.

200 godina streljaštva u Osijeku

PIŠE: MR ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE

1. Streljaštvo u Osijeku

Streljaštvo je oduvijek tretirano specifično, kao sport koji je bio i ostao usko povezan s društvenim, ekonomskim i političkim zbivanjima i događajima.

Poslije poraza turske vojske u Mađarskoj 29. rujna 1678. godine oslobođen je Osijek. Austrijska vojska tada je unišla u gotovo napuštenu Tvrđavu.[1]

Od 1692. godine stara jezgra grada postaje isključivo vojno-upravno središte. Iako su mirovni pregovori u Srijemskim Karlovcima 1699. godine bili povoljno zaključeni za Austriju, ostala je i dalje Turska moćan činilac u međudržavnim odnosima na Balkanu. Kako se Austrija i dalje pripremala za rat, vlasti su sagradile u Osijeku potpuno novu modernu vojnu tvrđavu čija je izgradnja i započela 1712. godine i trajala do potkraj 18. stoljeća.[2]

Međutim, krajem 18. stoljeća osječka Tvrđava je izgubila nekadašnju važnost u sistemu obrane. Naime, 25. srpnja 1783. godine sjedište generalkomande za Slavoniju bilo je preneseno iz Osijeka u Petrovaradin.

Budući da se pripremao novi rat s Turcima, smatrao je car Josip II da je neophodno premjestiti vrhovno zapovjedništvo vojske bliže granicama turskog carstva.

Međutim, i nakon te vojne reorganizacije u gradu Osijeku osjećao se jak vojnički duh i dalje. Istodobno, u cijelu Slavoniju počinju se doseljavati brojni stranci, posebice Nijemci. Među njima ističu se obrtnici, upravni činovnici i ofocirsko-komandni kadar.[3]

Uslijed tih poluvojnih prilika u Osijeku se nametnula potreba praktične vježbe u gađanju. Najpodesnije mjesto gdje su se takva gađanja mogla izvoditi i gdje se građanstvo moglo okupljati, bilo je u velikoj streljani u Gradskom vrtu.

Građansko streljačko društvo iz Osijeka osnovano je 1784. godine i najstarije je sportsko društvo u Osijeku i u cijeloj Hrvatskoj.

Do danas nije pronađen izvorni dokument o osnutku toga Društva, niti pravila potvrđena iz tog vremena. Za prve godine djelovanja postoje samo sekundarni dokumenti i informacije. Najpouzdaniji izvor podataka za razdoblje od 1784. godine pa do listopada 1941. jest Knjiga inkorporiranih članova Društva, nastala 1804. godine.[4] Knjigu je utemeljio Josef Fatz, član Građanskog streljačkog društva od 1786. godine.

Knjiga inkorporiranih članova daje popis članova Društva, njihove vlastoručne potpise i ostale osobne podatke za istaknutije članove-strijelce za razdoblje od osnutka do listopada 1941. godine.

Utemeljiteljima i osnivačima Društva smatraju se prvi inkorporirani članovi. To su Poul Fösmayer i Johann Koschier.[5]

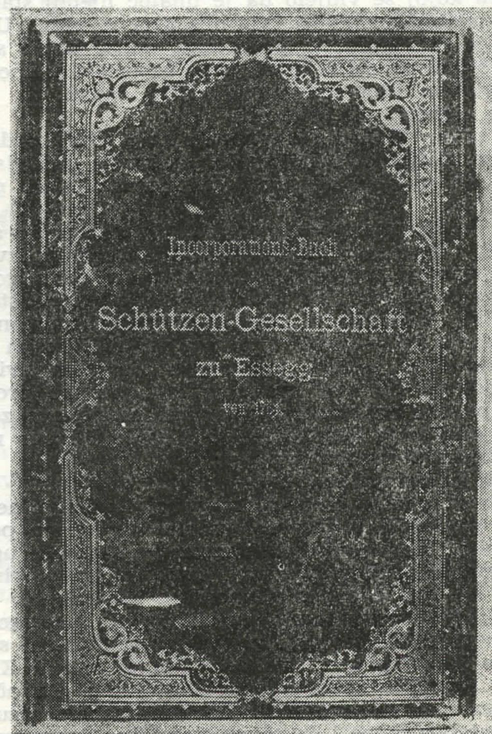
Iz popisa strijelaca Knjige inkorporiranih članova možemo pratiti kojeg su staleža, ranga i položaja bili članovi Društva. Ti zahtjevi su i uvjetovali da je Društvo u najranijim godinama djelovanja bilo Društvo zatvorenog tipa, društvo imućnijeg građanstva, višeg činovništva za vojsku i aristokraciju.

Od osnutka pa do 1941. godine, Društvo je svake godine učlanjivalo i inkorporiralo nove članove. U pravilu, učlanjivalo se u vrijeme održavanja streljačkih natjecanja kada su bili pozivani članovi Društva koji su na streljanu mogli dovesti i predložiti za učlanjivanje svoje poznanike i rođake.

Ističemo da su članovi Društva mogle biti i žene koje su uživale i vršile sva prava članova Društva osim prava aktivnog i pasivnog izbora. Prva žena upisana u Društvo bila je Magdalena Eisenberth, inkorporirana 1807. godine.[6]

U nekim godinama na streljani u Gradskom vrtu bilo je posebno živo i učlanjivan je veliki broj strijelaca.[7]

Godine 1804. Društvo je započelo izgradnju zgrade, tzv. »streljačke kuće« u Gradskom vrtu.[8] Zgrada je dovršena 1805. godine potporom članova Građanskog streljačkog društva Ivana Nepomuka grofa Esterhazya. Grof Esterhazy je za dovršenje dao besplatno 26.000 komada opeke i 80 q vapna.[9] I u daljnjem razdoblju članovi Društva su besplatno popravljali svoje društvene prostorije. Poznato je da je 1815. godine Franz Follert besplatno popravio prozore zgrade,[10] a Pavao Wagner 1816. izvršio tesarske radove.[11] Šezdesetih godina 19. stoljeća Društvo je streljanu prekrilo novim crijepom a prigodom proslave stogodišnjice Društva proširen je prostor strelišta na današnje razmjere. Temeljita obnova zgrade izvršena je 1892. i ponovno 1905. godine. Te godine su umjesto drvenih nišana postavljeni nišani na željeznoj

Sl. 1 Knjiga inkorporiranih članova Građanskog streljačkog društva

konstrukciji. Nasipan je i zaštitni nasip streljane dužine 60, visine 6 metara. Dograđene su garderoba i soba za rad puškara. Građevne radove izveo je W. C. Hofbauer, a nišane član Društva Pavao Urban.[12]

Posebno živo na streljani u Gradskom vrtu bilo je 1809. godine kada je Osijek proglašen Slobodnim kraljevskim gradom. U Gradskom vrtu bio je upriličen svečani banket koji je okupio velik broj građana.

U ovom prvom razdoblju djelovanja Društva dominantnu ulogu imali su slavonski velikaši — grofovi obitelji Normann, obitelji Esterhazy, a posebice grofovi obitelji Pejačević.

U Društvo se nisu učlanjivali samo osječki građani i slavonski velikaši; u njega su pristupali i poznati ljudi političkog i društvenog života onog vremena i izvan Austro-ugarske monarhije.

Tako je 1825. godine kroz Osijek prolazio i u njemu boravio kratko vrijeme portugalski princ Don Miguel. U pratnji komornika Henricha grofa Bombelsa i portugalskog pukovnika prinčevog adutanta M. de Mille, Don Miguel je 24. lipnja posjetio streljanu u Gradskom vrtu i tom prilikom su se sva trojica učlanila u Građansko streljačko društvo.[13]

U ljeto 1832. godine u Društvo se učlanio Husein-beg Gradaščević, glasoviti »Zmaj od Bosne«.[14] Nakon što je bio potučen pod Sarajevom, pobjegao je s vojskom i haremom u Slavoniju. U Osijek je došao 3. srpnja i nastanio se u Tvrđi. Tu je bio pod prismotrom zapovjednika osječke Tvrđave generala Benzeka, koji ga je i doveo i učlanio u Društvo.

U vrijeme ilirskog pokreta na streljani je bilo vrlo živo. To se može zaključiti po velikom broju učlanjenih strijelaca.

I burne 1848. godine članovi Društva nisu ostali po strani. Članovi Banskog vijeća priklonili su se Kazimiru, grofu Batyanyju i njegovim četama. Kada je u veljači 1849. godine bila izvršena okupacija, sve Batyanyjeve pristaše bile su proskribirane i izvršen je otpis Banskog vijeća. Članovi Društva Ivo, kap. Adamović, Mijo Lay, Ladislav Arvary, odvjetnik, Dragutin Lehman, Franjo Wunderlich, Antun Auer, Lavoslav Blau, Dragutin Divald, Josip Krizmanić i drugi izgubili su tom prilikom izborno pravo. U jesen je ban Josip Jelačić u Osijeku primio deputaciju Banskog vijeća, ali članovi vijeća i Društva nisu dobili povrat izbornog prava.[15]

Za vrijeme Bachova apsolutizma žandarmerijskog nasilničkog režima (1849—1859), Društvo je djelovalo bez prekida. Dapače, u tom razdoblju učlanjeno je 299 novih strijelaca. Po imenima članova Građanskog streljačkog društva zaključujemo da su to većinom bili činovnici, plemići, oficiri i bogatiji građani koji su u to burno vrijeme tražili zabavu na streljani Gradskog vrta.

Društvo je 9. rujna 1966. godine proslavilo 300. obljetnicu Nikole Zrinskoga. O tome nam posebice govori notica zapisana u Knjizi inkorporiranih članova Društva.[16]

Članovi Društva su dobivali pozivnice (karte) za svako streljačko natjecanje. Od 1861. godine počinju organizirati natjecanja dva puta godišnje. To su bila proljetna i jesenja strijeljanja.[17]

Na posebno svečan način Društvo je proslavilo stotu obljetnicu postojanja i djelovanja. Tom prilikom je utemeljena tzv. »Knjiga uspomena« u koju se od tada pa do listopada 1941. godine bilježio svaki važniji društveni događaj.[18]

Za 100. obljetnicu tiskane su pozivnice na hrvatskom i njemačkom jeziku. Društvo ih je slalo mnogim streljačkim društvima širom Austro-ugarske.[19]

Program stogodišnjice proslave ispisan je također dvojezično i uvezan u obliku knjižice većeg formata. U njemu su opće upute o proslavi, objašnjenja i upute za strijeljanje na poljskom ništanu, kolutnom (kružnom) i stajaćem nišanu. Uz svaki nišan naznačene su i nagrade za pobjednike. Na kraju programa ispisan je red i pravila kod pucanja kojih se trebaju pridržavati svi sudionici proslave.[20] Proslava je upriličena i održana od 6. do 9. rujna 1884. godine.

Oko 500 potpisa sudionika proslave stote obljetnice svjedoče o glasovitosti Građanskog streljačkog društva i potvrđuju velik uspjeh proslave i natjecanja.

Općenito, u »Knjizi uspomena« redaju se potpisi strijelaca prilikom raznih natjecanja iz Beča, Praga, Budimpešte, Pečuha, Zagreba, Virovitice i drugih gradova Austro-ugarske.

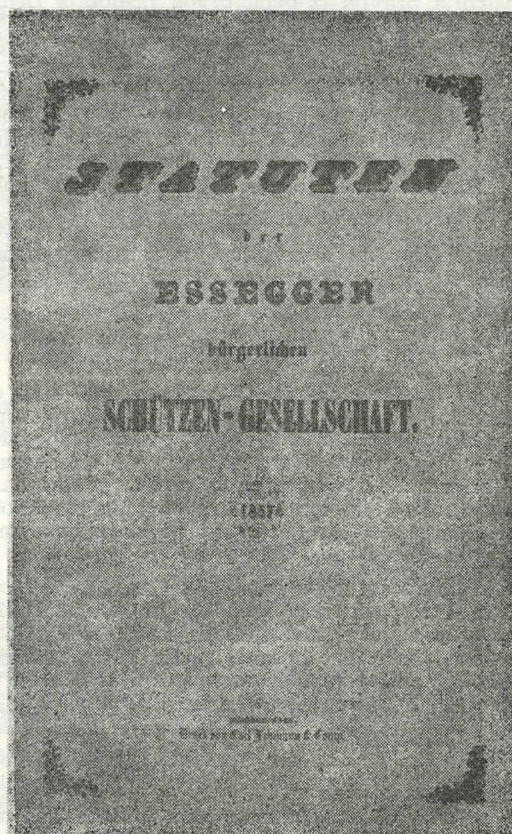
Društvo je 1888. godine svečano proslavilo 40. obljetnicu vladanja cara Franje Josipa I i održalo je na streljani Kraljevsko streljačko natjecanje.[21] Tom prilikom u Društvo je posebno instaliran dr Theodor, grof Pejačević i njegova supruga Lilla. Učlanjeni su i Gustav, grof Normann, general Hermann, barun Remberger, Emerich Kršnjavy, Stefan Ružička, Josip, princ Rohan, Cuvaj i drugi.

U ljeto 1889. godine utemeljeni član Društva postao je ban Dragutin, grof Khuen Hedervary i tom prilikom, boraveći u Osijeku upisao se i potpisao u Knjigu inkorporiranih članova i Knjigu uspomena.[22]

Među mnogim odličnicima koji su bili članovi Građanskog streljačkog društva nalazili su se i osječki gradonačelnici: Karlo Zengewall, Aleksandar Čavrak, Stjepan Moslavac, Josip Krmpotić, Josip Poszony, Alojzije Schmidt, Dimitrije Vuković, Balto Čalogović i drugi. Načelnici grada Osijeka bili su također članovi Društva: Miroslav Broschan, Konstantin Graff, dr Ante Pinterović, dr Vjekoslav Hengl i mnogi drugi.

Društvo je svake godine održavalo nekoliko različitih gađanja. Općenito, o zbivanjima na streljani Društva iscrpne podatke od 1890. godine nalazimo u zapisnicima s Glavnih skupština Društva. Raniji zapisnici, na žalost, nisu sačuvani. Do 1914. godine zapisnici su pisani na njemačkom jeziku, a od 1919. godine do 1938. su na hrvatskom jeziku. Ti zapisnici su uvezani u Knjigu uspomena i pisani su rukom.

U jesen 1905. godine održano je u Osijeku u Gradskom vrtu Prvo hrvatsko-slavonsko zemaljsko nagradno natjecanje. Sam vladar Franjo Josip I dao je za to natjecanje Građanskom streljačkom društvu iz Osijeka 50 dukata. Strijeljalo je ukupno 69 strijelaca, od toga 33 iz drugih streljačkih društava, a 36 strijelaca iz osječkog Društva. Podijeljeno je 49 nagrada, a ispaljeno je 20.730 hitaca na kraljevski nišan, banski nišan, nišan grada

STATUTEN
der
ESSEGGER
bürgerlichen
SCHÜTZEN-GESELLSCHAFT.

Sl. 2 Pravila Građanskog streljačkog društva iz Osijeka u 1857. godini

Osijeka, nišan Hrvatske i Slavonije, te na lovački nišan.[23]

U proljeće 1910. godine proslavljena je svečano 125. obljetnica djelovanja Građanskog streljačkog društva. To je bila, tzv. pučka svečanost. Pored nagradnog strijeljanja izveden je i koncert osječkih pjevačkih duštava Lipe, Zrinskog i Kuhača.[24]

U 1914. godini učlanjeno je u Društvo samo 5 članova (predratne prilike u zemlji). Iste godine početkom prvog svjetskog rata Društvo je prestalo s radom do 1919. godine. Za rata streljana u Gradskom vrtu korištena je za vojničke svrhe, a djelomično upotrebljavana i kao konjska staja i sklonište za vojsku.[25]

Djelovanje i rad Društva

Rad Građanskog streljačkog društva bio je reguliran pravilima. Prva pravila Društva sastavljena su i napisana rukom 15. prosinca 1804. godine. Iako nema potpisanog sastavljača, smatramo da je autor pravila Jozef Fatz. Na to upućuje i činjenica da su Pravila uvezana u Knjigu inkorkoriranih članova i čine prve stranice te knjige. Pravila predstavljaju najjednostavnija i najopćenitija pravila za strijeljanje.

Nova Pravila Društva potvrdilo je osječko Gradsko poglavarstvo pod predsjedanjem predsjednika suda Josipa Krmpotića 5. lipnja 1830. godine. To su prva tiskana pravila samo na dva lista većeg formata. Pravila je potpisao osječki gradonačelnik Petar Joanović. Ta Pravila možemo okarakterizirati kao prva natjecateljska pravila kod samog strijeljanja na streljani.[26] Sličnog sadržaja su i Pravila Građanskog streljačkog društva tiskana 1857. godine.[27]

Prva dvojezična pravila u obliku knjižice veličine 11,5 x 20,5 cm potvrđena su 14. prosinca 1887. godine od strane Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana Dragutina, grofa Khuena Hedervaryja.[28] Ova Pravila se odnose na djelovanje i rad Društva.

Najopširnija pravila iz ovog prvog razdoblja Društva tiskana su u obliku knjižice na hrvatskom jeziku. Prihvaćena su bila na Glavnoj skupštini Društva 1. siječnja 1904. godine, a potvrdila ih je Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada, odjel za unutrašnje poslove u Zagrebu 29. ožujka 1904. godine. To su Pravila Društva razrađena u 41 članu. Ističe se svrha Društva, gađanje uz nagrade, svečana strijeljanja i tzv. slobodna strijeljanja. Iz Pravila se vidi da je Društvo bilo pod pokroviteljstvom vrhovnog streljačkog meštra kojeg je izabrala Glavna skupština. Detaljno su razrađeni uvjeti pristupanja u Društvo i detaljno su razrađene mogućnosti koje uvjetuju isključivanje članova iz Društva. Društvom je upravljalo Streljačko vijeće.[29]

Ponovna aktivnost na streljani u Gradskom vrtu

Nakon petogodišnje stanke Građansko streljačko društvo iz Osijeka započelo je radom u novonastalim političkim prilikama. U proljeće 1919. godine inicijativom najaktivnijih članova Društva odlučeno je da se sanira financijska šteta Društva nanesena ratnim prilikama. Od svibnja iste godine članovi Društva su uplaćivali dobrovoljno predujme različitog iznosa i do ljeta šteta je bila sanirana.[30]

Dana 3. kolovoza 1919. godine održana je u dvorani streljane u Gradskom vrtu 132. Glavna skupština Društva što je značilo zvanični početak rada. Streljačku sezonu otvorio je vrhovni nadmeštar dr Theodor Pejačević, ispalivši 8. rujna prvi hitac na streljani.

Već u 1920. godini bila je izražena velika aktivnost i popularizacija streljaštva u Osijeku. Učlanjen je veći broj strijelaca, a inicijativom Streljačkog vijeća iste godine se radilo na uređenju streljane u Gradskom vrtu.[31]

Da bi se potvrdila značajna svrha Društva kao organizacije za razonodu i zabavu, u 1923. godini Streljačko vijeće je dozvolilo izgradnju kuglane u Gradskom vrtu. Na taj način je streljana bila otvorena za članove Društva i u dane kada nisu bila organizirana pucanja.

Promjena imena Društva

Na 141. Glavnoj skupštini Društva održanoj 27. svibnja 1924. godine izneseni su prijedlozi za upriličenje proslave značajnog jubileja Građanskog streljačkog društva — 140. obljetnice djelovanja i rada.[32]

Na prijedlog predsjednika Priređivačkog odbora proslave Živana, generala Mitrovića upućena je molba kralju Aleksandru Karađorđeviću da preuzme protektorat proslave Društva i da Osječko društvo ubuduće nosi njegovo ime.[33] Već 21. srpnja 1924. Društvo je dobilo odgovor od dvorskog maršalata Kraljevine SHS kojim je kralj Aleksandar prihvatio pokroviteljstvo i dozvolio da Društvo nosi njegovo ime.[34]

Na izvanrednoj glavnoj skupštini održanoj 24. kolovoza 1924. godine Društvo je promijenilo ime i od tada pa do 1941. godine nosi naziv Građansko streljačko društvo »Kralj Aleksandar«.

Cijela 1934. godina bila je u duhu proslave 150. obljetnice djelovanja i rada Društva. Već je u siječnju Streljački odbor organizirao streljačku veselicu kao preteču proslave. Sama proslava je započela u proljeće, 22. travnja i tekla je pod pokroviteljstvom Kralja Aleksndra i njegove supruge Marije.

Iako politička situacija u zemlji nije puno utjecala na kretanja i aktivnost u Društvu jer je ono i dalje ostalo nepolitičko i isključivo orijentirano na razvijanje streljačkog sporta, ipak se od 30-ih godina sve više osjećalo i potvrđivalo da je streljaštvo specifičan sport za kojeg treba mnogo financijskog ulaganja. Iz tih razloga je Društvo do oslobođenja stagniralo, iako je bez prestanka djelovalo.

Streljaštvo nakon oslobođenja

U 1941. godini Društvo je promijenilo naziv u Građansko streljačko društvo »Petar Svačić«.[35]

Aktivnost Društva nije zamrla ni za vrijeme rata. Može se pratiti da je do 1945. godine Društvo održavalo nekoliko nagradnih pucanja na streljani u Gradskom vrtu.

Nakon oslobođenja 1945. godine Društvo počinje aktivnim radom na osnovi principa novog fiskulturnog sporta. Posebice se podržava masovnost i svestranost s naglašenom težnjom da se pridobije što veći broj pripadnika određenoj grani sporta. Da bi se na neki način još više stimuliralo sportsko djelovanje, tijekom 1948. godine dolazi do izvjesne reorganizacije fiskulturnog pokreta. Počela su se organizirati i fuskulturna društva na teritorijalnoj osnovi.

Iz tih razloga je u Osijeku pri Gradskom odboru Narodne fronte 15. rujna 1948. godine održana Osnivačka skupština Streljačkog društva iz Osijeka. Iste godine unutar Osječkog streljačkog društva izvršene su određene promjene i donesena nova Pravila i Društvo dalje djeluje kroz rad brojnih streljačkih družina, sudjeluje na općinskim, republičkim i međunarodnim natjecanjima i postiže značajne uspjehe i rezultate.

Tijekom 1984. godine započinje izgradnja novog strelišta u Osijeku i pripreme za održavanje Evropskog prvenstva u streljaštvu koje će se održati u Osijeku 1985. godine. Novi objekt, kao i sama manifestacija sigurno će još više pridonijeti većem uspjehu u radu i razvoju streljačkog sporta u Osijeku i nastaviti bogatu društvenu tradiciju staru 200 godina.

Bilješke

1. Mažuran, Ive: Urbanistički razvoj i spomenički značaj osječke Tvrđe, Osijek, 1974, str. 7.
2. Ibidem, str. 37.
3. Mažuran,Ive: Sažeti povijesni pregled Slavonije (Srednji i novi vijek). Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970, str. 179.
4. Incorporations Buch der Schützen Gesellschaft zu Essegg, (u daljnjem tekstu Knjiga inkorporiranih članova), rukopis, njemački i hrvatski jezik, Muzej Slavonije Osijek (u daljnjem tekstu MSO).
5. Ibidem, str. 2.
6. Pravilnik Osječkog građanskog streljačkog društva — Statuten Essegger bürgerlichen Schützen Gesellschaft, Osijek, 1887, str. 4. Historijski arhiv iz Osijeka (u daljnjem tekstu HAO).
7. Tabela članova Društva za pojedine godine prema popisu iz Knjige inkorporiranih članova Društva:

Godina:	1784.	1804.	1805.	1816.	1830.	1833.	1836.	1851.	
Članovi:	2	27	37	74	40	20	24	28	
Godina:	1852.	1854.	1861.	1866.	1884.	1888.	1897.	1907.	1914.
Članovi	44	62	21	37	21	41	34	32	5

8. Nad ulazom zgrade streljane u Gradskom vrtu uzidana je mramorna ploča s natpisom »Utemeljeno 1784, sagrađeno 1804, a renovirano 1892.«
9. Incorporations Buch . . ., str. 1.
10. Ibidem, str. 7.
11. Ibidem, str. 9.
12. Ibidem, str. 22.
13. Ibidem, str. 10.
14. Ibidem str. 35.
15. Bösendorfer, Josip: Crtice iz slavonske povijesti, Osijek, 1910, str. 402—403.
16. Incorporations Buch . . ., str. 130.
17. Pozivnice iz 1874. i 1876. godine, HAO, DO-8.
18 Spomen-knjiga, rukopis, njemački i hrvatski jezik, MSO.
19. Pozivnica uvezana u Knjigu uspomena, tiskana, hrvatski i njemački jezik, MSO.
20. Program uvezan u Knjigu uspomena, tiskan, hrvatski i njemački jezik, MSO.
21. Franjetić: Spomenspis Građanskog streljačkog društva »Kralj Aleksandar«. Osijek, 1924, str. 17.
22. Incorporations Buch . . ., str. 174.
23. Zapisnik Glavne skupštine 123. održane 26. travnja 1906. godine, rukopis, njemački jezik, Knjiga uspomena, MSO
24. Zapisnik 127. Glavne skupštine održane 30. travnja 1910. rukopis, njemački jezik, Knjiga uspomena, MSO.
25. Zapisnik 132. Glavne skupštine održane 3. kolovoza 1919. rukopis, hrvatski jezik, Knjiga uspomena, MSO.
26. Knjiga uspomena, rukopis, njemački i hrvatski jezik, MSO.
27. Statuten der Essegger bürgerlichen Schützen Gesellschaft. Osijek, 1857, HAO, DO-8a.
28. Schiss-Ordnung der Essegger Bürgerlichen Schützen Gesellschaft. Osijek, 1890, HAO, DO-8a.
29. Pravila Osječkog građanskog društva, Osijek 1904, HAO, DO-8a.
30. Zapisnik 132. Glavne skupštine održane 3. kolovoza 1919. godine, Knjiga uspomena, rukopis, hrvatski jezik, MSO.
31. Zapisnik 138. Glavne skupštine održane 1920, MSO.
32. Zapisnik 141. Glavne skupštine od 27. svibnja 1924. godine, rukopis, hrvatski jezik, MSO.
33. Ibidem.
34. Pismo Dvorskog maršalata Kraljevine Jugoslavije, tiskan, srpski,ćirilica, HAO, DO-Ba.
35. Knjiga uspomena, MSO.

750. OBLJETNCA VIROVITICE

PIŠE: PROF. JERKO VUKOV

Po arheološkim nalazima keramike, novca, kamenih spomenika i dr. na području današnje Virovitica, tu je čovjek boravio još od mlađeg kamenog doba, pa u brončano i željezno doba, za vrijeme Rimljana (tu je prolazila rimska cesta Petovia—Mursa) do danas. Poslije propasti rimskog carstva tu prolaze Goti, Huni, Langobardi, Avari, Slaveni (koji i ostaju), te Turci.

U sačuvanim povijesnim vrelima Virovitica se prvi put spominje 1234. godine u povelji hercega Kolomana, kojom joj on podjeljuje gradske privilegije »hospitibus de magna villa Wereuche«. Takve su privilegije već imali Vukovar i Varaždin, a kasnije će ih dobiti i Zagreb, Križevci, Samobor, Petrinja i dr. U Virovitici je Kolomanov brat Bela IV izdao 1242. godine »Zlatnu bulu« zagrebačkom Gradecu, što govori o njenoj važnosti u to doba. U srednjem vijeku ona je poznat grad i u nj rado navraćaju vladari i vlastela.

U prvoj polovici 14. stoljeća nalazi se u posjedu grofova Celjskih, a u početku 16. stoljeća Ivana Banffyja. Pod Turcima je od 1532. pa sve do 1684. godine. Oni su napravili od nje snažnu vojnu utvrdu, najjaču u Požeškom sandžakatu. Odatle su se zalijetali sve do Beča. U tursko vrijeme oko utvrde je bila varoš s oko 300 kuća, većinom obrtnika i trgovaca.

Po oslobođenju od Turaka 1684. godine pripojena je Vojnoj krajini. Godine 1745. obnovljena je Virovitička županija i s ostalim slavonskim županijama uklopljena u Hrvatsku. Međutim, sjedište joj je premješteno u Osijek.

Virovitičko vlastelinstvo je bilo od 1726. do 1841. godine u posjedu grofova Pejačević. U jednoj kuli oni su napravili žitnicu za više stotina vagona žita. Kasnije su srušili staru tvrđu i na njenom mjestu od 1800—1804. izgradili dvorac (N. Roth) u kasnobarokno-klasicističkom stilu (katnica s arkadama i sa željeznim kapcima). On je i sada opkoljen grabama, te parkom.

Franjevački samostan je iz 1751. godine. Samostanska barokna župna crkva sv. Roka građena je od 1746—52. godine, jednobrodna sa bočno smještenim zvonikom uz glavno pročelje (1754). Dao ju je podići L. Patačić. Ide u red najistaknutijih baroknih cjelina u Hrvatskoj. U samostanu je niz baroknih slika, pokućstvo ,inventar stare franjevačke apoteke i dr. U potresu godine 1757. oštećene su mnoge kuće, crkva i samostan.

Godine 1861. Virovitica je imala 611 kuća i 5000 stanovnika. Još sredinom 18. stoljeća je imala drvene kuće (neke i danas postoje). U požaru iz 1871. nestala je stara drvena arhitektura.

Virovitica se nalazi u srednjoj Podravini ,na podnožju Bilogore ,14 km južno od Drave. Sa 70 svojih naselja danas ima preko 50.000 stanovnika, a sam grad oko 16.000 Od sredine prošlog stoljeća tu se nalazilo više privrednih pogona (ciglana, pilana, prerada drva, parni mlinovi, šećerana, tvornica svile i dr.). Danas je ona poljoprivredno, trgovačko i industrijsko središte srednje Podravine. Ima gradski muzej s više zbirki, gradsku biblioteku, Školski centar, tri tiskare, više privrednih poduzeća, poljoprivredno-industrijski kombinat, građevinsko poduzeće, poduzeće za otkup i obradu duhana i dr. Našoj nauci i kulturi je dala niz istaknutih ljudi (Tomo Maretić, Josip Bösendorfer, Miroslav Feldman i dr.).

Literatura

Enciklopedija Jugoslavije i Enciklopedija likovnih umjetnosti.

140 godina djelovanja Narodne čitaonice u Požegi

PIŠE: DR PAVLE BLAŽEK

Stara Požega je u prošlosti bila ispunjena mnogim kulturnim događajima; 18. stoljeće veliki je predznak kulturnih i društvenih zbivanja u Požegi, a koje su svoj vrhunac ostvarile u 19. stoljeću. U tom stoljeću Požega će potvrditi laskavi epitet SLAVONSKA ATENA, a obilje kulturnih zbivanja ispunit će 19. stoljeće u ovome gradu mnogim novim, kulturnim sadržajima.

Odjeci ilirskog preporoda (1835—1948) svoje prave rezonatore imat će upravo u Požegi. Bitka za jezik, pravopis, nacionalnu kulturu, široke slavenske ideje, utkat će se i u Požegu, te će ovaj grad po uzoru na druge sredine 1845. godine osnovati Narodnu čitaonicu.

Samo dvije godine kasnije, 1847, Požeška županija u upotrebu uvodi hrvatski jezik i na taj način 1848. godine ostvaruje narodne ideje i želje u banskoj Slavoniji.

Poticaje za osnivanje čitaonica u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji dao je ilirski preporod. Kako se širio ilirizam i duh narodnog preporoda, tako su stasale i čitaonice i knjižnice u Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Križevcima, Osijeku, Požegi; ovisno o mogućnostima i angažmanu pojedinih sredina osnivaju se ova kulturna i prosvjetna stjecišta, koja, osim programskih načela ilirizma imaju i druge zadatke.

Te knjižnice i čitaonice stvarane u relativno teškim uvjetima pouzdan su dokaz disperzije ilirizma u krajeve izvan Zagreba i Hrvatske.

Knjižnice i čitaonice iz temelja mijenjaju književne i neknjiževne prilike, stvara se fond knjiga u pojedinim sredinama, odgaja se čitalačka publika, čitaonice postaju idejno i estetsko jezgro ovih sredina; one rastu, stvaraju svoje programe: »jer su se po svim gradovima i mjestima glavnim slična društva utemeljila, koja se za onda smatrala kao ona ognjišta na kojih se grijahu smrzla srca naših sunarodnika«.[1]

Požega toga vremena imala je oko 2000 stanovnika. Skupina rodoljuba izražava svoj zahtjev o čitaonici, a čitaonicu neposredno osnivaju Julije grof Janković Daruvarski. Franjo Hranilović, Antun Branko Pavić, Miroslav Kraljević, Josip Bunjik, te činovnici gimnazijski profesori i imućniji građani iz trgovačkog i obrtničkog staleža.

Pouzdano se zna da je savjete za osnivanje čitaonice u Požegi davao Vjekoslav Babukić, a Josip Bunjik, rodom iz Sombora, uz Iliju Saračevića bili su organizatori ove aktivnosti.

Oni 31. prosinca 1844. godine pišu Gradskom magistratu u Požegi i iznose zahtjev da se osnuje kulturno društvo — ČITAONICA.

Ističu da je osnovan privremeni odbor te, među ostalim, pišu: »Sveta je i nepomućena dužnost sviju ljudi, da se u svakom smislu, a koliko je moguće izobraze te blage i opće ljubljeno očekivani cilj ćudorednosti što skorije stigne. Društvu će poglavite zadaće biti izobraženje narodnog i materinskog jezika napose, uopće pako duševna izobraženost«.[2]

Zahtjev za osnivanje Čitaonice sadrži i dva primjerka Pravila na latinskom i hrvatskom jeziku, pa premda Pravila nisu odobrena, jer su vraćena od magistrata na dopunu, a nakon izvršenih dopuna upućena su kraljevskom namjesničkom vijeću u Budim na odobrenje, zna se da je predsjednik Čitaonice 1845. godine bio Franjo Hranilović, a tajnik Antun Kovačević.

Čitaonica je bila osnovana pod latinskim imenom LECTORIA SOCIETAS, a latinski naziv zamijenjen je 1848. godine u NARODNA ČITAONICA.

Vrlo je zanimljiv podatak da je u inicijativnom odboru za osnivanje čitaonice u Požegi bio i Miroslav Kraljević, književnik.

Da bismo mogli sagledati vrijednosti književnog djelovanja Miroslava Kraljevića, naglasimo i njegov društveni i politički angažman.

Požega je Bachov apsolutizam provela i proživjela vrlo teško, o čemu, među ostalim, svjedoče i podaci da je prestalo djelovati i pjevačko društvo i da je ovaj zbor tek 1861. godine iznova počeo širiti glazbenu kulturu zahvaljujući glazbeniku Vilimu Justu.

Čitaonica je za apsolutizma također zamrla, a tek je 1863. godine pod novim hrvatskim imenom Narodna čitaonica svečanim činom i drugi puta otvorena. Prije toga ona se zvala »Societas lectoria«.

»Današnji naraštaj neka znade, da su te pojave za požeški kulturni preporod u ono doba značile veoma mnogo, jer su ta dva društva bila u mnogim godinama tadašnjega socijalnog života dvije sjajne žarulje za svakoga, tko je disao i čuvstvovao narodnim duhom.«[3]

Ove dragocjene napomene o Požegi Kraljevićeva vremena vrlo dobro i ilustrativno rasvjetljavaju to teško življenje i mutno vrijeme.

Iako je ilirski preporod, gledajući ga u cjelini već bio postigao svoje uspomene, ciljeve i padove, požeška zbivanja nakon 1861. godine ispunjena su nekim čudesnim valom oduševljenja i rodoljublja.

Kraljevićev književni angažman ima inicijalna, pionirska obilježja; on počinje stvarati svoje djelo kada književni suvremeni jezik još nije standardiziran, kada se lome svjetovi jezičnih borbi i kada se te borbe vode dalje, no tada u uvjetima Bachova apsolutizma. On je stvarao uporno, praktično, nepobitno; utvrđivao je korijene svoga opredjeljenja, postavljao je prvi kamen u zgradu širih tokova književnih zbivanja.

I čitaonice onoga vremena imale su izuzetnu zadaću. One su odgajale narod u novom duhu jer, ne zaboravimo, nekadašnja čitalačka publika brusila je svoj književni ukus na stranim izvorima; ona je, kako gdje i kako kada, bila izložena evropskim tokovima literature, a ta su se djela mahom i čitala u izvornom, originalnom jeziku.

Čitalačko obrazovanje naše publike nije tada moglo biti drugačije jer pravih knjižnica s fondovima knjiga na vlastitom jeziku još nije bilo iz općeg razloga: književnost ilirizma uspjela je izgraditi čitalački ukus tek manjeg sloja, uglavnom obrazovanog stanovništva koje je inače živjelo u gradovima.

Narod — puk u širem smislu značenja — ostajao je tada po strani, na periferiji književnih zbivanja, pa je otvaranje Čitaonice u Požegi bio i čin formiranja vlastitoga ukusa i razvijanja estetike nove čitalačke publike koju je tek trebalo pridobiti i odgojiti za čitanje vlastite književnosti.

Miroslav Kraljević je bio sudionik tih teških godina i burnih gibanja, a to gibanje je, kao što je poznato, angažiralo Miroslava Kraljevića i na političkom planu, nikako ne samo na književnom.

1. Dubravko Jelčić: O hrvatskom književnom regionalizmu danas, Vinkovci, 1967.
2. Slavko Ježić: Ilirska antologija, književni dokumenti hrvatskog preporoda, Zagreb, Minerva, 1934.
3. Požega 1277—1977. Monografija, glavni i odgovorni urednik: Marijan Strbašić, izdavač: Skupština općine Slavonska Požega.

OBLJETNICE

PRIPREMIO: PROF. JERKO VUKOV

Izidora Kršnjavija

Izidor Kršnjavi je rođen u Našicama 22. travnja 1845, pred 140 godina. Dne 23. travnja u Zlatnoj dvorani u Opatičkoj ulici 10 u Zagrebu održana je Akademija posvećena toj godišnjici, a povodom doktorske disertacije Olge Maruševski o I. Kršnjaviju i skorog izlaska njegovog (50 godina pohranjenog) dnevnika. Ova disertacija rasvijetlila je mnoge nepoznate pa i nejasne stvari oko Kršnjavija. Njegova je ličnost bila dugi niz godina sporna, odatle njegovo prešućivanje kao poglavara cjelokupnog kulturnog života u određenom trenutku. Mladim generacijama je potpuno nepoznat. Graditeljski zahvati poduzeti na njegovu inicijativu i pod njegovim rukovodstvom je najmarkantniji dio njegove djelatnosti (samo u Zagrebu je inicirao restauraciju, konzerviranje i gradnju 195 objekata). Značenje djela koje je ostavio mnogo je veće s obzirom da je ostvareno u izuzetno teškim okolnostima ugarsko-hrvatske nagodbe. Tada je stvoren Zagreb ovakav kakvog ga danas imamo.

Godine 1866—69. studira u Beču povijest i povijest umjetnosti. Slikarstvo studira kao stipendist i na akademiji u Münchenu. Godine 1872—77. boravi u Veneciji, Rimu i Sorrentu. U Rimu upoznaje J. J. Strossmayera. Godine 1877. postaje profesor povijesti umjetnosti i arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (Strossmayerovim posredovanjem) .Godine 1878. daje poticaj za osnivanje Društva umjetnosti, čiji je niz godina tajnik i ideolog. Godine 1882. osniva Obrtnu školu i Obrtni muzej. On je inicirao gradnju i osnivanje tog muzeja, Akademijine palače, obnovu crkve sv. Marka, katedrale i dr. Zamjera mu se rušenje Bakačeve kule i zidina pred katedralom. Iste godine 1882. postaje upravitelj Strossmayerove galerije, kojoj daje prvi postav. Godine 1884. napušta Stranku prava i kandidira se na listi Narodne stranke (dolazi u sukob sa Strossmayerom i njegovim pristašama). Godine 1886. prelazi u Narodnu (madžaronsku) stranku i bude izabran za narodnog zastupnika. Godine 1887—91. studira pravo. Otkako je prestao biti upravitelj Galerije slika u stalnom je oštrom sukobu s Akademijom. Godine 1891—96. je predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu u Khuenovoj vladi. Od 1897. opet je sveučilišni profesor i pokretač rada u Društvu umjetnosti.

Kao predstojnik gradi i pregrađuje niz zgrada prosvjetnih ustanova (srednjih škola i preperandija, te kazalište u Zagrebu), obnavlja niz sakralnih spomenika, podiže atelijere za umjetnike, uređuje zgradu Odjela za bogoštovlje i nastavu, osniva ženksu stručnu školu i ženski licej, školu za slijepe i gluhonijeme i dr.

Obnovio je oko stotinjak arhitektonskih spomenika pod nesretnom upravom H. Bolléa; bio širokogrudan u financiranju kulturnih pothvata; pomagao je umjetnike, gradio im atelijere; pomagao sudjelovanje na međunarodnim izložbama (u Trstu, Kopenhagenu, Budimpešti i Parizu); proveo je organizaciju školstva, muzeja i dr. Umio je prema djelima iz početnog doba pojedinih umjetnika nazreti njihov razvoj (npr. I. Meštrovića i V. Kovačića).

Slikarstvom se bavio u mladosti i poslije Prvog svjetskog rata. Slikao je većinom mrtve prirode i pejzaže u malom formatu, te kopirao stare majstore. Kasniji radovi su mu pretežno sakralnog sadržaja, s oslonom na slikarstvo renesanse.

Njegov život prožimlje renesansa (kao pogled na svijet i najviši likovni ideal). Kroz 30-tak godina druge polovice 19. stoljeća znao se nametnuti kao inicijator i odlučan faktor u mnogim zbivanjima na području kulture. Taj duh renesanse dolazi do izražaja kod izgradnje javnih objekata (srednje škole u neorenesansi, zgrada Obrtne škole i muzeja u njemačkoj renesansi H. Bolléa, kazalište u barokiziranoj renesansi, unosi ga u svoja likovna djela itd. Bavi se i historiografskim studijem, prevodi Dantea, piše memoare, romane i drame.

Kao likovni kritičar bio je sklon historicizmu i tradicionalnosti. On je prvi stučni kritičar u Hrvatskoj.

Umro je 5. veljače 1927. godine u Zagrebu.

Literatura

Enciklopedija Jugoslavije, knj. 5.
Enciklopedija likovnih umjetnosti, knj. 3 (Zdenko Šenoa).

Dore Pejačević

U Našicama će se u rujnu ove godine svečano proslaviti 100. obljetnica rođenja Dore Pejačević, hrvatske skladateljice iz prvih desetljeća ovog stoljeća, jedne od rijetkih žena koje su se u Hrvatskoj istakle u muzičkom stvaralaštvu.

U ovoj proslavi sudjelovat će istaknuti glazbeni umjetnici, muzikolozi i znanstveni radnici, stručna udruženja, te društveno-političke organizacije Našica. Za ovu priliku u Zavičajnom muzeju u Našicama uredit će se njena memorijalna soba, restaurirati njezin klavir, tiskati nova izdanja djela (Zbirka violinskih kompozicija i izbor vokalne lirike), izraditi njeno poprsje, urediti grob, njezinim imenom prozvati jedna ulica, nastojati osnovati muzičku školu, koja bi nosila njeno ime i dr.

Dora Pejačević je porijeklom iz plemićke obitelji, koja je došla u Našice početkom 18. st. Rođena je 10. rujna 1885. u Našicama, a umrla 5. ožujka 1923. u Münchenu.

Prvu glazbenu poduku dobila je kod kuće. Muzičko obrazovanje u violini i kompoziciji je dobila u Zagrebu, Dresdenu i Münchenu. Radila je kao slobodni umjetnik, najviše u Münchenu.

U doba kada su se udarali temelji hrvatskoj komornoj, simfonijskoj i koncertatnoj muzici, ona je svojim radovima utrla put novim generacijama kompozitora. U svojem plodnom djelovanju oblikovala je veća ciklička djela za komorne i orkestralne sastave ,povezujući klasični oblik s novoromantičnim duhom. U stvari ona je zakašnjeli romantik. U svoj muzički govor pokušala je na diskretan način unijeti u neka djela i neke hrvatske narodne značajke.

Od komornih muzičkih oblika najviše su je privlačili oni s klavirom. Tako je 1908. godine dovršila svoj »Kla-

virski kvartet u d-molu«, 1910. godine »Klavirski trio«, 1917. godine »Drugu sonatu za violinu i klavir u b-molu«, nazvanu »Slavenskom« i »Simfoniju u fis-molu«, koja je također prožeta široko raspjevanim melodijama, čija je važna odlika također narodni melos. Ona je autor prvog klavirskog koncerta u hrvatskoj muzičkoj literaturi. Godine 1916. (5. II) u Zagrebu je izveden prvi put »Koncert za klavir i orkestar u g-molu« (iz 1913) na povijesnom koncertu »Mladih hrvatskih skladatelja«. Odlike u ovom prvencu dolaze do izražaja i u »Koncertnoj fantaziji« za klavir i orkestar u d-molu (1919).

Osim klavirskih djela, među kojima su dvije sonate, ciklusi »Maštanja« (1903) i dr, Dora Pejačević se afirmirala i na području vokalne lirike (»Tri pjesme«, op. 53 iz 1920) na stihove F. Nitzschea.

Literatura:

Leksikon jugoslavenske muzike, knj. 2, Zagreb 1984.

lijanski, ruski, danski, slovački, kineski i još nekoliko. Donijeli su joj dvostruku kandidaturu za Nobelovu nagradu i omogućile da 1937. godine kao prva žena bude izabrana za člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

»Od kritike je ocijenjena zvučnim imenom hrvatskog Andersena, najboljim našim piscem za djecu. Djelo joj se ističe po originalnosti tema i ideja, jednostavnošću i čistoćom izraza, osjećajem za slike, bujnošću mašte, poetskom crtom, sposobnošću da se poistovjeti sa psihom djece, shvati naivnost njihova svijeta«.[1]

Literatura

1. M. Šicel: Ivana Brlić-Mažuranić, predgovor knjizi br. 73 iz »Pet stoljeća hrvatske književnosti«,
2. Povijest hrvatske književnosti, knj. 5.
3. Gol Nenad: Kuća uspomena I. Brlić-Mažuranić, »Matica«, br. 12, 1984.

Ivane Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić rođena je u Ogulinu 1874. godine, a umrla u Zagrebu 1938. Potječe iz poznate obitelji Mažuranića, kao unuka Ivana, pjesnika i političara, hrvatskog bana, a kćerka Vladimira, pravnika i pisca. Udala se za Vatroslava Brlića, političara i odvjetnika u Sl. Brodu, čija je loza također poznata u hrvatskom javnom, društvenom i kulturnom životu kao i loza Mažuranića. U obje porodice bila je okružena bogatim bibliotekama i atmosferom rada, te je stjecala bogato znanje i učila jezike. U Brodu je npr. imala biblioteku s oko 8000 knjiga i obiteljski arhiv s oko 7000 starih pisama i dokumenata. Stručnjaci tvrde da u Hrvatskoj i Jugoslaviji nema slične sačuvane povijesne cjeline. Ona predstavlja 7 generacija jedne naše građanske obitelji, od 18—20 stoljeća u rasponu od 250 godina.

U formiranju njene ličnosti odlučnu ulogu odigrala je uža sredina u kojoj se kretala i ljudi koji su stekli velike zasluge i doprinijeli našoj kulturnoj i političkoj povijesti. Na prvom mjestu je bio njen djed Ivan Mažuranić, pisac »Smrti Smail-age Čengića«, zatim pjesnik i estetičar Franjo Marković, pjesnik »Doma i svijeta« i »Kohana i Vlaste«, te biskup J. J. Strossmayer.

Na nju je djelovala i okolica Ogulina, u kome je provela djetinjstvo, »čudnovati i napadni oblici Kleka i romantičnost Dobre«.

Ivana se posvetila porodici i odgoju (imala je dosta djece), te književnosti. Polazeći od porodice i majčinstva, na prvo mjesto stavlja etičke vrijednosti života, osjećaj za lijepo, te povezanost čovjeka s vlastitim narodom. U svome stvaranju opredjeljuje se za vizuelno (sve doživljava u slikama, neposrednim doživljajima), zatim maštu i bliskost djeci. Pripovijesti su joj uspjele i s didaktičko-pedagoškog stajališta, što proizlazi iz njena nazora na svijet, iz vlastite filozofije. Jezični izraz su joj jednostavne i jasne rečenične fraze, dinamika, filmsko smjenjivanje prizora, nabitih sadržajima i interesantnim događajima, te tečnost pripovijedanja.

Ivana Brlić-Mažuranić se okušala u raznim književnim vrstama: lirskim pjesmama, bajkama i basnama, crticama, pripovijetkama, romanu, didaktičko-poučnim člancima; izdala je tri knjige »Iz arhiva obitelji Brlić«.

Najveća priznanja donijele su joj pripovijesti »Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića«, koja se smatra klasičnom, te »Priče iz davnine«, koje predstavljaju njen najveći književni domet. Građu za ovu jedinstvenu zbirku pripovijedaka crpe iz slavenske mitologije i narodnog stvaralaštva. Ove pripovijesti se ubrajaju među najviše prevođena djela naše književnosti u svijetu. Tako su prevedene na engleski, francuski, njemački, ta-

Sv. Metoda

6. travnja 1985. navršila se 1100. obljetnica od smrti Sv. Metoda, iz Soluna, političara, monaha, misionara i »slavenskog apostola«, starijeg brata Ćirilovog. Rođen je 812-815. u Solunu, a umro 6. travnja 885. u Moravskoj. Nije zabilježeno njegovo pravo ime (Metod je dobio kad se povukao u samostan).

Djelovanje braće Ćirila i Metoda pada u vrijeme velikih političkih previranja u Podunavlju i na Balkanu, kritičnog perioda u odnosima između istočne i zapadne crkve. Oni su bili sinovi visokog bizantskog vojnog zapovjednika Lava. Mladost su proveli u Solunu, drugom po veličini bizantskom gradu, oko kojeg su već dva stoljeća živjeli makedonski Slaveni. Braća su stoga dobro znala taj jezik (»Vi ste Solunjani, a svi Solunjani govore čisto slavenski«). Metodije je bio upravitelj jedne arhontije u istočnoj Makedoniji. Konstantin je odgojen na carskom dvoru i nakon završetka filozofskih i teoloških studija bio bibliotekar Hagije Sofije u Carigradu, pa nastavnik filozofije na visokoj školi u Carigradu. Za političkih i crkvenih trzavica Metodije godine 856. napušta položaj arhonta i povlači se u manastir na Olimpu u Maloj Aziji; malo kasnije polazi za njim i Konstantin. Godine 860, po naloga cara Mihajla, oba brata odlaze za misionare tursko-tatarskim Hazarima u južnu Rusiju. Nakon povratka angažirani su u novoj sličnoj misiji kod Slavena.

Godine 862. poslanici moravskog kneza Rastislava tražili su od cara Mihajla biskupa i svećenike koji će na slavenskom jeziku propovijedati kršćansku vjeru. U Rastislavljevoj državi kršćanstvo su širili od početka 9. stoljeća njemački svećenici. Iz straha od njihova političkog utjecaja, on traži pomoć u Bizantu. Zadatak braće bio je delikatan. Rastislav je išao za tim da samostalna crkva s domaćim svećenstvom i vlastitim liturgijskim jezikom postane obrana protiv stranog utjecaja. Bizant mu šalje Konstantina i Metodija, koji poznaju slavenski jezik.

Za potrebe misije Konstantin je preveo s grčkog na jezik solunskih Makedonaca najnužnije biblijske tekstove i obredne knjige. Danas se općenito smatra da je to pismo bila glagoljica (okrugla ili obla). Na put su pošli 863. i k Rastislavu stigli 864. godine. On ih je s narodom srdačno primio. Njihov rad izazvao je protimbu njemačkog svećenstva, koja je potrajala i poslije njihove smrti. Glavni dokaz im je bio da se vjerski obredi mogu vršiti samo na tri »sveta« jezika: hebrejskom, grčkom i latinskom. Braća su naišla na gostoprimstvo i u Panoniji na dvoru kneza Kocelja. U Veneciji su morali izdržati oštru polemiku s »trojezičnicima«. U Rimu ih je papa Hadrijan svečano primio, jer je u njima vidio pomagače protiv svojih osiljenih i neposlušnih njemačkih

biskupa i njihova suverena. U Rimu Konstantin se razbolio i ušao u samostan (uzevši ime Ćiril), te je ubrzo umro. Papa odobri slavensku službu i 869. Metodija posveti za panonsko-srijemskog nadbiskupa (da bi zapadni Ilirik izdvojio od vlasti salzburškog nadbiskupa). Pri povratku njemački biskupi osude Metodija i bace u tamnicu, u kojoj je ostao 2,5 godine, zabrane slavensku liturgija i optuže ga kod pape. Godine 879. opet ide u Rim na opravdanje papi. Papa ponovno potvrdi slavensko bogoslužje. Metodije prevodi na slavenski jezik Sv. pismo (sve knjige starog zavjeta) i druge knjige.

Nakon teškog života, mnogih sumnjičenja i progona Metod umire 885. godine. Slavenska liturgija bude zabranjena u Moravskoj, a njegovi učenici protjerani. Sklonili su se u Primorsku Hrvatsku, Rašku i Bugarsku, gdje su nastavili s radom. Slavenska pismenost prešla je na jug, gdje je borba za narodni jezik i pismo potrajala vjekovima (u nekim hrvatskim krajevima sve do sredine 19. stoljeća). Načela tvorbe tog pisma utjecala su na formiranje ćirilice, a i na slaveniziranje latinice (Gajevu ilirskom pravopisu, češkom husitskom pravopisu i dr.). Ćiril je podigao taj jezik u samom početku na takvu visinu, kakvu su drugi jezici dostigli tek poslije stoljetnog razvoja. Braća su radila u duhu kršćanskog univerzalizma i ideja slavenske crkve. Mnoga pitanja o djelovanju braće iz dalekog 9. stoljeća ostala su još neriješena zbog nedostatka dokumenata. Tako je ostalo neobjašnjeno i pitanje o postanku glagoljice.

Literatura

Enciklopedija Lekssikografskog zavoda, knj. 2, Zagreb, 1961.

NADA KONJEVIĆ

Stari dud

Široka duga avlija,
sivom kapom pokrivena,
U jednom uglu
stari dud,
preplašen,
čežnjivo moli
za zraku
slobode.

Nastaje silna
čežnja
u dubini što
buja bez prestanka.
Iznad humka
mrtvog betona
savila se krošnja
pod vrućom lavinom
nestajanja.

Pusta avlija
bez milosti život gazi.
U nijemoj tišini,
jutarnje rumenilo
vuče iz dubine
posljednju snagu
procvalog duda.

KATARINA BRKIĆ

Slika

Slučajno
prođoh kraj vranih konjskih sapi u pokretu
i zadrhta u meni djetinjstvo

s mladim kukuruzima
na brazdama vlažnim,
s voćnjacima, teškim, mirisnim,
u tihim kišama;

s drvenim škripavim kolima
na poljskom putu, u glibu
zaglavljenim;

i visoki jablani, dobri i tvrdi,
po kojima se selo izdaleka poznaje,
u korijenu zadrhtaše
dok mi srce s njima u nebo zabodeno
na horizontu dragom, znanom,
sasvim nijemo zastaje;

toranj crkveni
utonuo
u zalaz rumeni

i brda
s njima

zadrhtaše u meni...

sve zbog ovih vranih konjskih sapi u pokretu
što prođoše dok zastah u uspomeni

Šumo moja na brijegu očevom

Šumo moja na brijegu očevom,
sa srnama i gljivama među izvorima,
s vjekovima pod lišćem utrtim,
sa stopama djeda i pradjeda,
pod panjem, pod granjem, pod sjećanjem,
i oca njihovog što je međe zabio,
razumnoj ih sječi poučio.
Šumo moja na brijegu očevom,
kako ću te izmjeriti,
kako ću te koristiti,
tko će međe pokazati,
tko će hrašće sačuvati?

Prethistorijski glineni utezi - pitanje namjene

PIŠE: PROF. SILVIJA JANČEVSKI

Mada su glineni utezi i pršljeni vrlo čest nalaz na arheološkim lokalitetima, samo su uzgred spominjani, često je njihova namjena nedovoljno razjašnjena, površno ili čak pogrešno tumačena.

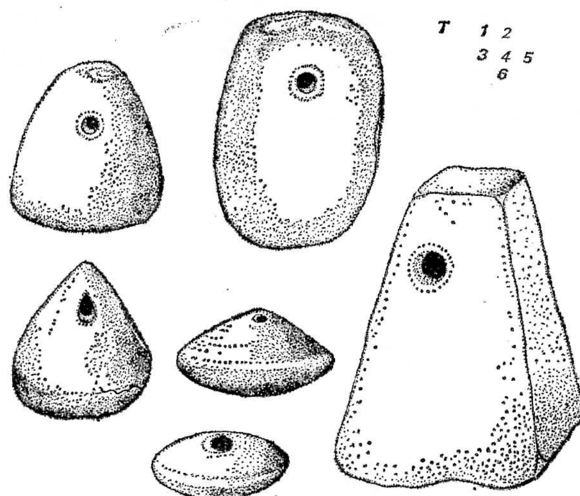
Najčešće ponavljana greška je kod utega za tkalački stan, pa bih se ovdje dulje zadržala. Kada se govori o prethistorijskom tkalačkom stanu, tada se misli na uspravan tkalački stan koji je zasigurno egzistirao tokom čitavog neolita. Takav primitivan tkalački stan je načinjen od drvenog okvira gdje su na gornjoj stranici gusto jedan do drugog pričvršćene niti osnove. One padaju čitavom dužinom stana, a na kraju je svaka od njih povezana s masivnim glinenim utegom koji slobodno pada ne dodirujući donju stranicu okvira. Uloga utega poredanih jedan do drugog je da svojom težinom napinju niti osnove na tkalačkom stanu. Zato je isključeno da su za tkalački stan služili pršljeni bikoničnog oblika koji nemaju potrebnu težinu. Utezi za tkalački stan su obično kruškolikog i ovalno-spljoštenog oblika (T 1, 2, 3). Visina utega kruškolikog oblika se kretala od 6—7 cm s promjerom u donjem dijelu oko 5 cm, dok su nešto veći utezi ovalnog oblika s visinom oko 7—9 cm i sa širinom profila oko 4 cm.

U literaturi su razjedinjena mišljenja o uvođenju savršenijeg vodoravnog tkalačkog stana. Pretpostavlja se da su ga Rimljani poznavali i koristili što se može zaključiti po ljepoti istkane tkanine, te po preciznosti rada što je moguće izvesti samo savršenijim tkalačkim stanom. Da se granica pojave vodoravnog tkalačkog stana može pomaknuti i niže čak do keltskog perioda, daje nam naslutiti etnolog Zvonimir Toldi koji keltski nož sa savijenom oštricom i tordiranom drškom objašnjava kao namjenski specijaliziran oblik noža, tzv. uvodilja kojom se provlače niti osnove kroz »brdo« na vodoravnom tkalačkom stanu.

Usko povezani s tehnikom tkanja, prethodnici toj radnji su bikonični glineni pršljeni (T 6). Oni su imali sličnu ulogu poput utega na tkalačkom stanu, tj. davali su težinu, ali ovaj puta vretenu. Naime, nakon striženja ovaca (u slučaju da vuna služi kao predivo) te pranja još nepreređene vune u rijekama i potocima, vuna se prede. Za jednostavniji način predenja (savršeniji je s upotrebom kolovrata), potrebna je preslica i vreteno. Preslica je drveno pomagalo koja je svojom dugačkom drškom našla mjesto u ženskom pojasu, a na proširenom gornjem dijelu je namotano predivo. Spretnim pokretima prstiju predivo se s preslice izvlačilo u dugačke, tanke niti te namatalo na vreteno koje se gibanjem prstiju i niti također okretalo. Da vreteno zbog lakoće drveta i vune ne bi smetalo i zapinjalo za tijelo, da bi se povećao broj okretaja vretena te time bolje usukala nit prediva, na donji kraj mu je obješen glineni uteg.

Bikonični pršljeni su različitih veličina do 5—6 cm.

Gotovo isti pršljeni su se upotrebljavali prilikom ribolova za opterećivanje ribarske mreže (T 4). Teže je sa sigurnošću odrediti koji je pršljen bio namijenjen čemu. Možda odgovor treba tražiti ne toliko u veličini pršljena, nego u širini probušene rupe utega. Veća rupa je bila potrebna za vreteno, dok je za vlakno ribarske mreže bila dovoljna i uža rupica.

Crtež: Zvonimir Toldi

Često u arheološkoj literaturi nailazimo na glinene utege, tzv. »grijače« (T 5), pogrešno svrstane u utege namijenjene tkalačkom stanu. To su utezi masivne težine u obliku krnje piramide, oštrih bridova s ravno odrezanom gornjom plohom, te probušenom rupom u gornjem dijelu. Takvi »grijači« su se upotrebljavali kod ognjišta kao podmetači za posude u kojoj se kuhala hrana o čemu često svjedoči njihova nagorenost i pougljeni dijelovi. Tri ili četiri takva grijača su stavljena na ognjište tvoreći krug na koji je stavljana posuda s hranom. Prevrući, užareni grijači su se pomicali šipkama (u funkciji žarača) koje su gurnute u probušene rupe utega. Na taj način su se grijači mogli pomaknuti bliže ili dalje ovisno o veličini posude ili čak potpuno skloniti s ognjišta.

»Grijači« su poput utega različitih veličina a oni većih dimenzija su visine i do 15 cm.

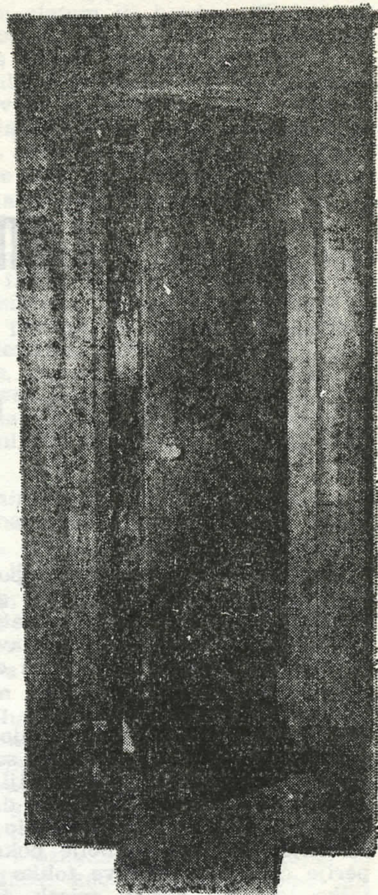
Ovakvi »grijači« se mogu susresti u etnološkim zbirkama pod nazivom »topke« u funkciji sadžaka ili preklada, a do nedavno su još upotrebljavani u nekim našim jugoistočnim krajevima gdje su se dulje zadržala otvorena ognjišta.

Literatura:

1. Enciklopedija Leksikografskog zavoda 7, Zagreb 1964. godine, str. 442.
2. Toldi Zvonimir: Paralele etnoloških i arheoloških predmeta, Vijesti br. 4, Slavonski Brod 1980. godine, str. 129 i 130.
3. Persida Tomić: Tipološko-terminološka klasifikacija zbirke narodnog grnčarstva, Glasnik etnografskog Muzeja 39—40, Beograd 1976. god, str. 49.

Ormar vojnika graničara

PIŠE: PROF. ZVONIMIR TOLDI

Tridesetih godina 19. stoljeća graničarske su kuće naredbom vojnih vlasti morale za svoje vojnike napraviti poseban ormar za držanje vojne opreme (oružja i odjeće — »mundira«). U to vrijeme ormar je još rijedak dio narodnog pokućstva u Brodskom posavlju. Kućno ruho i odjeća držano je u škrinjama, sanducima »kobilašima«,[1] »šaranim sanducima«[2] ili običnim jednostavnim sanducima od grubo tesanih dasaka. Veće, otkane komade platna, smotane bale platna — »trube«, spremalo se u šuplja debla — »stublike«. U svadbi, djevojke su kod dolaska u dom mladoženje također »selile stvare« — svoje ruho u sanducima.

Podatke o ovom ormaru vojnika graničara nalazimo u Zapovijedima kompanija-satnija, vojnih, upravnih jedinica na teritoriju Vojne krajine. Tako je naredba — »zapovid« da svaki vojnik mora imati ormar za svoje oružje i mundir donesena u Babogredskoj satniji[3] 29. srpnja 1835. godine i glasi:

prvo Po zapovidi Slavne Regiments Comande mora svaki Soldat za svoje Oruxje i Mundir Sodazky Arman imati. Zapovida se daklem, da svaki Gazda takija za svoga Soldata Arman do Nedilje načsiniti imade, u Nedilju hochese takovi Armani visitirati i koji nebudu imali hoche, na odgovor pritegniti biti.[4]

Da do ovog roka svi vojnici nisu imali ormare a da je bilo i neurednih, saznajemo iz zapovijedi od 19. kolovoza iste godine:

3che Untnoffri dobivaju Zapovid sutra takia sve Soldatske Ormane vizitirati, i sve one kojisu nečsisti, a osobito koji otakove joste neimadu Sutra takia Compagnie po Imenze javiti.[5]

Unatoč pozivanju na odgovornost i kažnjavanja zbog neizvršavanja zapovijedi, još i slijedeće godine bilo je onih koji ormare nisu imali, a također je bilo i neuredne opreme u ormarima. Zato Kompanija donosi slijedeću zapovijed 30. ožujka 1836. godine:

6to Unteroffiziri od Feld Bataljona dobivaju Zapovid sutra takia soldatske Ormane Vizitirati jelli svaki Soldat sa otakovim providjen i u otakovim sve Stvare u čsistom stanju postavljene. Zato imade svaki Soldat sutra ujutru Untennoffra kod Kuche dočsekati, gdi pako Soldat kod Kuche nije imade Gazda otakovog pokazati. Untennoffiziri imadu daklem sve one popisati koji nebi Orman ili nečiste Stvari u otakovima imali, i Sutra na Wečser u Statiu Rapport pismen pridati dase nemarljivi na kashtigu pritechi mogu.[6]

U etnografskoj zbirci Muzeja Brodskog posavlja u Slavonskom Brodu ima jedan ormar vojnika graničara otkupljen u Sikirevcima. U inventar je uveden pod nazivom »lugarski orman«. Vlasnici mu nisu znali prvobitnu namjenu. Upotrebljavan je kao staro pokućstvo na salašu — »stanu«, a sikirevački stanovi su bili pod šumom Lug, pa otuda i naziv »lugarski«.[7] To je visoki, jednokrilni ormar, napravljen od hrastovih dasaka koje su ukucane »kovačkim ekserima«. Krilo ormara je usko, ima drveni prihvat za povlačenje i drveni zatvarač na okretanje na donjem dijelu — »obrtanj«. U unutrašnjosti je pet drvenih kuka — »čiviluci« za vješanje. Uzdignut je na tri noge; to su zapravo produžeci dasaka prednje i stražnje stijene ormara. Veličine je: 171 cm visina, 66 cm širina, 42 cm dubina.[8]

Kada je razvojačena Vojna krajina,[9] ovi ormari više nisu trebali za svoju prvobitnu namjenu (držanje oružja i mundira), pa su vjerojatno kao i ovaj sikirevački odvezeni na stanove, ili suu kućama poslužili za spremanje manje potrebnih stvari u ostavama. U inventar seoskih domova, ovog dijela Slavonije od sredine 19. stoljeća ulazi pokućstvo rađeno po uzoru na gradsko, skromnih stilskih karakteristika, a među tim pokućstvom su i ormari (širi, jednokrilni i dvokrilni ormari, ormari »staklenjaci«, komode — »ladičari« i dr).

Bilješke

1. Škrinje od tesanih dasaka s poklopcem u obliku krova kuće, rad su domaćih majstora samouka, ili spretnijih ukućana.
2. »Šareni« ili »maljani« sanduci su rađeni od mekog, jelovog drveta, ravnog su pokrova, a ukrašeni su bojanim, biljnim ornamentima. Kupovani su na sajmovima, a potječu iz alpskih krajeva.
3. Babogredska satnija (kompanija) broj 6 pripadala je 7 brodskoj pukovniji (regimenti). Obuhvaćala je sela Babinu Gredu i Gundince. Sjedište je bilo u Babinoj Gredi.
4. Zapovijedi babogredske kompanije (Zapovidi) iz 1835. i 1836. godine, strana 99. Knjiga izložena u stalnom postavu Muzeja Brodskog posavlja, u temi, »Vojna krajina«.
5. Isto, strana 108.
6. Isto, strana 216.
7. Ovaj ormar je otkupljen od Marije Lučić iz Sikirevaca, a u inventar etnografske zbirke uveden je pod brojem E 1521.
8. Sličan ormar ima i Muzej Županje iz Županje (inv. br. 413). Bio je na izložbi »Vojna krajina u Hrvatskoj« koju je priredio Povijesni muzej Hrvatske 1981. godine. Pripadao je porodici Đurić iz Bošnjaka, izrađen je oko 1860. godine, a dimenzija je 152x72x42,5 cm (katalog izložbe, strana 125).
9. Vojna krajina je razvojačena 1873. godine, a 1881. godine ujedinjen je teritorij Krajine s Hrvatskom.

Zanimljivosti iz numizmatike

PIŠE: PROF. HERMINA LUKIĆ

Već tisuće godina novac posreduje u razmjeni čovjekovih dobara. I već tisuće godina zbog njega, mjeritelja (mnogih) vrijednosti, ratuje se i miri, gladuje i vlada; zbog njega padaju države i pojedinci. U njemu je satkana gotovo cijela priča o burnom ljudskom trajanju u ovoj civilizaciji.

Zato proučavati čovjekovu povijest znači i proučavati golemu ulogu novca u njoj. On je izvor saznanja o povijesti religije, običajima, socijalnim ili trgovinskim odnosima i vezama, o civilizaciji i politici.

No, potrebno je naglasiti da novac nije bio samo sredstvo plaćanja, već je vršio i druge jednako važne funkcije. To nam najbolje pokazuje novac rimske imperije čije su predstave toliko mnogobrojne da bi bilo teško sastaviti njihov spisak. Razlog za ovo bogatstvo leži u činjenici da je za imperatora novac značio najpogodnije sredstvo propagande. On je bio izraz moći koja se učvršćuje, hvalisanje i sračunato izlaganje događaja koji potvrđuju tu moć. Umjetnički izraz predstava datih u plitkom reljefu na naličju novca često je žrtvovan potrebi da se nešto jasno istakne ili dokaže.

Zašto su se vladari žurili da što prije, odmah po dolasku na vlast, kuju novac pod svojim imenom?

Kao prvo: novac je stizao u sve, pa i u najudaljenije krajeve ogromne rimske imperije. A osim toga, dobijali su ga u ruke svi i Rimljani i pokoreni narodi. Budući da u ono vrijeme nije bilo tiska, radija i televizije, novac je bio jedino sredstvo kojim je car mogao na najbrži mogući način upoznati svoje podanike tko vlada u državi i što će sve učiniti za narod.

Zato se na aversu (licu) novca car redovito predstavlja svojim likom, imenom i titulama. Osim svog lika, carevi su predstavljali i članove svoje obitelji; carice, sinove, kćeri. (sl. 1 i 2)

Na naličju novca iznosi sretne okolnosti koje su mu podarile vlast. Zato odaje zahvalnost svojim vojnicima i legijama, zahvaljuje se provincijama koje su mu pružile pomoć. Česte su predstave kako car vodi državni brod uz pomoć božice Pobjede u nove pobjede, kako na konju kreće da bi osvojio nove zemlje ili njegov ulazak u neki osvojeni grad koji mu odaje počast. Pobijeđeni neprijatelji obično su predstavljeni kao ličnost koja savija koljeno i ponizno kleči pred imperatorom. (sl. 3)

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

Car ne reklamira samo svoju darežljivost i plemenitost prema svojim vojnicima, već i prema cijelom narodu; npr: podjelom žita i namirnica. U tu svrhu prikazuje se figura Anone čiji se rog izobilja prazni u korist naroda.

Na rimskom novcu može se još vidjeti dvanaest glavnih bogova, događaje iz života gradova, arhitektonske spomenike i sve vrste građevina koje je dotični car sagradio. (sl. 4)

Zahvaljujući ovim vijestima narod je i u najudaljenijim provincijama znao kakve ratove car vodi, kakve građevine gradi: mostove, slavoluke, hramove itd. A mi ga danas koristimo kao dragocjenu arhivu za rekonstrukciju rimske povijesti; znamo kako su izgledale pojedine građevine koje su već odavno porušene a čiji nam je izgled ostao sačuvan jedino na novcu. Čak su i pojedini carevi ostali do danas poznati samo zato što se sačuvao njihov novac.

U svojoj dugoj povijesti, novac se kovao od plemenitih i neplemenitih metala, različito se ukrštavao i označavao, da bi na kraju postao i papirnat. Novac je mijenjao izgled i oblik tako da je bilo nepravilnih, četvrtastih, zdjelastih, probušenih.

Stara Kina je imala novac krajnje neobičnih oblika (sl. 5). Kineski imperij seže u duboku prošlost staru preko 4000 godina, prostire se na području koje je oko 20 puta veće od Jugoslavije. Tisućama godina Kina je za Evropljane bila daleka, nepoznata zemlja u kojoj je, po vjerovanju sve bilo drugačije nego u Evropi. O rijetko kojoj drugoj zemlji pričano je i pisano toliko nestvarnosti i čudnih priča kao o Kini. I pored rijetkih dodira s tom dalekom i teško pristupačnom carevinom gotovo začuđuje veliki broj kineskih proizvoda i kulturnih vrijednosti koje se stoljećima sreće u Evropi (svi-

la, papir, porculan). Danas Muzej Slavonije u Osijeku, čuva vrijedne kineske proizvode skupljene 1945. godine iz napuštenih plemićkih dvoraca u Valpovu, Našicama, Nuštru, Vukovaru, Iloku.

Samo u nekoliko zemalja svijeta može se povijest novca proučavati u tako izvanrednom kontinuitetu i istrajnošću kao u jednom nastalim tradicijama u Kini. Oko 500. godine prije naše ere počeli su izdavanjem okruglog brončanog novca s izbušenim pravokutnikom u sredini koji se kao njihov karakteristični novac održao do početka 20. stoljeća. Smjenom dinastija mijenjala se veličina, težina i natpisi, ali se opisan izgled nije više mijenjao.

Pored navedenih zanimljivosti iz numizmatike, izdvajamo još neke:

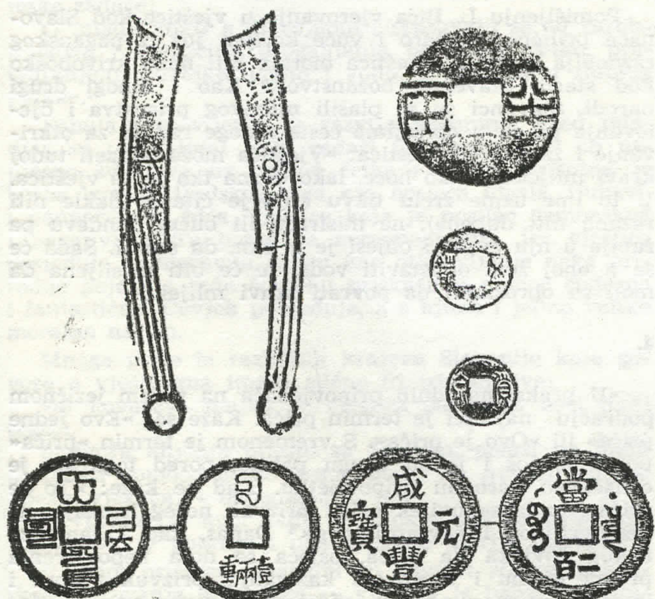
— npr. novac od keramike, odnosno porculana. Već 3000 god. kao sirovina za izradu novca služi metal. Najprije su korišteni plemeniti metali kao mjere vrijednosti, a zatim bakar i bronca sve do danas. Tek nekoliko posljednjih stoljeća u opticaju su papirnate novčanice.

Prvi svjetski rat je u mnogim zemljama Evrope poremetio cirkulaciju novca, a posebno se osjetio nedostatak novca od plemenitih metala. Vjerovatno je to uvjetovalo stvaranje ideje o novcu izrađenom od keramike, odnosno porculana. Ideji su sigurno uzor bile već poznate lijepe i raznovrsne porculanske medalje koje su izdavale manufakture porculana krajem 18. stoljeća. Fino izrađene te su medalje imitirajući metal, bile veoma cijenjene kod skupljača i ljubitelja numizmatike.

Drugi uzor na nedostatak novca od keramike, odnosno porculana, bili su već dobro poznati žetoni od bijelog porculana korišteni u prostorijama za zabavu, sličnim današnjim kockarnicama. Nedostatak sitnog državnog novca direktno je utjecao na upotrebu takvih i izvan »kockarnica«.

Koristeći spomenuta iskustva u Njemačkoj su 1920. godine počeli izdavati serije porculanskog novca, a ideja o izdavanju tog novca potekla je od državne manufakture porculana iz Meikena. Ubrzo su tu ideju prihvatili i drugi gradovi u Njemačkoj. Osim Njemačke porculan kao sirovinu za izradu novca, prihvatila je 1922. godine i Guatemala u Srednjoj Americi. Porculan je u novoj ulozi pokazao velike prednosti u odnosu na kositar ili aluminij, ali istovremeno i mane jer je lomljiv i velikog volumena.

Taj novac nije izrađivan od glaziranog porculana, već se upotrebljavao, tzv. »Biskuitoporcelan«, odnosno, smeđi »Böttger« kamen. Proces izrade počinjao je tako da je umjetnik izrađivao gipsani kalup u negativu koji je morao biti 1/6 puta veći od željenog novca. Iz jednog kalupa dobilo se 10—15 gipsanih komada novaca koji su zatim dekorirani zlatom ili bojama. To su bili samo probni komadi koji su nakon ocjene uspješnosti korišteni kao model za izradu originalnog novca. Za izradu originalnog porculanskog novca pravio se čelični kalup u negativu, 1/6 veći od gotovog novca, izliveni porculanski komadi odlazili su na prvo pečenje gdje su se smanjivali za 1/6. Ovisno o temperaturi i blizini plamena, događale su se deformacije i greške na novcu. Nakon prvog pečenja novac se dekorirao zlatom ili bojom i još jedanput pečen.

Sl. 5

Nažalost, objektivne okolnosti su učinile svoje. Nagla inflacija istisnula je iz upotrebe ovaj zanimljivi novac i dala mu drugu namjenu. Postao je novac koji je imao svrhu ukazivanja pomoći, pa su nastale serije s namjenom: pomoć studentima, održavanje ratnih grobova, novac za kantine, menze i slično. A danas ga srećemo u zbirkama novca pojedinaca i u muzejima u numizmatičkim zbirkama. Muzej Slavonije u Osijeku posjeduje nekoliko zanimljivih primjeraka opisanog novca.

Pored navedenih zanimljivosti iz numizmatike, navodimo još neke, i to: marke kao novac u Rusiji, Ukrajini, Sovjetskom Savezu, Srbiji, Kraljevini SHS (Sloveniji) i marke — bonovi u Hrvatskoj 1919. godine.

Poštanska marka kao novac prvi put se pojavila 1915. godine u Rusiji za vrijeme prvog svjetskog rata. Njena pojava uvjetovana je nedostatkom sitnog metalnog novca. S obzirom na funkciju marke — novac, tiskane su na specijalnom polukartonu i bez ljepila. Na naličju marki odštampana je izjava kojom država garantira istu vrijednost marke — novca s metalnim novcem (3, 10, 15 i 20 kopejki). Tekst glasi: »Ima istu vrijednost kao srebrni novac«. Drugo izdanje novca — marke bilo je također u Rusiji 1916 — 1918. godine. Tada su pušteni u promet apoeni od 1, 2 i 3 kopejke. Na naličju, pored grba i oznake vrijednosti, stajao je natpis »Ima istu vrijednost kao bakarni novac«. Isti novac izdala je i Ukrajina 1918. godine. Sovjetski Savez je također izdao marke — novac. Na naličju je bio isti tekst samo bez carskog grba.

Austrija je 1919 — 1920. upotrebljavala kao novac marke od 10, 15, 20 i 50 helera.

Na našoj teritoriji poštanske marke prvi put su upotrebljavane kao novac studenog 1915. godine u Prištini. To su bile franko-marke Kraljevine Srbije, izdane 10. II 1914. godine. Ove marke poznate su među filatelistima pod nazivom »kačketuše«, jer je kraljev lik bio sa oficirskom kapom.

Poslije završetka prvog svjetskog rata u Sloveniji su bile u prometu kao novac poštanske marke poznate pod nazivom »verigarji«. Ime su dobile zbog crteža profesora Ivana Vavpotiča na kome je prikazan rob koji kida lance (verige) ropstva. Četiri vrijednosti od 3, 5, 10 i 15 vinara manjeg su formata i rob je naslikan samo do bedara. Slijedeće četiri vrijednosti od 20, 25, 30 i 40 vinara su većeg oblika i prikazana je cijela figura roba. Vrijednost od 50 i 60 vinara kojima se završava serija imaju drugačiju sliku. Na njima je prikazana žena kao personifikacija države i tri sokola koji predstavljaju tri naroda Kraljevine (Slovence, Hrvate, Srbe).

Poslije prvog svjetskog rata u Osijeku je bila u upotrebi poštanska marka kao sredstvo plaćanja ali ne kao novac, nego kao bon.

Frakova tiskara u Osijeku upotrebljavala je kao bon marku od 15 para Kraljevine Srbije, tekst na marki pretiskan je s devet kružića, a dotiskana krupnim brojkama nova vrijednost od 10, 20, 40 i 50, s oznakom »f« — filira.

Navedene zanimljivosti pokazuju da zbirke starog novca ne predstavljaju samo veliku vrijednost, a svojom ljepotom i izvor zadovoljstva za poznavaoce numizmatičkog materijala, već mogu pružiti i dragocjen uvid u političke i ekonomske prilike jedne povijesne epohe.

Vještice u vjerovanju i pričama Slavonaca

PIŠE: PROF. MR LAZAR STOJNOVIĆ

»O vještice, da s' prokleta!
(čuje se u noći)
Što uradi od djeteta
Vražjom tvojom moći?«
D. Jarnevićeva

1.

Na svim stupnjevima razvoja ljudskog društva i iskustva u prošlosti, religija je imala veliki utjecaj na život čovjeka. Prvobitna religija proizvod je vanjskih sila u prirodi i društvu i nastala je iz nejasnih predstava o vlastitoj prirodi samog čovjeka i nerazumijevanju svijeta koji ga je okruživao.

Čovjek se našao, zahvaljujući niskom stupnju razvoja proizvodnih i društvenih odnosa, pred svemoćnom zagonetkom prirode. On pokušava otkriti tajnu prirode, ali kad nije pronašao pravi odgovor na postavljena pitanja, rješenja traži u natprirodnom. Otkriva vjerovanje kao nekakav svoj sud, po njemu istinit, iako za prihvaćanje vjerovanja nije imao neposredne osnove u vlastitom iskustvu, niti ga je mogao opravdati logičkim izvođenjem iz suda koji je već utvrđen kao istinit. Zbunjen prirodnim pojavama, čovjek počinje vjerovati u moćne natprirodne sile određujući njihov oblik i razvitak. U davanju različitih formi prirodnim pojavnostima čovjekovo vjerovanje prošlo je kroz čitav niz najraznovrsnijih i najčudnijih razdoblja.

Svijetom realnosti vladaju određeni zakoni koji rijetko dopuštaju odstupanja, ali u tom svijetu bilo je mnogo toga nepoznatog, neotkrivenog i neobjašnjenog. Upravo na tim momentima (ne)spoznaje realnosti gradila je čovjekova mašta jedan drugi svijet — svijet demona, legendi, heroja i mitološki svijet. Tako se svijet mašte, čiji su elementi čudesno i fantastično, uplitao u život običnog čovjeka i ponekad ga određivao.

2.

»Vještica se zove žena koja (po pripovijetkama narodnijem) ima u sebi kakav đavoljski duh...«.[1] Ona je mitološko biće, ženski ekvivalent vampirov. Dok je vampir pokojnik koji ustaje iz groba i napada ljude, obično žene, vještica živi u narodu kao i svaka druga žena. Čovjek uz pomoć vjerovanja i mašte pripisuje vještici neka nadnaravna svojstva. Po svojim čudesnim osobinama ona se ipak razlikuje od običnog čovjeka (nalazi se negdje između uzvišenog i banalnog), jer posjeduje moć koju koristi da napakosti ljudima. Svaki poremećaj u zakonitostima prirodnog poretka izaziva pojavu fantastičnog bića, u našem slučaju vještice, koje postaje nosilac zla i krivac za narušeni red.

»Taj đavoljski duh koji u snu iz nje izađe svori se u leptira, u kokoš ili ćurku, pa leti po kućama i jede ljude, a osobito malu djecu«.[2] Naglašeno je da zlo ne čini žena, već »đavoljski duh« koji iz nje izađe u obliku nekakve životinje. On se samo nalazi zatvoren u tijelu žene. Prisutna je, dakle, misao o dvojstvu tijela i duše. Duša je u tijelu, ali živom tijelu i tek onda kad čovjek zaspi, u snu, duša se oslobađa svog zatočeništva, leti po kućama, prouzrokuje glad i mraz, oduzima stoci mlijeko, širi bolesti. Prilikom metamorfoze tijelo ostaje kod kuće, a vještica preobražena u leptira ili ćurku ide ljudima. Ali postoji i druga mogućnost — vještica je žena koja se namaže nekom mašću i može letjeti kud hoće. Ona u tom slučaju zadržava ljudsko obličje i sada je samo personifikacija zla koje može zadesiti čovjeka.

U narodnom vjerovanju mjesto vještice je između čovjeka i nadnaravnog bića. Vještica je žena koja je imala čudesnu sposobnost preobražavanja, a također je mogla postati nevidljiva. Međutim, ako je čovjek zatekne na samom djelu (kad čini zlo), njene čudesne osobine nestaju i ona postaje lako prepoznatljiva.

3.

Vjerovanje u vještice u Slavoniji bilo je nekad prilično rašireno, ali ono pripada općem fundusu vjerovanja. »Štogod o vješticah Slavonci misle i sude, to i ini Jugoslavjani i Slavjani vjeruju. Čehi, Slovaci, Poljaci i Rusi isto tako o vješticah kao i Slavonci pripovijedaju«.[3] Slavonci samo u nekim pojedinostima tom vjerovanju pridodaju lokalne karakteristike. Tako su natprirodna bića dijelili na dobra i zla, ona koja pomažu čovjeku i ona koja čovjeku žele zlo: »Kako god što su vile s većom stranom na pomoć ljudsku, tako su vještice na skvarenje«.[4]

»Babe ali i sredovječne žene se običavaju noćom u vještice — po narodnoj povestici — čim se nekom vilanjskom mašću namažu pretvarati... One na rašku, vratilu, metli i drugim stvarima noćom po zraku jašu... Običavaju također i ljude fatat i na njima jašit...«.[5] Sve ove osobine su opće i pojavljuju se u predaji svih naroda: stara žena, mazanje mašću, umijeće letenja i dr.

Pomišljenju L. Ilića vjerovanje u vještice kod Slavonaca prilično je staro i vuče korijen još iz paganskog razdoblja kada je »vještica morala biti neko krivoboško kod starih Slavenah božanstvo«.[6] Kao i mnogi drugi narodi, Slavonci su se plašili njihovog prisustva i djelovanja pa su u običajima česte mnoge radnje za otkrivanje i zaštitu od vještica: »Vještica može oduzeti tuđoj kravi mlijeko, a tko hoće, lako dozna tko je ta vještica. U to ime uzme zrelu tikvu koja je čitava (dakle niti rezana niti dubena), ne misiraču ili buču, bundevu pa zabije u nju ekser i objesi je u dim, da sesuši. Sada će se u onoj ženi obustaviti voda, te će biti prisiljena da moli za oproštaj i da povrati kravi mlijeko«.[7]

4.

»U praksi narodnih pripovjedača na našem jezičnom području najčešći je termin priča. Kaže se: »Evo jedne priče« ili »Ovo je priča«. S vremenom je termin »priča« poprimio još i jednu drugu patinu, pored toga što je označavao narodnu pripovijetku. Kad se kaže: »To je priča«, onda se uvijek osjeti prizvuk nečeg izmišljenog, neuvjerljivog i nevjerojatnog«.[8] Danas, kad kažemo za nekog čovjeka da priča, osjeća se nota nepovjerenja prema njemu i njegovom kazivanju, prizvuk poruge i ironije, jer se sumnja u istinitost njegovog pripovijedanja. Međutim, izmišljeno, nevjerojatno, čudesno i fantastično predstavljali su nekad okosnicu pripovijedanja,

odnosno pripovijedaču davali bogatu građu: »Različita su vjerovanja kao i sjećanja u našoj prvoj postojbini dala bogatu građu mnogim našim narodnim pripovijetkama: npr. elementi najstarijeg društvenog uređenja, običaji, vjerovanje u vukodlake i vještice itd.«.[9] U tom smislu su mnogi klasifikatori u narodnom pripovijedanju uočili dvije bitne komponente — fantastičnu i realističnu — i prema tome dijelili pripovijednu prozu. Tako je V. Karadžić 1853. godine podijelio narodne priče na muške (one u kojima nema čudesa, nego ono što se pripovijeda moglo se zaista dogoditi) i ženske(one u kojima se pripovijedaju kojekva čudesa, što ne može biti). Ova podjela nastala je vjerojatno pod utjecajem braće Grimm koji su smatrali da je u starijim pripovijetkama čudesno i mitološko jače i snažnije, a što se ljudsko društvo više razvija, mitološko se potiskuje i sve više se ističe ljudsko. I u kasnijim klasifikacijama nailazimo na ove momente: »Tkivo bajke čini pre svega mnoštvo fantastičnih predstava. U njima živi svet neprirodnih, nestvarnih, zamišljenih bića: zmajeva, vila, divova, kepeca; kao neki prelaz od ovih i sličnih bića prema čoveku i stvarnosti čine veštice, čarobnjaci i sl.«.[10]

Mnogi klasifikatori istuču čudesno i fantastično kao primarne elemente u razvrstavanju samo kad govore o pojedinim vrstama narodnog pripovijedanja: »Čudesne, nadnaravne pojave svojstvene su i bajci i predaji, ali su u prvom slučaju one organski dio jednog cjelovitog svijeta, prozračne, lake, »bez specifične težine«, a u drugom slučaju se osjećaju kao »onostrane«, sablasne, pune jeze«.[11]

Iz navedenih primjera vidi se težina klasifikacije narodnog pripovijedanja. Naročito je teško povući granicu između priča, legendi ,bajki i predaja, jer elemente i legende nalazimo u bajci i obrnuto. Za naše primjere iz Slavonije najbolje je uzeti termin pripovijetka (priča).

5.

U Slavoniji su se pripovijetke pripovijedale zimi na prelu ili posijelu kada ih bake pričaju djeci. Ponekad su pripovijetke kazivali mladići kad čuvaju goveda ili svinje i žene kad češljaju (čiju) perje. U pričama su često zamjetni tragovi starih vjerovanja i mitologije. Ali taj mitološki svijet nije prikazan cjelovito već samo fragmentarno. Ipak i ti djelići imaju svoju funkciju u strukturi pripovijedanja što se može vidjeti na slijedećem modelu:

a) mladić se zavjeri da će se oženiti samo onom djevojkom koja se zove Pazovka. Polazi u svijet da je nađe i nalazi je;

b) da dobije djevojku, izvršuje njezinom pomoći tri teške zadaće;

c) mladić bježi s djevojkom i spasavaju se od čarobnjakova i vještičina proganjanja bacanjem četke, pretvaranjem djevojke u žito i vodu, a mladića u zlatnog patka«.[12]

Fabula pripovijetke se razvija postupno. Pred mladića su postavljeni teški zadaci i zapreke koje on uspješno svladava uz pomoć četke i brusa. Prisutna je borba između ljudskog bića kao nosioca ideala, ljubavi, i nadnaravnog bića, vještice koja je nosilac demonskog i negativnog. Ta borba je neravnopravna, jer vještica posjeduje nadnaravnu snagu kao otjelovljenje neke prirodne pojave i tada čovjeku priskaču u pomoć čudesno i fantastično. Čovjek pobjeđuje, a s njime i jedno veliko moralno načelo.

Mnoge priče iz različitih krajeva Slavonije koje govore o vješticama imaju slične ili iste motive:

»a) kovačeva majka je vještica pa svake noći mori šegrta,

b) kalfa mijenja mjesto sa šegrtom, polazi na metli neopažen pomoću čudotvornog ulara na Aršanj (zborno mjesto vještica — napomena L. S.),

c) vrativši se kući kalfa je zaulari, ona se stvori kobilom. On je potkuje i ona prestaje moriti šegrta«.[13]

U ovim pričama očigledni su tragovi starog, paganskog vjerovanja u vještice — vještica je baba, posjeduje moć letenja, bavi se vračanjem i škodi zdravlju ljudi, odlazi nazborna mjesta i tu se»časti«, pretvara se u razne životinje itd. Fragmente starog vjerovanja u vještice otkrivamo još u nekim pričama iz okolice Đakova koje imaju slijedeću motivacijsku podjelu:

»a) bijeg čovjeka u šumu iz straha pred djecom koju je vještica navračala. Sinovi ga nalaze,

b) braća traže i nalaze dvanaest djevojaka čija je mati vještica,

c) u noći meću, po savjetu konja najmlađeg brata, braća svoje kape na djevojke i vještica ih mjesto braće zakolje,

d) bijeg braće s djevojkama i spasavanje bacanjem kefe i brusa«.[14]

Vjerovanje u vještice dobilo je u slavonskom pripovijedanju dvojaku primjenu. S jedne strane ono je služilo kao podsticajni element u razvoju pripovijedanja, a s druge strane kao objašnjenje određenih pojava u realnom svijetu čije uzroke čovjek nije mogao ili nije znao spoznati.

Sve ove priče, osim toga, sadrže u sebi određene moralne sudove. Pripovijedač je nesvjesno ocijenio moralnu vrijednost likova o kojima je govorio. U tom kontekstu su obrazovana dva svijeta — jedan svijet dobra i drugi svijet zla. Ono što se događalo u prirodi a što je čovjeku činilo štetu, on je svrstao u svijet zla, dao mu mogućnost preobražaja i veliku snagu. Taj mitološki svijet u stvarnosti se očituje samo svojim zlim djelima. Tako se vještica, kao natprirodno biće, pojavljuje u realnosti u trenucima kada je čovjek ugrožen. Ali, ni tada čovjek ne posustaje; on osjeća potrebu za borbom do konačne pobjede što je i poruka većine navedenih kazivanja.

Bilješke:

1. V. S. Karadžić, Srpski rječnik, Beograd, 1898, str. 69.
2. Ibidem, str. 69.
3. L. Ilić, Narodni slavonski običaji, Zagreb, 1846, str. 293.
4. Ibidem, str. 289.
5. Ibidem, str. 289.
6. Ibidem, str. 293.
7. J. Lovretić, Otok, Zbornik za narodni život i običaje, knj. VII, Zagreb, 1902, str. 139.
8. T. Čubelić, Narodne pripovijetske, Zagreb, 1970, str.LX.
9. Ibidem, str. LXIII.
10. V. Latković, Narodna književnost, Beograd, 1967, str. 85.
11. M. Bošković-Stulli, Usmena književnost kao umjetnost riječi, Zagreb, 1975.
12. M. Papratović, Narodne pripovijetke iz okolice Đakova, Zbornik za narodni život i običaje, knj. XXXII, sv. 2, str. 85—195.
13. Ibidem, str. 111.
14. Ibidem, str. 145.

MARIJAN GREGIĆ

Oranice

Tko po tebi hodio,
Tko po tebi teret nosio,
Tko po tebi znoj lio?
To je seljak bio.

Tko te poorao,
Tko te zasijao,
Tko tvoj plod brao?
To je samo seljak znao.

Tko te nahranio,
Tko s tobom tugu krio,
Tko s tobom radost dijelio?
To je samo seljak bio.

STJEPAN BRDARIĆ

Dah proljeća

Stiglo je proljet sa puno maha,
Baranja plamti od blagoga daha,
Dižite se žene, ustanite ljudi!
Od zimskog mrtvila, proljeće se budi.

Na Banovu brdu vinograd cvjeta,
a mirisni dašak ravnicom šeta.
Na livadi cvijeće dušu napaja,
Baranja naša, divnoga kraja.

Kosa se klepa, a lemeš kuje,
pozdrav slavuja, pjesma se čuje.
Zarudi zoro! Dane, osvani!
Baranju malu sunce ograni!

Dunav i Drava granicu iviču
Niko, k'o Baranja! Valovi kliču!
Prekrasne šume, zelene boje,
krasu obale Baranje moje.

FRANJKA ERDELJIĆ

Slavonijo mila

Lijepa si kao djetinji osmijeh,
k'o blistaj mjesečine
nad Savom u dan ljetni,
kao makovi crveni u žitu,
il' livada rascvala poslije kiše.
Divna si Slavonijo
kao glas zaljubljene žene,
kao kose djevojačke na vjetru
u lelujajućem klasju žita.
Divna si,
divna si jer si Slavonija.
Volim tvoje šume,
nosim ti drage oranice u sebi.
Ljubim ti dlan težački
Slavonijo, Slavonijo mila.

VLADIMIR REŠKOVIĆ

Nova Panonija

Vojvođansko i polje slavonsko
nekad bilo more je panonsko.
Sanjali su da će se napraviti,
Da će Dunav sa Savom sastaviti.
Prestati će kukuruz roditi,
Slavonijom lađa će ploviti.
Sve od Šamca pa do Vukovara,
ravnim poljem bit će dosta kvara.
Prekopat će ravnu Slavoniju,
i napravit novu Panoniju.
Grlit će se Dunav i Sava,
kroz korito novoga kanala.
Sagove će prekopati žita,
napravit će od zemlje korita...

ĐUKA GALOVIĆ

Slavoniju nikad ne ostavlja

Slavoniju nikad ne ostavlja
zna se, Baja županjskog Posavlja.

Njive su mu Posavina ravna,
vruća ljubav snaše mu sa stana.

Voli orat' pa i žito žeti,
sa snašama divane raspresti.

Dok je pjesme (snaša) i žitnog Posavlja,
Slavoniju Baja ne ostavlja.

IN MEMORIAM

FRANJO JOSIP KOSINA

1907—1983.

U Osijeku, 23. VII 1907. godine rodio se Franjo Josip KOSINA. Započeo je jedan izuzetni životni put koji ga nikad nije vratio u Podravinu iz koje potječe njegov otac, nego se zauvijek svio oko žitorodnih polja središnje Slavonije opijen zvucima tamburice, zanesen inspirativno naboranom ravnicom za koju je imao sva, a možda i jedno čulo više...

Bez sumnje, osim prirodne nadarenosti i vanjskih podsticaja za uspjeh na bilo kom polju, bitan je rad i nesebično zalaganje. A to je upravo ono što je mladog zaljubljenika u glazbu vuklo naprijed. Već s nepunih dvadeset godina života bio je glazbeno toliko zreo da je mogao raditi u školi i svoje znanje i ljubav prenositi na mlađe. Još 1925. godine imao je svoj tamburaški zbor mada je glazbu privatno učio. Njegov neosporni talent osigurava mu mjesto zborovođe crkvenog zbora »Lira« u osječkom Donjem Gradu, dirigentsku palicu u muškoj, ženskoj i realnoj gimnaziji Osijek, te u društvima »Frankopan« i »Obrtnik«. Entuzijazam je ono što ga pokreće i prije i nakon polaganja kantorskog ispita za orguljaša 5. V 1930. godine u Subotici. Daljnjih dvadeset i više godina to mu ostaje glavno zanimanje, a oživljavanje nota sa crtovlja u vokalnoj i instrumentalnoj izvedbi trajna je ljubav kojoj posvećuje gotovo sve slobodno vrijeme.

Nije mu bilo teško za potrebe svojih zborova prepisivati note, raditi orkestracije i druge stručne i zamorne poslove ne zapostavljajući ni kreativni rad. Mnoge su note našle mjesto na crtovlju onako kako ih nitko do tada još nije rasporedio. Bile su to originalne kompozicije Franje J. Kosina različitih glazbenih oblika, od najlakših dječjih, lepršavih pjesmica, do složenih oblika dostojnih najvećih glazbenih stvaralaca.

Jedno je karakteristično za maestra Kosinu: uvijek je stvarao za trenutne potrebe, za prvi nastup mladih tamburaša, za planiranu priredbu ili dolazeću svečanu akademiju na poznati tekst ili samo kao izazov nekom tekstopiscu da ponesen glazbom nađe odgovarajuće riječi. U tome i jest veličina našeg pokojnog sugrađanina: svojim talentom nije si gradio trajniju glazbenu slavu, nego je bio u službi datog trenutka. Ipak, i ovaj puta je potvrđena velika istina iz povijesti glazbe: i po narudžbi se mogu stvarati remek-djela, ako je pero u pravoj ruci...

A ruka Franje Josipa Kosine prestala je stvarati u Đakovu 30. XI 1983. godine, gotovo u dan točno nakon 31. godine od dolaska u naš grad. Letimično sagledajmo njegov životni put koji je stalno i neraskidivo vezan uz glazbu.

U Osijeku, pored spomenutih vodio je i danas postojeći zbor »Lipa« čiji su rukovodioci od Lava Mirskog jednom prilikom čuli i ovakav odgovor: »Što tražite kod nas u kazalištu; boljeg dirigenta od Kosine nećete naći...« A Franju Kosinu tražili su i s drugih strana. U vrijeme dok je bio urednik glazbenog programa Radio-Osijeka, zvali su ga u Sarajevo, Zadar i Zagreb, a on je nakon kraćeg boravka na državnom dobru Belje gdje je bio referent za glazbu i dirigent muškog pjevačkog zbora, odlučio doći u srce Slavonije, u Đakovo. Njegovim dolaskom na osnovnu školu stvaraju se brojni novi oblici glazbenog života. Pored pjevačkog i tamburaškog školskog zbora osniva Gradsku glazbenu školu koja djeluje od 1952. do 1957. godine. Kasnije pokreće rad pjevačkog zbora »Ivo Lola Ribar«, tamburaškog orkestra Narodnog sveučilišta »A. Cesarec« i pjevačkog zbora koji prerasta u Kulturno-umjetničko društvo »Sklad«. Odlaskom u mirovinu ne miruje; dirigent je »Sklada«, starješina izviđača, aktivista u Đakovačkim vezovima, komponira i dalje, ali sada »za svoju dušu« i podučava privatno harmoniku, klavir, gitaru... To mu nije teško jer svira sve instrumente i voli rad s mladima koji se samo trebaju privići na njegov bučni pristup, pa da dostignu i novo koncert-majstora i koji se ponosom odgovaraju da su prve note svladali zahvaljujući simpatičnom galamdžiji Kosini.

Taj njegov naizgled svađajući ali brižni ton mogli su čuti članovi folklornih skupina i pjevači-amateri koje je obilazio prije nastupa na Vezovima boreći se za izvornost slavonsko-baranjskog folklora. Organizator mu je za 10. obljetnicu Vezova izrazio zahvalnost priznanjem i zlatnom značkom, što mu je uz Orden rada sa zlatnim vijencem i Zlatni javorov list sa zracima od Predsjedništva Saveza izviđača Jugoslavije predstavljalo najdraže priznanje. Njegov dom osim toga rese brojna druga priznanja koje supruga i kćerke s ponosom pokazuju gradeći na taj način mozaik sjećanja o jednom plodnom životu koji sigurno zaslužuje i veći prostor.

Međutim, život Franje Josipa Kosine nije završio nadgrobnicom na đakovačkom groblju; on se nastavlja njegovim glazbenim djelom koga treba oživjeti. To je naš dug prema zaljubljeniku glazbe i Slavonije, prema neimaru amaterizma i druženja uz notno crtovlje, prema učitelju i pedagogu koga zauvijek pamte brojne generacije.

Za sve to i za ono prisutno ali neizrečeno neka je vječna slava i hvala Franji Josipu Kosina!

Ivan Grizak

STJEPAN STEPANOV

1901—1984.

Dne 11. IV 1984. u 83. godini života umro je Stjepan Stepanov, jedan od najznačajnijih naših melografa i etnomuzikologa. Nedavno je proslavio 80 godina života, u neprekidnom radu da svoje magnetofonske snimke, zapise i kompozicije iz Slavonije i Hrvatske učini pristupačnim našoj javnosti i izvuče ih iz zaborava.

Rodio se 1901. godine u Osijeku gdje je završio klasičnu gimnaziju i učio klavir. Studij klavira nastavio je u Muzičkoj akademiji u Budimpešti, a kompozicije u Beču. Bio je dirigent Narodnog ka-

zališta u Osijeku. Mnogo je radio i kao kompozitor. Od 1954—65. je radio u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu.

Pokazao je veliki interes za narodne pjesme, koje je poslije rata sistematski sabirao širom Hrvatske i proučavao.

Poznat mu je »Muzički folklor Baranje« (Osječki zbornik), »Narodne pjesme Gorjana i Potnjana« (Muzikološki zbornik), pa iz Valpovštine, Turopolja i dr. Stepanov je trebao živjeti još jedan život da bi mogao srediti ogromnu melografsku građu koju je snimio na terenu diljem Hrvatske. Mi smo o njemu opširnije pisali u ovoj prigodnoj reviji 1981. godine, prilikom njegove 80-godišnjice.

J. Vukov

Dr Ing. LUKA STIPIĆ

1929—1984.

19. listopada 1984. godine u Đakovu je preminuo Luka Stipić, dipl. inž. poljoprivrede i doktor poljoprivrednih znanosti, istaknuti konjogojski stručnjak, vrijedan i neumoran radnik koji je do zadnjih dana svoga života nesebično ulagao sebe u razvoj i unapređenje konjogojstva.

Oprostili smo se od njega 21. listopada 1984. godine u njegovom Đakovu odajući mu posljednju počast i dužno poštovanje koje zaslužuje cijenjen stručnjak, poštovan čovjek i zaljubljenik u konje.

Sahranjen je 22. listopada 1984. godine u rodnoj Subotici za koju je ostao vezan cijeli svoj život iako je u toku svog tridesetogodišnjeg rada živio i radio u mnogim krajevima naše zemlje.

Rođen 16. ožujka 1929. godine u Subotici još kao dijete u povoju dolazi u Baranju, u Dardu. Tu u ratnim uvjetima proživljava djetinjstvo i završava osnovnu školu. Potomak slavonske i bačke ravnice još u očevoj kući je zavolio gospodarstvo i poljoprivredu. To mu je bila i ostala vodilja njegova života.

1947. godine odlazi na put agronoma, poljoprivrednog stručnjaka, stočara specijaliste, doktora znanosti. Završivše u Virovitici poljoprivrednu školu, željan novih znanja i saznanja nastavlja školovanje u Srednjoj poljoprivrednoj školi u Đakovu. Tada dolazi prvi put u Đakovo gdje svojom prirođenom marljivošću i upornošću završava srednju školu godinu dana prije svoje generacije.

Mladi stručnjak ,poljoprivredni tehničar Luka Stipić odlazi na svoje prvo radno mjesto u ergelu Kutjevo koja je u to vrijeme bila i brojčano i kvalitetno vodeća lipicanska ergela. Kao stipendista Društva poljoprivrednih inženjera i tehničara SR Hrvatske radi u ergeli Kutjevo u njenom odvojku u Ivandvoru kod Pleternice. Tu završava pripravnički staž i odlazi u novo osnovanu lipicansku ergelu Vučjak kod Prnjavora.

Želja za velikim prostranstvima i ravnicama odvodi ga 1954. godine u njegov zavičaj u Vojvodinu, u ergelu Zobnatica gdje surađuje s vrsnim stručnjakom i upraviteljem ergele dr Berkovićem od kojeg za nekoliko godina preuzima samostalno vođenje ergele. Stručan i marljiv vodi vrlo uspješno ergelski uzgoj, ali i narodno konjogojstvo gdje su tragovi najdublji i najvrijedniji.

Želja za znanjem odvodi ga na Poljoprivredni fakultet kojeg pored svakodnevnog i cjelodnevnog rada uspješno završava. Održava uzgoj, proširuje ga, uvodi nove genetske kvalitete i radi na potvrđivanju a i širenju zobnatičkog polukrvnjaka, naše nove domaće pasmine. Ne zanemaruje niti sport, dapače, postiže izvanredne sportske rezultate na hipodromima gdje veoma stručno testira sportske rezultate, a koji su čvrsto vezani za uzgoj engleskog polukrvnjaka.

Nakon punih 17 godina rada u ergeli Zobnatica dolazi drugi put u Đakovo, ovaj put kao iskusan i cijenjen stručnjak gdje preuzima ergelu Đakovo — Centar za selekciju konja od dr Benčevića i s puno žara i požrtvovanja vodi ergelski uzgoj i narodno konjogojstvo preko konjogojskih udruga. Daje ergeli novi izgled, proširuje djelovanje rada. Pored bijelog biserja — lipicanca uvodi i širi klasično sportsko konjogojstvo. Nastavlja s poznatim lipicanskim četveropregom, prezentira ga i reklamira, nastupa diljem Evrope na svim važnijim natjecanjima. Uvodi i proširuje sportsko konjogojstvo, osniva konjički klub i traži rješenja u stvaranju domaćeg sportskog konja. Surađuje vrlo kvalitetno sa svim ergelama u Jugoslaviji, ali i izvan granica naše zemlje.Naroči to je plodna njegova suradnja sa susjednom Mađarskom u sportskom konjogojstvu i sa zemljama zapadne Evrope u lipicanskom uzgoju. Želja za novim i boljim stalno ga tjera u rješavanje problema i pronalaženje novih rješenja koji su značajni za naše konjogojstvo koje je prolazilo kao što i danas prolazi trnovit put.

Iako je konjogojstvo u svom brojčanom obliku u smanjivanju, proširuje postojeće i osniva nove konjogojske udruge za uzgoj lipicanaca. Pored lipicanskih konjogojskih udruga osniva i udruge za uzgoj hladnokrvnog konja koje su veoma interesantne za naše konjogojstvo. Uočava da samo kvalitet donosi dobrobit i da organizirana proizvodnja predstavlja snagu.

Ne zapostavlja niti znanost i dalje se stručno usavršava, pa 1982. godine stječe akademski stupanj doktora poljoprivrednih znanosti. Time zaokružuje svoj rad na zobnatičkom polukrvnjaku s kojim je najviše i najduže radio.

Ostali smo njegovom smrću tužni i žalosni, rastali smo se od vrsnog stručnjaka, pravog prijatelja, a iznad svega dobrog i radinog čovjeka. Istovremeno prožima nas osjećaj ponosa da smo s njim živjeli, radili, stvarali i učili.

Ostalo je iza Luke Stipića plodno polje zasijano kvalitetom, ostale su konjogojske udruge s konjogojcima i njihovim vrijednim grlima. Ostao je ergelski uzgoj lipicanca i njegov prodor u svijet. Ostao je četveropreg, priznat i cijenjen, elegantan i lijep, ponosan i nezaboravan.

Ostale su Batoste, Allegre, Zente, Mare, ostali su Tulipani, Neapolitani, Favory, ostalo je veliko nasljeđe struke i znanosti pa je to najbolji podsjetnik na Luku Stipića.

Dao je svoj veliki doprinos kao član Predsjedništva u organizaciji Đakovačkih vezova, a posebno svatovskih zaprega i konjičkih priredbi. Zapaženi su mu prilozi u našoj Reviji.

Slava i hvala vrijednom suradniku, kolegi i dragom prijatelju dru Luki Stipiću.

dr Josip Ljubešić

Glavni pokrovitelj „Đakovačkih vezova '85"

slavonska banka osijek

TRI DESETLJEĆA POVJERENJA

Piše: ŠIME NEVIDAL

Kada je prije tri desetljeća , točnije 1. siječnja 1955. godine osnovana tadašnja Komunalna banka i štedionica Osijek, preteča današnje Slavonske banke, malo je tko mogao i pomišljati da će ova nova novčarska institucija u vrlo kratkom vremenskom razdoblju postati gotovo nezamjenljivi partner osječke i slavonske privrede. Razvijajući se, istina, prvih godina svoga rada i djelovanja pretežno kao štedioničarska institucija, njegujući i unapređujući štednju građana na prilično širokom području na kojem je djelovala, Banka iz godine u godinu jača svoj potencijal i preuzima sve veće i ozbiljnije poslove. Izuzetno snažan razvoj Banka bilježi u posljednjem desetljeću, kada se organizacijiski konsolidira, pa tako danas opslužuje građane i udruženi rad na području četiriju slavonskih komuna — Osijeka, Đakova, Orahovice i Donjeg Miholjca.

Tridesetu obljetnicu svog nadasve uspješnog rada Slavonska banka dočekuje kao peta banka u SR Hrvatskoj, odnosno osma, ako se u rang-listu uspješnih bankarskih organizacija u našoj Republici uključe i banke iz sistema sa sjedištem u drugim republikama. Slavonska banka jedna je od rijetkih banaka u našoj Republici s tzv. velikim ovalštenjem, što će reći da samostalno obavlja sve novčarske transakcije s inozemstvom. Zahvaljujući udruživanju u najveći bankarski sistem u našoj zemlji — u Udruženu banku Hrvatske. Slavonska banka je u mogućnosti da održava više od 500 kontokorentnih i preko 11.000 korespondentskih odnosa s inozemnim bankama.

Ovim podacima svakako valja pridodati i nekoliko zanimljivih brojki. Tu prije svega mislimo na kreditni potencijal Banke, koji je krajem travnja ove godine iznosio gotovo 48 milijardi dinara, što je za gotovo jednu petinu, više od istog pokazatelja zabilježenog posljednjeg dana prošle godine. Pri tome su izvori za kratkoročno poslovanje porasli za 21 posto, fondovi Banke veći su za jednu četvrtinu, sredstva u komisionom odnosu povećana su za 9 posto, a dugoročna sredstva za 18 posto. Vlastita sredstva u strukturi sudjeluju sa 75 posto, a pozajmljena sa 25 posto, pri čemu vlastita sredstva značajnije brže rastu od pozajmljenih, što nedvojbeno govori o dobroj poslovnoj politici Banke.

Posve razumljivo, analogno porastu sredstava, bilježi se i porast ukupne aktive Banke, koja je u prva četiri mjeseca 1985. godine veća za 7,78 milijardi dinara u odnosu prema stanju aktive krajem prošle godine. Nije potrebno posebno isticati, da je najveći dio plasiranih sredstava bio namjenjen udruženom radu.

Govoreći o ukupnom porastu bilančne sume Slavonske banke od siječnja do kraja travnja ove godine, valja naglasiti da je taj trend nastavljen iz 1984. godine, u kojoj je zabilježen i apsolutno najveći porast bilančne sume, što ga je Banka ikada ostvarila u jednom jednogodišnjem razdoblju. Tu je, međutim, i vrijedan pažnje podatak da udio dugoročnih sredstava u ukupnoj bilančnoj sumi raste, a da je usporedo s time u pslovanju zabilježen i brži porast kvalitetnih depozita, u odnosu prema rastu ukupno akumuliranih izvora sredstava. I ztog nedvojbeno proistejče konstatacija da korisnici društvenih sredstava, dakle članovi Slavonske banke, raspolažu u ovom trenutku sa značajnije većim sredstvima, dakle, većom masom ukupnog novca, nego u istom razdoblju prošle godine.

Kad je riječ o svaukupnom poslovanju Slavonske banke ne smijemo smetnuti s uma ni činjenicu, da je Banka unatoč ozbiljnim poteškoćama što prate naša sveukupna kretanja, a pridržavajući se striktno odrednica kreditno-monetarne politike, ima već gotovo godinu dana izuzetno visok stupanj likvidnosti.

I u poslovanju s građanima Slavonska banka bilježi iz godine u godinu sve bolje rezultate. Tradicija njegovanja štednje svake godine se oplemenjuje novim aktivnosima, pa je i broj onih koji povjeravaju svoja sredstva Banci na čuvanje svakim danom sve veći. Primjerice, samo u prva četiri mjeseca ove godine ionako velika obitelj naših štediša povećala se za 14.146 novih, pa je ukupni broj građana s dinarskim depozitima na štednim knjižcama Slavonske banke krajem travnja 1985. godine bio 248.675. Istodobno porastao je i nominalni ulog na dinarskim štednim knjižicama za gotovo sedam posto, i u apsolutnoj brojci iznosi više od 4,5 milijarde dinara. Ovdje valja naglasiti da su štedni ulozi građana po viđenju u relativnom opadanju, u korist oročenih uloga, i to pretežno onih kratkoročno vezanih na rok od preko tri mjeseca.

Broj devinzih štediša u prva četiri mjeseca ove godine veći je za 2541, a njihovi ulozi veći su za 1,3 milijarde devinzih dinara, što je za jednu petinu više nego krajem prošle godine.

U istom razdoblju porastao je i broj korisnika tekućih računa građana, pa danas u Poslovnoj jedinici Slavonske banke u Osijeku i Poslovnoj jedinici u Đakovu 10.324 građana koristi prednosti plaćanja tekućim računom. Zanimljiv je i podatak da građani na svojim tekućim računima krajem travnja imaju za oko 40 milijuna dinara sredstava više nego krajem prosinca 1984. godine, što nedvosmisleno govori o racionalnijem korištenju sredstava.

Svi ovdje pobrojani podaci o uspješnosti poslovanja s privredom i građanima, nedvosmisleno govore o tome da se Slavonska banka razvijala u proteklim desetljećima istodobno s naraslim potrebama privrede, znanosti , kulture, sporta i svih drugih djelatnosti Osijeka, a i drugih komuna na čijem području Banka uspješnije djeluje. No, svemu tome valja pridodati, da Slavonska banka iz dana u dan nastoji modernizovati svoje poslovanje, kako osuvremenjavanjem već postojeće elektroničke obrade podataka, tako i modernizacijom svih ostalih poslova u Banci. Pri tome se posebna pozornost poklanja i uređenju prostora za rad sa strankama, a gdje god je to moguće i, razumljivo, kad to sredstva dopuštaju, grade se novi suvremeni poslovni prostori. Tako je, primjerice, ove godine — u povodu Dana oslobođenja naše domovine — otvorena nova poslovna zgrada Poslovne jedinice Slavonske banke u Đakovu, što će nesumnjivo pridonijeti boljoj i kvalitetnijoj usluzi svih poslovnih partnera ove Poslovne jedinice.

U jubilarnoj godišnjici slobode i Slavonska banka, dakle, s ponosom obilježava svoj vrijedni 30-godišnji jubilej, duboko uvjerena da je u sveukupnom razvoju osječke i slavonske privrede i ona pridonijela svojom svakodnevnom akitvnošću.

Slatka tajna
ZAGREB
KRAŠ

RO Montažno proizvodno poduzeće

INSTALOMONT ĐAKOVO

Telefoni: Direktor 841-384 — Centrala: 841-311

JUR »metalski centar«

— izrađuje i montira sve vrste građevinskih bravarija uključujući i bravariju od aluminijskih eloksiranih profila.

— izrađuje i montira čelične konstrukcije za proizvodne hale, nadstrešnice i ostale objekte.

— izvodi porkivanje i oblaganje industrijskih i ostalih objekata sa oluminijskim ili pocinčanim limovima jednostruko ili u sendviču s izolacijom.

— izvodi i ostale usluge i poslove specijalne namjene po nalogu investitora.

— izrađuje i montira građevinsku limariju za sve vrste objekata od pocinčanog bakrenog lima.

— izvodi sve sisteme centralnog grijanja s kotlovnicama i toplinssim stanicama, za sve vrste objekata.

— izvodi sve vrste toplovoda, vrelovoda i parovoda.

— izvodi sve vrste plinskih instalacija s plinovodima i plinskim stanicama.

— izvodi ventilaciju i klimatizaciju za sve vrste industrijskih i ostalih objekata.

— izvodi vodovodnu instalaciju i kanalizaciju s postavljanjem sanitarija u stambenim, industrijskim i ostalim objektima.

— izvodi vanjske vodovode iz svih vrsta cijevi u tvornicama, naseljima, zajedno s hidrantskim stanicama i priključcima i priključcima za domaćinstvo.

— izvodi vanjsku kanalizaciju u tvornicama i naseljima.

JUR »elektrika«

— izvodi sve vrste elektro instalacija, za stambene, industrijske i ostale javne objekte.

— izvodi sve vrste javne rasvjete u naseljima i tvornicama.

— izvodi sve vrste trafostanica od 10 KV — 0,4 KV sa zračnim i kablovskim dalekovodima.

— izrađuje i montira sve vrste razvodnih uređaja za stambene,industrijske i ostale objekte.

— vrši popravak i održavanje svih vrsta instalacija i uređaja.

1916.

ASORTIMAN PROIZVODA

— »Zvijezda« jestivo rafinirano ulje
— Extra rafinirano jestivo ulje »Zvijezda« PVC 1/1
— Extra rafinirano jestivo ulje »Zvijezda« P C 3/4
— »Zvijezda« jestivo rafinirano ulje kukuruznih klica
— »Zvijezda« jestivo rafinirano ulje u limenim kantama 25 litara
— »Zvijezda« specijal stolni vitaminizirani margarin
— »Zvijezda« ekstra delikates margarin s vitaminima i mlijekom
— »Gama« margarin za kuhanje i prženje
— »Margo« delikates margarin
— »Margo« specijal margarin
— »Margo« extra margarin
— »Makana« — malokalorični namaz
— »Zvijezda« margarin za lisnata tijesta
— »Zvijezda« biljna mast
— »Zvijezda« biljni mrs
— »Pekol«, poboljšavač u pekarstvu za kruh i pecivo
— »Koil«, biljna mast za čokoladne premaze
— »Zvijezda« majoneza, od svježih jaja, u vrećici i u tubi 100 i 170 g
— »Zvijezda« francuska salata
— »Zvijezda« ruska salata
— »Zvijezda« salata sa mortadelom
— Zvijezda« salata sa ribom
— Umaci: tarar, hren od rajčice i dr.
— Tehnička biljna ulja
— Masne kiseline
— Uljane sačme, ljuska, proteinske smjese

• osijek export import •

RADNA ORGANIZACIJA ZA UNUTARNJU I VANJSKU TRGOVINU s n. sol. o., OSIJEK Gundulićeva 5a, TEL.: 31-722

OOUR
VANJSKA TRGOVINA

Teleks: 28149 YU EXIP

VAŠ UVIJEK POUZDAN PARTNER NA DOMAĆEM I INOZEMNOM TRŽIŠTU

u izvozu i uvozu proizvoda:
šumarstva, drvne industrije i industrije celuloze i papira

industrije građevinskih materijala, elektro i metalne industrije

kemijske i prehrambene industrije

industrije kože, gume, obuće i tekstilne industrije i dr.

TRI DESETLJEĆA POVJERENJA

Vaša

slavonska banka osijek